

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΑ ΤΕΛΗ
19^{ΟΥ} ΜΕ ΑΡΧΕΣ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ ΣΤΟ ΣΕΜΛΙΝΟ, ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ.**

ΣΟΝΙΑ Κ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

ΑΜ:024/05

**ХЕЛЕНСТВО У ПЕРИОДУ ТУРКОКРАТИЈЕ КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ
20. ВЕКА У ЗЕМУНУ, БЕОГРАД.**

СОЊА К. ТЕОДОРИДУ

БИ:024/05

ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΑΒΒΑΣ ΜΑΥΡΙΔΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 2010

Τίτλος Πρωτοτύπου: Ο Ελληνισμός κατά την εποχή της τουρκοκρατίας στα τέλη του 19^{ου} με αρχές 20^{ου} αιώνα στο Σεμλίνο, Βελιγράδι. = Helenstvo u periodu Turkokratije Krajem 19. i početkom 20. veka u Zemunu, Beograd.

Επιμέλεια: Σόνια Θεοδορίδου

Επίβλεψη πτυχιακής: Σάββας Μαυρίδης

Copyright © 2010

ΣΟΝΙΑ Κ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΣΕΜΛΙΝΟ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

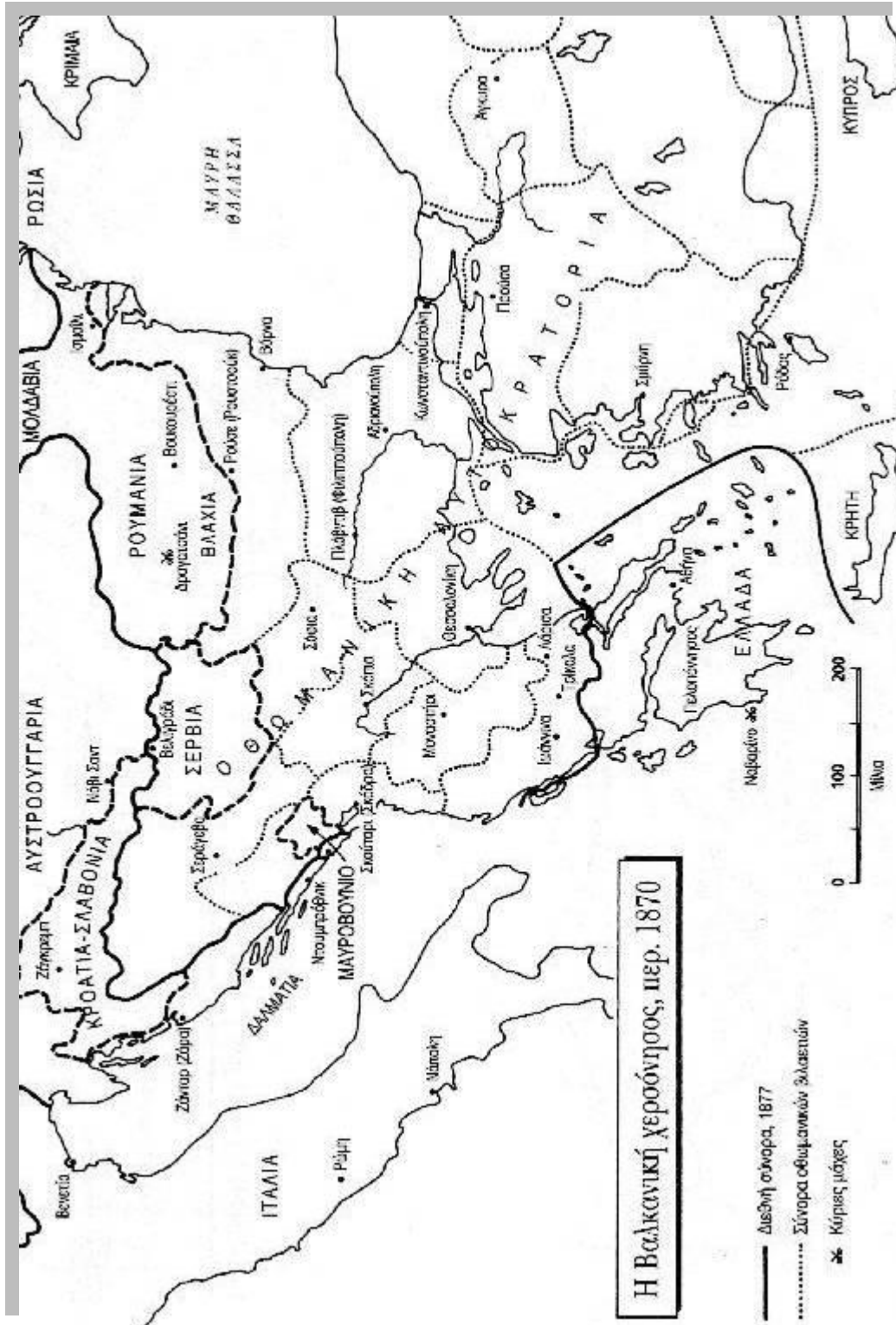
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ	14
Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΙΚΙΑΣ ΤΟΥ ΣΕΜΛΙΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ	17
<i>α) Η τελευταία αναλαμπή</i>	17
<i>β) Η μείωση και εξαφάνιση του ελληνικού στοιχείου</i>	19
<i>β) Συνθήκες μετανάστευσης</i>	21
<i>γ) Κέντρα ελληνικών εγκαταστάσεων</i>	23
ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΤΟ ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΖΕΜΟΥΝ	24
<i>α) Οικογένεια Αποστόλου (Apostolović) Θεόδωρου</i>	24
<i>β) Οικογένεια Βατάλλη</i>	26
<i>β) Οικογένεια Βουκοβάλλα</i>	26
<i>γ) Οικογένεια Ευθυμιάδη Σπυρίδων</i>	26
<i>δ) Οικογένεια Ζάχου</i>	26
<i>η) Οικογένεια Καραμάτα</i>	27
<i>ε) Οικογένεια Κίκη</i>	31
<i>κ) Οικογένεια Κουμανούδη</i>	33
<i>ζ) Οικογένεια Λέκου</i>	37
<i>ι) Οικογένεια Μπάσια</i>	37
<i>ι) Οικογένεια Μπόντη</i>	37
<i>κ) Οικογένεια Πούλιου</i>	37
<i>λ) Οικογένεια Ρούσση</i>	38
<i>μ) Οικογένεια Σπίρτα</i>	39
<i>μ) Οικογένεια Ταγαρά</i>	44
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	45
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	51
<i>α) Ιδιωτικοί δάσκαλοι</i>	51
<i>β) Το σχολείο του Σεμλίνου, στην αυστροκρατούμενη σέρβικη επαρχία</i>	53
<i>β) 1. Η διάρθρωση και ονομασία του σχολείου</i>	54
<i>β) 2. Τα καθήκοντα των δασκάλων και των μαθητών</i>	56
<i>β) 3. Τα χρόνια της παρακμής</i>	56
<i>β) Ελληνικά σχολεία στις νότιες σερβικές περιοχές: Βελιγράδι</i>	58
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΖΩΗ	60

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.....	65
ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ.....	67
<i>α) Το τυπογραφείο της οικογένειας Καραμάτα</i>	<i>67</i>
<i>β) Το τυπογραφείο της οικογένειας Πούλιου</i>	<i>65</i>
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	71
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	74
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	75
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	80

Σημείωση: Η αρίθμηση των υποενοτήτων γίνεται με τα γράμματα του κυριλλικού αλφαβήτου. Επίσης, η λέξη *Поглавье*, που κοσμεί κάθε αρχή ενότητας, σημαίνει κεφάλαιο στη σερβική γλώσσα.

Η φήμη, το όνομα, η εμφάνιση, τα συνήθη μέτρα και σταθμά ενός πράγματος, το αντίκρισμά του, σχεδόν πάντοτε λανθασμένα και αυθαίρετα στην αρχή, [...] όλα αυτά περνούν από γενιά σε γενιά απλώς και μόνο επειδή ο κόσμος τα πιστεύει, ώσπου βαθμιαία καταλήγουν να γίνονται μέρος του ίδιου του πράγματος και ταυτίζονται με την υλική υπόσταση. Εκείνο που ήταν αρχικά μία επίφαση γίνεται στο τέλος, χωρίς σχεδόν καμιά εξαίρεση, η ουσία και λειτουργεί ως τέτοια.

Φρειδερίκος Νίτσε

Χάρτης της Βαλκανικής Χερσονήσου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παραμονή μου στο Βελιγράδι για την πραγματοποίηση της πρακτικής μου άσκησης στο Ιστορικό Αρχείο Βελιγραδίου και στην Εθνική Βιβλιοθήκη Σερβίας, με ώθησε στην επιλογή του θέματος της διπλωματικής μου για τον ελληνισμό του Βελιγραδίου και ιδιαίτερα για την περιοχή του Ζέμου, γνωστής με την γερμανική ορολογία Σεμλίνο¹.

Τα αρχαιολογικά φορτία του Σεμλίνου φυλάσσεται σήμερα στο Ιστορικό Αρχείο του Βελιγραδίου (Istorijski Arhiv grada Beograda), που ανάγεται στα 1739-1918, και αποτελεί από τα παλαιότερα τεκμήρια του Ιστορικού Αρχείου της πόλης του Βελιγραδίου. Διάφοροι ιστορικοί λόγοι συνετέλεσαν, ώστε τα αρχεία του Σεμλίνου να ζήσουν μία πραγματική Οδύσσεια. Αλλά και για την σύνταξη της παρούσας εργασίας, καθώς ανατρέχοντας στην κοινότητα της μικρής πόλης του Ζέμου και σε διάφορες υπηρεσίες, δεν ήταν δυνατή η εξυπηρέτηση καθώς κανείς δεν είχε απάντηση για το πού βρίσκονται οι πηγές. Η αναζήτηση με οδήγησε στο μουσείο της πόλης το οποίο επισκευαζόταν. Το μουσείο στεγάζεται σε ένα από τα αξιοθαύμαστα μέγαρα του Ζέμου, και αποτελεί το σπίτι της ελληνικής οικογενείας Σπίρτα, που προσέφερε πολλά στην ανάπτυξη και στον πλούτο της μικρής αυτής πόλης.

Την γραφική πόλη του Zemun (Semlin με τη γερμανική ορολογία, Zemony με την ουγγρική) μπορεί κανείς να την συναντήσει περνώντας την πρωτεύουσα του Βελιγραδίου και τον ποταμό Σάβα (Sava). Στα τέλη του 16^{ου} αιώνα αποτελούσε ένα μικρό χωριό. Βρισκόταν όμως στο πέρασμα ενός δικτύου πλωτών ποταμών και περίπου στη μέση του ηπειρωτικού εμπορικού δρόμου από την Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη, προς την Κεντρική Ευρώπη και τη Βιέννη. Για τους δύο επόμενους αιώνες αποτέλεσε σπουδαίο κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου^{2 3}. Στις 18 Σεπτεμβρίου του 1739, η περιοχή του Σεμλίνου με τη συνθήκη του Βελιγραδίου μεταβάλλεται σε συνοριακή ζώνη ανάμεσα στην αψβουργική και την οθωμανική αυτοκρατορία. Ειδικότερα, αποτέλεσε σωτήρια γραμμή για τους Αυστριακούς εναντίον της τουρκοκρατούμενης Λευκής Πόλης⁴. Τότε είναι που η μικρή αυτή πόλη παρουσιάζει οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη, με την εύνοια των αυστριακών αυτοκρατόρων που απένειμαν προνόμια αυτοδιοίκησης.

Οι Έλληνες κάτοικοι ιδιαίτερα της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, γενομένης της κατάληψης των ελληνικών περιοχών από τους Τούρκους, και έχοντας ήδη συνδεθεί από τον 17^ο αιώνα με εμπορικά κέντρα των βορειοδυτικών βαλκανικών χωρών και της Κεντρικής Ευρώπης αρχίζουν να έχουν ενδιαφέρον για διάφορες

¹ Οι αναφορές για την ονομασία της τοποθεσίας διαφέρουν από πηγές σε πηγές, οπότε μέσα στην εργασία μπορεί να γίνεται αναφορά ως Ζέμου, Ζέμον ή Ζέμονα.

² Tasanije Ž. Ilić, «Privredne i društvene prilike u Zemunu (1770-1820)» [Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες στο Σεμλίνο (1770-1820)], *Spomenica Zemunske biblioteke, 1825-1965*, Zemun 1966, σ. 13.

³ A. E. Vacalopoulos, *History of Macedonia (1354-1833)*, Thessalonica 1973, σ. 382-383.

⁴ Δηλαδή το Βελιγράδι, αφού προέρχεται από τις λέξεις Belo Grado που στα σέρβικα σημαίνει Λευκή Πόλη.

σερβικές και ουγγρικές περιοχές. Το τελευταίο μεταναστευτικό ρεύμα των Ελλήνων αρχίζει γύρω στα 1804 και κορυφώνεται στα 1830. Κύριοι λόγοι που οδήγησαν σε αυτές τις μετακινήσεις ήταν η δίψα για πλουτισμό στην ανεξάρτητη τότε Σερβία και η αποτυχία του επαναστατικού κινήματος στη Μακεδονία. Η κατάσταση γενικά ήταν αποπνικτική, πράγμα που οδήγησε πολλούς Έλληνες της Μακεδονίας να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να διασκορπιστούν σε διάφορα μέρη του κόσμου. Εκείνο είναι το σημείο που αρκετοί από αυτούς κατέφυγαν σε πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά της Σερβίας. Ένα από αυτά τα χωριά, που αργότερα εξελίχθηκε σε πόλη, ήταν το Ζέμουν. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα το ελληνικό στοιχείο του Σεμλίνου ξεπερνούσε τα χίλια άτομα δηλαδή το 1/9 των κατοίκων της πόλης⁵.

Η γεωγραφική θέση του Σεμλίνου, η γεωπολιτική, οι ιστορικές προϋποθέσεις ανάπτυξής του, η ίδρυση και η εξέλιξη της ελληνικής παροικίας του, η μεγάλη ακμή του ελληνικού πληθυσμού, καθώς και οι λόγοι που οδήγησαν στην παρακμή του, και τέλος στην εξαφάνισή του, είναι τα θέματα που θα μας απασχολήσουν κατόπιν στην εργασία μας που αποτελεί μία βιβλιογραφική επισκόπηση των πηγών που κανείς μπορεί να εντοπίσει για τον ελληνισμό της περιοχής κατά τα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Πριν όμως συνεχίσουμε στην αναφορά κάποιων ιστορικών που έχουν γράψει για την δραστηριότητα των Ελλήνων στην Βαλκανική Χερσόνησο, να διευκρινίσουμε ότι με τον όρο «ελληνισμός» εννοούμε το σύνολο των Ελλήνων που έζησαν και έδρασαν στο Σεμλίνο κατά την εποχή της τουρκοκρατίας και συγκεκριμένα όσους είχαν πάρει την αυστριακή υπηκοότητα και θεωρούνταν μόνιμοι κάτοικοι του Σεμλίνου, αλλά και εκείνους που εξακολουθούσαν να διατηρούν την τούρκικη υπηκοότητα και συγκαταλέγονταν στους προσωρινούς κατοίκους της πόλης^{6 7}.

Βιβλιογραφικός Οδηγός

Κάνοντας την έρευνα στο Ζέμουν, στο μουσείο του Ζέμουν, το οποίο στεγάζεται στο μέγαρο της ελληνικής οικογενείας Σπίρτα από την Κλεισούρα Σερρών - όπως αναφέραμε και παραπάνω - και το οποίο θα είναι έτοιμο προς λειτουργία στο τέλος του χρόνου, συνάντησα την κυρία Γκόρντανα Κόρατς (**Gordana Korać**), συγγραφέα του βιβλίου “*Zemunski Porodiča Spirta: Muzej Grada Beograda*” (Η οικογένεια Σπίρτα από το Ζέμουν: Μουσείο της πόλης του Βελιγραδίου). Συζητώντας μαζί της

⁵ Franz Sartoti, *Historisch-ethnographische Übersicht der wissenschaftlichen Cultur, Geistertätigkeit und Literatur des österreichischen Kaiserthums nach seinen mannigfaltigen Sprachen und deren Bildungsstufen*, Erster Theil, Wien 1830, σ. 181.

[<http://www.archive.org/details/historischethno00sartgoog>]

⁶ *Gradja iz Zemunskih arhiva za istoriju prvog srpskog ustanka*, knj. 1-3, [Υλικό από τα αρχεία του Σεμλίνου για την ιστορία της Πρώτης Σερβικής Επανάστασης, Τ. 1-3, 1955-1969], Beograd 1955, 1961, 1969.

⁷ Tanašije Ž Ilić, *Beograd i Srbija u dokumentima arhive Zemunskog magistrata od 1739. do 1804.*, I, (1739-1788), [Το Βελιγράδι και η Σερβία στα έγγραφα του Αρχείου του Δημοτικού Συμβουλίου του Σεμλίνου από το 1739 ως τα 1804, Τ. 1, 1739-1788] Beograd 1973.

και κάνοντας μία μικρή ξενάγηση στα τεράστια δωμάτια του μεγάρου, μου δήλωσε ότι η βιβλιογραφία του **Ιωάννη Α. Παπανδριανού** σχετικά με τις ελληνικές οικογένειες του Βελιγραδίου, κρύβουν λάθη κυρίως στα γενεαλογικά στοιχεία, τα οποία συνάντησα διαβάζοντας τα βιβλία του: *Οι Έλληνες της Σερβίας* και *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*. Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι αμφιβάλουμε για την εγκυρότητα των έργων αυτών. Επίσης, λέγοντάς της ότι έκανα μία μικρή έρευνα για την γενεαλογική κατάληξη των οικογενειών αυτών, για το αν υπάρχουν ακόμα και σήμερα μέλη, καταλήξαμε στην οικογένεια Καραμάτα, για τους οποίους μου εκμυστηρεύτηκε ότι δεν ήθελαν κατά το παρελθόν να δημοσιεύσουν στοιχεία της οικογένειάς τους για λόγους που δεν μας είναι γνωστοί.

Ξεκινώντας την βιβλιογραφική επισκόπηση, συναντάμε πρώτα τον Ούγγρο **Ignaz Soppron** με το έργο του “*Monographie von Semlin und Umgebung*”⁸ με έτος έκδοσης το 1890, και μία πρώτη, θα λέγαμε, αναφορά της ελληνικής παροικίας του Σεμλίνου. Είναι μία πηγή από την οποία φαίνεται να άντλησε πληροφορίες ο *Petar Marković* με μία μονογραφία του για το Σεμλίνο, αναφερόμενος στην ελληνική δραστηριότητα⁹.

Αργότερα, για τους βλαχόφωνους Έλληνες (1927) στην ελληνική παροικία του Σεμλίνου αναφέρεται το αξιόλογο έργο του **Dušan Popović**¹⁰. Το έργο αυτό θεωρήθηκε λογοκριμένο από την πλευρά των Σέρβων. Αυτό, γιατί διατυπώνει απόψεις για τον αποφασιστικό ρόλο των Ελλήνων (βλαχόφωνων) στην δημιουργία των εμπορικών κέντρων (*čaršija*) των νοτιοσλαβικών χωρών τη στιγμή που το σέρβικο εθνο-φρόνημα ήταν ανεπτυγμένο. Μάλιστα ο *Jovan Tomić*, Σέρβος ακαδημαϊκός, γράφει κριτική εξήντα τεσσάρων σελίδων για ένα βιβλίο εκατό τριάντα έξι σελίδων¹¹. Δέκα χρόνια αργότερα (1937) έχουμε τη δεύτερη και εκτενέστερη έκδοση του βιβλίου με γενεαλογικό κυρίως εμπλουτισμό^{12 13} (που έφτανε στις πεντακόσιες είκοσι σελίδες).

Ο **Lazar Čelap** υπήρξε ανώτερος αρχειονόμος στα Ιστορικά Αρχεία του Βελιγραδίου. Γράφει για το Σέρβικο σχολείο του Σεμλίνου στον 18^ο αιώνα¹⁴. Ο Παπανδριανός αναφέρει στο βιβλίο του για τους Έλληνες παροίκους στο Σεμλίνο ότι κατά τον έλεγχο των πηγών του ερευνητή, τα σχετικά έγγραφα αναφέρουν ότι πρόκειται για σχολές της ορθόδοξης κοινότητας του Σεμλίνου και όχι αποκλειστικά των Σέρβων κατοίκων της πόλης. Το 1967 εκδίδει έργο για την ιστορία του Σεμλίνου

⁸ Ignaz Soppron, *Monographie von Semlin und Umgebung*, Semlin 1890.

⁹ Petar Marković, *Zemun od najstanijih vremena pa do danas* [Το Σεμλίνο από τους αρχαιότατους χρόνους ως σήμερα], Zemun 1896.

¹⁰ D. J. Popović, *O Cincarima. Prilozi pitanju postanka naše čaršije* [Για τους Κουτσόβλαχους. Συμβολές στο πρόβλημα της αγοράς μας], Beograd 1927.

¹¹ *Godišnjak Srpske kraljevske akademije* [Αλμανάκ των Σέρβικων βασιλικών ακαδημιών] 2 (1928), σ. 310-374.

¹² D. J. Popović, *O Cincarima. Prilozi pitanju postanka naše čaršije* [Για τους Κουτσόβλαχους. Συμβολές στο πρόβλημα της αγοράς μας], Beograd 1937.

¹³ Στις ελληνικές πηγές υπάρχει σύγχυση εκδόσεων για τη χρήση του τίτλου σε βιβλιογραφίες.

¹⁴ Lazar Čelap, *Srpska škola u Zemunu u XVIII stoleću* [Το σέρβικο σχολείο του Σεμλίνου τον 18^ο αιώνα], *Godišnjak muzeja grada Beograda* 2 (1955) 117-122.

κατά την περίοδο 1717-1881, όπου διατυπώνει τον πρωταγωνιστικό ρόλο των καθολικών, σε αντίθεση με πηγές που πιστοποιούν και για τους ορθόδοξους, αλλά και για τον ρόλο των Ελλήνων στην εκπαιδευτική και οικονομική ζωή¹⁵.

Περισσότερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το έργο του **Tanasije Ž. Pić**, κατά τον 18^ο και το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, που εξετάζει σε γενικότερα πλαίσια τις δραστηριότητες Ελλήνων και Σέρβων (πνευματικές, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές) ενώ, το 1970 ο **Stevan Radovanović**, δημοσιεύει μία μονογραφία για την πολιτιστική ιστορία της πόλης¹⁶. Τέλος, έχουμε από ελληνικής πλευράς, τα έργα του **Ιωάννη Α. Παπανδριανού**, ο οποίος ασχολείται με τον παροικιακό ελληνισμό, τους απόδημους Έλληνες στις γιουγκοσλαβικές χώρες και ιδιαίτερα στη Σερβία, από τον 18^ο έως και τον 20^ο αιώνα^{17 18}.

Μέσα στις πηγές αναφέρεται συχνά η ορολογία των *τσιντσάρων* ή αλλιώς *κουτσόβλαχων*. Πρόκειται για τον τρόπο με τον οποίο καλούσαν οι διάφοροι λαοί τους μετανάστες, αλλά και πώς οι ίδιοι μετανάστες ονόμαζαν τους εαυτούς τους. Πολλοί από τους Έλληνες απόδημους στις σερβικές χώρες προέρχονταν από τις τάξεις των βλαχόφωνων, εκλατινισμένων πιθανότατα ντόπιων πολιτισμών (ομιλία δηλαδή, με λατινογενές ιδίωμα, όμοια της Δυτικής Ευρώπης και Ρουμανικής)¹⁹. Γνωστοί από τους Έλληνες ως **Κουτσόβλαχοι**, από τους Γερμανούς **Aromunen**, και από τους Σέρβους **Cincari**. Οι ίδιοι ονομάζουν τους εαυτούς τους **Ελληνόβλαχους** ή **Μακεδονόβλαχους**. Η ελληνική σχολική αδελφότητα του Σεμλίνου φέρει την επωνυμία: «Κοινότης Ρωμαίων και των Μακεδονόβλαχων». Οι Έλληνες απόδημοι στις σερβικές επαρχίες αναφέρονται ως άνθρωποι από τη Μακεδονία και την Τουρκία. Συνηθισμένη ήταν η ορολογία «*Τούρκοι υπήκοοι*» για όλους γενικά τους Έλληνες απόδημους ως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Οι αυστριακές αρχές τους ασκούσαν πίεση για να πάρουν την αυστριακή υπηκοότητα^{20 21}. Ανεξάρτητα με τη γλώσσα που μιλούσαν, είχαν ταυτιστεί με τον ελληνικό κόσμο. Διακήρυτταν ότι κατάγονται από την παλαιά και ένδοξη φυλή. Αναφέρονταν συχνά στην ελληνική ιστορία και μνημόνευαν ονόματα της Αρχαίας Ελλάδας και των Πατέρων της Εκκλησίας.

¹⁵ Lazar Čelap, *Zemunski vojni komunitet, 1717-1881* [Ο στρατιωτικός δήμος του Σεμλίνου, 1717-1881], Beograd 1967.

¹⁶ Stevan Radovanović, *Iz kulturne istorije Zemuna* [Από την πολιτιστική ιστορία του Ζέμου], Ζέμου 1970.

¹⁷ Ιωάννης Α. Παπανδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου (18ος - 19ος αιώνας). Διαμόρφωση της παροικίας, δημογραφικά στοιχεία, διοικητικό σύστημα, πνευματική και πολιτιστική δραστηριότητα*, Θεσσαλονίκη 1988.

¹⁸ Ιωάννης Α. Παπανδριανός, *Οι Έλληνες της Σερβίας (18ος - 20ος αιώνας)*, Αλεξανδρούπολη 2001.

¹⁹ Apostolos E. Vacalopoulos, *History of Macedonia (1354-1833)*, Thessalonica 1993, σ. 387 [http://www.promacedonia.org/en/av/av_12_2.htm#1]

²⁰ H. G. Andonovski, «Makedonija i Vojvodina. O nekim medjusobnim vezama u prošlosti» [Η Μακεδονία και η Βοϊβοντίνια. Για ορισμένες σχέσεις ανάμεσα στις δύο αυτές περιοχές κατά το παρελθόν], *Zbornik Matice Srpske. Serija društvenih nauka* 23 (1959), σ. 8.

²¹ Slavko Gavrilović, *Prilog istoriji trgovine i migracije Balkan - Podunavlje XVIII i XIX stoleća* [Συμβολή στην ιστορία του εμπορίου και των μεταναστεύσεων στα Βαλκάνια - Παραδουνάβιες χώρες κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα], Beograd 1969, σ. 16.

Βοήθησαν ποικιλότροπα στους αγώνες των Ελλήνων για τον αγώνα κατά του τούρκικου ζυγού²².

Θα ήθελα να σημειώσω ότι καλό θα ήταν η κρίση των πηγών να είναι αντικειμενική και σε γενικά πάντα πλαίσια, γιατί δε μπορούμε να γνωρίζουμε επακριβώς τις συνθήκες και τους λόγους συγγραφής αυτών. Για την έρευνα μου επικεντρώθηκα, όπως ήταν επόμενο στα Ιστορικά Αρχεία του Νέου Βελιγραδίου, όπου εργαζόμουν από τον Απρίλιο του 2009, καθώς και στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Σερβίας τον Ιούνιο και Ιούλιο του 2009. Σημαντική ήταν και η διδασκαλία της σερβικής γλώσσας που έλαβα στο Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, το χειμερινό εξάμηνο του 2008, όπου και μελέτησα βιβλιογραφία από τη βιβλιοθήκη του ιδρύματος. Όπως αναφέρθηκα παραπάνω, το μουσείο της πόλης του Ζέμουν υπήρξε σημαντικός σταθμός, καθώς με βοήθησε να κατανοήσω τη μεγαλοπρέπεια και το μέγεθος προσφοράς των Ελλήνων που εγκαταστάθηκαν στην πόλη αυτήν, να συλλέξω πληροφορίες, να γνωρίσω κόσμο, να συμπεράνω, ότι αν και πέρασε μισός αιώνας, το ενδιαφέρον για τον ελληνισμό που αναπτύχθηκε στις περιοχές αυτές παραμένει ζωντανό, και η πόλη του Σεμλίνου, σημερινό Ζέμουν, επενδύει για τη μελέτη και διατήρηση αυτού.

Ευχαριστίες

Η επιλογή του θέματος, όπως ανέφερα παραπάνω, για τον ελληνισμό του Βελιγραδίου, και ιδιαίτερα για την πόλη του Σεμλίνου, κατά την περίοδο 1815-1860 αποφασίστηκε για την συγγραφή της πτυχιακής μου εργασίας με επόπτη καθηγητή τον κύριο Μαυρίδη Σάββα για τον οποίο και αρχικά ευχαριστώ που δέχτηκε να περατώσω την πτυχιακή εργασία μου υπό την εποπτεία του. Σαφώς και η διεκπεραίωση της πρακτικής μου άσκησης στο Βελιγράδι ταυτίζεται με την πτυχιακή μου, καθώς για τη συγγραφή της επωφελούμαι έχοντας τις πηγές που χρειάζομαι άμεσα. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω και την υπεύθυνη πρακτικής, κυρία Μάλλιανη Αφροδίτη, η οποία με βοήθησε να μου επιτραπεί από το Συμβούλιο της Σχολής να κάνω την πρακτική μου στην πρωτεύουσα της Σερβίας. Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω την ευγενική βιβλιοθηκονόμο του Ίδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, που με βοήθησε στην εύρεση άρθρων και βιβλιογραφίας σχετική με το θέμα της πτυχιακής μου. Η διαμονή μου στο Βελιγράδι, αλλά και ο ζήλος για μάθηση με έκανε να γνωρίσω σπουδαίους ανθρώπους που μου αφιέρωσαν από τον πολύτιμο χρόνο τους. Αρχικά, το ινστιτούτο που με φιλοξένησε για την πρακτική μου άσκηση, τα Ιστορικά Αρχεία του Βελιγραδίου, και ιδιαίτερα την προϊσταμένη του πληροφοριακού τμήματος, κυρία Svetlana Andzić. Την βιβλιοθηκονόμο των αρχείων με την οποία και διδάχτηκα την τέχνη της καταλογογράφησης παρά τα όποια προβλήματα είχαν τα αρχεία, κυρία Vešna Lekić Poponić. Την συνάδελφό μου και «συγκάτοικο» στην ίδια κανσελάρια²³, Isidora Stojanović. Καθώς και όλους τους υπόλοιπους συναδέλφους από τα αρχεία. Επίσης,

²² D. Popović, «Iz prošlosti naše Čarsije» [Από το παρελθόν της αγοράς μας], *Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu* 8 (1935), σ. 4.

²³ Kancelarija: n. office, [<http://slavicnet.com>]

θα ήθελα να ευχαριστήσω την προϊσταμένη του τμήματος δημοσιεύσεων μονογραφιών της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Σερβίας, Svetlana Jančić, που μου επέτρεψε την μηνιαία παραμονή μου στη βιβλιοθήκη για την πρακτική μου άσκηση. Τις βιβλιοθηκονόμους εκεί, κυρίες Ana Savić και Tanja Tasić. Την κυρία Tamara Butigan-Vučaj, προϊσταμένη του τμήματος ανάπτυξης της ψηφιακής βιβλιοθήκης της Σερβίας που με φιλοξένησε για κάποιο χρονικό διάστημα, με την εκπαίδευση μου σε θέματα ψηφιακής φύσεως, όπως η λειτουργία βάσης δεδομένων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Σερβίας και την επεξεργασία της ιστοσελίδας. Την καθηγήτρια φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου, κυρία Irena Šradijer, και την καθηγήτρια του αντίστοιχου τμήματος βιβλιοθηκονομίας, κυρία Alexandra Vranić. Την κυρία Gordana Korać, συγγραφέα και «φύλακα» του μεγάρου της οικογένειας Σπίρτα για τις πληροφορίες που μου έδωσε. Τελειώνοντας, την καλή μου φίλη και εθνολόγο της Σέρβικης Ακαδημίας, Gordana Blagojević, για την χορήγηση των άρθρων της, αλλά και για τις πολύτιμες πληροφορίες που μου παρείχε. Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ζητήσω συγνώμη για όσους δυστυχώς άθελα μου δεν ανέφερα. Ένα μεγάλο ευχαριστώ για όλους τους φίλους μου που με υποστήριξαν, με εξυπηρέτησαν και έδειξαν το πόσο φιλόξενος είναι ο σέρβικος λαός, στα δύσκολα και στα εύκολα.

Καλή ανάγνωση.

Σόνια Κ. Θεοδωρίδου

Соња К. Теодориду

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ίδρυση και εξέλιξη της ελληνικής παροικίας του Σεμλίνου

Το Σεμλίνο αποτελούσε σημείο συνάντησης αντίπαλων δυνάμεων της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Κτίστηκε και αναπτύχθηκε στη θέση της ρωμαϊκής πόλης Taurunum (Sopron, 1890). Στα τέλη του 8^{ου} μ.Χ. αιώνα τους χρόνους της κυριαρχίας των Φράγκων, το φράγκικο Malevilla, θα πάρει τη θέση του αρχαίου Taurunum. Στα 827 οι Βούλγαροι κατορθώνουν να καταλύσουν την κυριαρχία των Φράγκων στο Σρεμ²⁴ και να επιβάλουν τη δική τους. Τότε εμφανίζεται το σλάβικο τοπωνύμιο Zeml'n, που αποτελεί την παλαιότερη μορφή του σημερινού ονόματος του Zemun²⁵. Η περιοχή της Μακεδονίας²⁶, η οποία θα δώσει αργότερα στο Σεμλίνο ένα σημαντικό αριθμό κατοίκων του, θα συνδεθεί πολύ νωρίς με την πόλη αυτή.

Η στρατηγική σημασία του Σεμλίνου θα γίνει φανερή τον 12^ο αιώνα. Την εποχή αυτή συνάπτονται ανάμεσα στους Βυζαντινούς και τους Ούγγρους σκληρές μάχες. Για την Ουγγαρία το Σεμλίνο ήταν μία σπουδαία μεθοριακή ακρόπολη, γραμμή άμυνας για τα ουγγροβυζαντινά σύνορα, και ορμητήριο των ουγγρικών επιθέσεων εναντίον του Νότου. Το καλοκαίρι του 1127, ο ουγγρικός στρατός περνά τον ποταμό Σάββα και καταλαμβάνει το Βελιγράδι. Με την πρώτη σοβαρή οχύρωση του Σεμλίνου, εμφανίζεται και το πρώτο μεσαιωνικό ελληνικό όνομα της πόλης: *Ζεύγμιμον* ή *Ζεύγη*. Κατά τους επόμενους αιώνες, η τύχη του Σεμλίνου θα συνδεθεί στενά με την ιστορική μοίρα όχι μόνο του γειτονικού Σρεμ και του Βελιγραδίου, αλλά και της

²⁴ Το Σρεμ είναι επαρχία που καταλαμβάνει την έκταση ανάμεσα στους ποταμούς Σάββα και Δούναβη. Την προέλευση της λέξης του επαρχείου Σρεμ (Srem στη σερβική) πρέπει κανείς να την αναζητήσει στη λέξη «Σίρμιον», που ήταν και η ονομασία μιας από της πόλης του. Η σημερινή Μητρόβιτσα (Sremska Mitrovica) (Dabičić, 1965).

²⁵ Zemljan (Земљан) είναι το επίθετο της σερβικής γλώσσας που σημαίνει γήινος, πεδινός. Η γενική γεωγραφική ονομασία επιθέτου που δίνεται δεν είναι κάτι το ασυνήθιστο και συνήθως συνοδεύεται με το ουσιαστικό *grad* που σημαίνει *πόλη*. Έτσι, λοιπόν, το Zeml'n-zemljan grad (γήινη, πεδινή πόλη) σήμαινε τον σλάβικο πληθυσμό που είχε δημιουργηθεί σε χαμηλό υψόμετρο σε σχέση με το υψηλότερο οχυρό του Kalemegdan, της πόλης του Βελιγραδίου, της Λευκής αυτής Πόλης (Ruvarać, 1934 και Skok, 1939).

²⁶ Με τον όρο «Μακεδονία» εννοούμε και το τμήμα της Μακεδονίας του Αξιού ποταμού που ενσωματώθηκε στην τότε Γιουγκοσλαβία καθώς και το βορειοανατολικό τμήμα που υπάγεται στη Βουλγαρία. Συγκεκριμένα, στην *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)* του Απόστολου Βακαλόπουλου αναφέρονται τα εξής: «Με τον όρο «Μακεδονία» δεν εννοώ μόνο την ελληνική (Νότια) Μακεδονία ή την αυτόνομη (βόρεια) γιουγκοσλαβική, αλλά και την «μείζονα» έκταση που είχε περίπου η χώρα αυτή κατά την αρχαιότητα, έκταση που συμπίπτει σχεδόν με την αντίστοιχη της εποχής των τελευταίων χρόνων της τουρκοκρατίας. Αν λαμβάνω υπ' όψη μου τις ακραίες αυτές χρονικά εποχές, το κάνω γιατί κατά τους μέσους χρόνους ο γεωγραφικός όρος Μακεδονία είναι αόριστος και στους βυζαντινούς συγγραφείς γενικά - χωρίς να μνημονεύουμε βέβαια τις εξαιρέσεις - σημαίνει συχνά το μεγαλύτερο τμήμα της Αλβανίας την Βόρεια Θράκη (Ανατολική Ρουμελία της τουρκοκρατίας) ή τη σημερινή Νότια Βουλγαρία, συχνά την σημερινή Θράκη.». Από πολύ νωρίς πολλοί Σλάβοι, λοιπόν, χρησιμοποιούν τον όρο «Μακεδονία» αναφερόμενοι στην βόρεια Μακεδονία, την πέρα από τη σημερινή ελληνική Μακεδονία, από την οποία χωρίζεται με υψηλούς ορεινούς όγκους. Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, σ. 1, Θεσσαλονίκη 1988.

μεγάλης διοικητικής περιφέρειας της Βοϊβοντίνας²⁷, στην οποία άλλωστε υπαγόταν. Οι σχέσεις της διοικητικής αυτής περιφέρειας με τη Μακεδονία γίνονται κατά τον 14^ο αιώνα ακόμη πιο στενές και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον από την άποψη της πολιτιστικής ιστορίας. Η τέχνη της Μακεδονίας κατά τον αιώνα αυτόν επηρεάζει σημαντικά την τέχνη των διάφορων επαρχιών της Βοϊβοντίνας και κυρίως την αρχιτεκτονική και τη ζωγραφική (Petrović και Kašanin, 1927).

Τον Ιούλιο του 1521, οι Τούρκοι θα καταλάβουν το Σεμλίνο και το ισχυρό φρούριο του Βελιγραδίου. Κατά τους πρώτους χρόνους της τουρκοκρατίας, δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα στις εκκλησιαστικές σχέσεις του Σεμλίνου και της όλης περιφέρειας της Βοϊβοντίνας με τη Μακεδονία. Η τουρκοκρατία στο Σεμλίνο υπήρξε μακροχρόνια και κράτησε με μία διακοπή δύο σχεδόν αιώνων. Το Βελιγράδι συγκέντρωνε περισσότερο την προσοχή και την φροντίδα των τουρκικών αρχών αφήνοντας τα γεωγραφικά πλεονεκτήματα του Σεμλίνου και δεν επέτρεπαν να αναπτύξει τη διαμετακομιστική και εμπορική δραστηριότητα που παρουσίασε αργότερα. Η απογοήτευση από την ερήμωση, τη φτώχεια και την οικονομική απραξία των κατοίκων, χαρακτηρίζει τα μαύρα χρόνια της τουρκοκρατίας. Κατά τον Gerlach (1674), το Σεμλίνο ήταν την περίοδο εκείνη ένα μικρό χωριό όπου οι Ορθόδοξοι είχαν μία μικρή εκκλησία, φτώχη στο εσωτερικό της και στο λόφο της πόλης υπήρχε ένας υψηλός πύργος.

Η μακρόχρονη τουρκοκρατία στο Σεμλίνο έληξε με τη συνθήκη του Požarevac που υπογράφηκε στις 21 Ιουλίου του 1718, όπου η πόλη περιήλθε στη κυριαρχία των Αυστριακών. Τότε αρχίζουν να παρουσιάζονται δειλά-δειλά τα πρώτα σημεία της οικονομικής και δημογραφικής ανάπτυξης. Οι προοπτικές για την εξέλιξη της πόλης θα ενισχυθούν ακόμη περισσότερο στα 1739, όταν οι Τούρκοι θα ανακαταλάβουν το Βελιγράδι και η περιοχή του Σεμλίνου θα μεταβληθεί σε συνοριακή ζώνη ανάμεσα στο κράτος των Αψβούργων και στην αυτοκρατορία των Οθωμανών. Οι Αυστριακοί στρέφουν τώρα την προσοχή τους προς το προπύργιο αυτό της αυτοκρατορίας τους έναντι του ισχυρού τουρκοκρατούμενου Βελιγραδίου. Έτσι το 1749 το Σεμλίνο θα αποτελέσει ξεχωριστή περιοχή με μεγάλες ελευθερίες αυτοδιοίκησης, έχοντας μόνο μερικές μικρές στρατιωτικές υποχρεώσεις απέναντι στο Κράτος. Όλα αυτά συνετέλεσαν, ώστε κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα το Σεμλίνο να καταστεί ένα από τα πιο σπουδαία εμπορικά κέντρα των στρατιωτικών συνόρων της αυτοκρατορίας των Αψβούργων.

Με την κατάργηση των στρατιωτικών συνόρων στα 1881, το Σεμλίνο υπάγεται ως πόλη πρώτης τάξης στο Βασίλειο της Κροατίας και Σλαβονίας, το οποίο αποτελούσε ημιαυτόνομη επαρχία μέσα στα πλαίσια του ουγγρικού στέμματος. Τέλος, στις 5 Νοεμβρίου 1918 η πόλη θα περιέλθει στη φυσική της πατρίδα, τη Σερβία.

²⁷ Vojvodina (Βοϊβοντίνα), είναι μία από τις τρεις μεγάλες περιφέρειες που απαρτίζουν το σερβικό κράτος σήμερα. Τα εδάφη της διοικητικής αυτής περιφέρειας ανήκουν σε τρία διαφορετικά κράτη. Στη Σερβία, τη Ρουμανία και την Ουγγαρία. Αποτελεί για τη Σερβία, Αυτόνομη Επαρχία με πρωτεύουσα τη δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της χώρας, το Novi Sad (Нови Сад).

Την πόλη, αυτή, επιλέγουν οι Έλληνες για να εγκατασταθούν και να δημιουργήσουν μία από τις πιο σπουδαίες παροικίες στα βορειοδυτικά Βαλκάνια.

F. Jaške, Θέα του Βελιγραδίου από το Ζέμουν, αρχή 19^{ου} αιώνα, γκραβούρα.

*Ποглавље 1.***Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΙΚΙΑΣ ΤΟΥ ΣΕΜΛΙΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ***a. Η τελευταία αναλαμπή*

Ο πληθυσμός του Σεμλίνου αύξανε ολοένα και περισσότερο. Σύμφωνα με την απογραφή του έτους 1802, κατοικούσαν στο Σεμλίνο επτά χιλιάδες σχεδόν ψυχές. Πιο αναλυτικά, η σύνθεση του πληθυσμού του Σεμλίνου στα 1802 απαρτιζόταν κατά αύξουσα σειρά από Ορθόδοξους στο μεγαλύτερο ποσοστό, στη συνέχεια από Καθολικούς και τέλος από Εβραίους.

Το έτος 1804, στην πρώτη σερβική επανάσταση, αρκετοί Έλληνες εγκατέλειψαν το Βελιγράδι και κατέφυγαν στο Σεμλίνο. Σύμφωνα με μία απογραφή του Δημοτικού Συμβουλίου του Σεμλίνου, ο αριθμός των Ελλήνων μεταναστών αποτελούσε το μισό σχεδόν όλων εκείνων που εγκατέλειψαν στα 1804 το Βελιγράδι και κατέφυγαν στο Ζέμουν. Μερικοί από τους μετανάστες αυτούς επέστρεψαν στο Βελιγράδι, οι περισσότεροι όμως εξακολουθούσαν να παραμένουν στο λοιμοκαθακτήριο του Σεμλίνου ή στην ίδια την πόλη, μολονότι οι ντόπιοι έμποροι ζητούσαν επίμονα να απομακρυνθούν όλοι αυτοί οι μετανάστες, γιατί η παρουσία τους συντελούσε στο να ακριβαίνουν τα ενοίκια και τα τρόφιμα. Για να τους διώξει μάλιστα από την πόλη, το Δημοτικό Συμβούλιο του Σεμλίνου χρησιμοποιούσε ακόμη την αστυνομία και το στρατό. Παρ' όλα αυτά οι μετανάστες εύρισκαν τον τρόπο να καταφεύγουν στα σπίτια των γνωστών ή συγγενών τους και να συνεχίζουν να παραμένουν και να εργάζονται στο Σεμλίνο, αν και ημιπαράνομα.

Στα 1808 παρατηρείται πτώση του ορθόδοξου στοιχείου της πόλης αυτής, έναντι του καθολικού. Η μείωση αυτού του ποσοστού των ορθόδοξων κατοίκων του Σεμλίνου μπορεί να ερμηνευτεί ως εξής. Ένας ορισμένος δηλαδή αριθμός των κατοίκων να εγκατέλειπε την πόλη και να πέρασε στη γειτονική Σερβία, για να βοηθήσει τους Σέρβους που είχαν εξεγερθεί εναντίον των Τούρκων.

Την καταστολή της πρώτης σερβικής επανάστασης στα 1813 την διαδέχτηκε άγρια τρομοκρατία των Τούρκων. Τότε πολλοί κάτοικοι του Βελιγραδίου και γενικά της Σερβίας, για να αποφύγουν τα δεινά, ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στο Σεμλίνο ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό τον ορθόδοξο στοιχείο της πόλης. Μετά την έναρξη όμως και της δεύτερης σερβικής επανάστασης (1815), οι μετανάστες άρχιζαν να γυρίζουν και πάλι στα σπίτια τους. Σύμφωνα με την ομολογία του Σέρβου πρωθυερέα, *Dimitrije Ruvarac*, στα 1816 κατοικούσαν στο Σεμλίνο συνολικά οκτακόσιοι Έλληνες (*Ruvarac*, 1875). Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα έχουμε αύξηση

του ελληνικού πληθυσμού του Σεμλίνου από Έλληνες της Κοζάνης, της Κλεισούρας, από τη Σιάτιστα, το Μελένικο και τη Γράμμουστα²⁸.

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 συνετέλεσε στην αύξηση του ελληνικού στοιχείου του Σεμλίνου, κυρίως για την καταστολή της εξέγερσης στη Μακεδονία. Τότε πολλοί κάτοικοι των βόρειων επαρχιών της Ελλάδας, θέλοντας να αποφύγουν τις καταπιέσεις των Τούρκων, εγκαταλείπουν τις πατρίδες τους και διασκορπίζονται στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα. Μία μερίδα των Ελλήνων αυτών δέχεται και το Ζέμουν.

Κατά τους τελευταίους χρόνους της ακμής της ελληνικής παροικία του Σεμλίνου, την πλειοψηφία την αποτελούσαν οι Κλεισουριώτες. Οι περισσότεροι Έλληνες πάροικοι στα νεότερα χρόνια κατάγονταν από τη Μοσχόπολη. Η ερμηνεία της αύξησης του Κλεισουριώτικου στοιχείου στο Σεμλίνο πρέπει να αναζητηθεί στις δύο μεγάλες καταστροφές της Μοσχόπολης στα 1769 και 1788. Τότε πολλοί Μοσχοπολίτες ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην Κλεισούρα ενισχύοντας τον πληθυσμό. Η ενίσχυση αυτή της Κλεισούρας θα φέρει αυτόματα και την αύξηση του μεταναστευτικού ρεύματος των κατοίκων. Η προέλευση πολλών Κλεισουριωτικών παροίκων του Σεμλίνου πρέπει να ήταν Μοσχοπολίτικη.

²⁸ Ο Γράμος (ή Γράμμος) είναι ορεινό χωριό του νομού Καστοριάς σε πολύ μικρή απόσταση από τα ελληνοαλβανικά σύνορα. Είναι χτισμένος σε υψόμετρο 1.380 μέτρων στις πλαγιές του Γράμμου και αποτελεί έναν από τους πιο ορεινούς οικισμούς της Ελλάδας. Παλαιότερα ο οικισμός είχε την βλάχικη ονομασία Γράμμο(υ)στα μέχρι το 1927. Γράμος Καστοριάς. Τελευταία τροποποίηση στις 12 Μαρτίου 2010, από την Wikipedia: http://el.wikipedia.org/wiki/Γράμος_Καστοριάς

β. Η μείωση και εξαφάνιση του ελληνικού στοιχείου

Την τέταρτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, ο αριθμός των ελλήνων αρχίζει να ελαττώνεται και αυτό οφειλόταν κυρίως σε διάφορα αίτια. Ο πρώτος λόγος ήταν οικονομικός. Η ανάπτυξη της τεχνικής, που έφερε τη χρήση του ατμού για την κίνηση των πλοίων, ήταν φυσικό να έχει την επίδρασή της στο σύστημα των караβανιών. Από τα τελευταία έτη της τρίτης δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα η διεξαγωγή του διαμετακομιστικού εμπορίου ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση με караβάνια ελαττώνεται ολοένα και περισσότερο. Το είδος αυτό του εμπορίου δεν φέρνει κανένα όφελος στις ελληνικές παροικίες που είχαν ιδρυθεί κατά μήκος του Δούναβη. Τα ατμόπλοια χρησιμοποιούνται τώρα αποκλειστικά για το διαμετακομιστικό εμπόριο ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση (Πιέ, 1966). Γι' αυτό οι Έλληνες έμποροι έκλεισαν τα καταστήματά τους και μετανάστευσαν σε άλλα μέρη, που ήταν πιο πρόσφορα για την διεξαγωγή των εμπορικών τους εργασιών (Bernh, 1820). Το ίδιο συμβαίνει και με αρκετούς Σέρβους παροίκους του Σεμλίνου, που εγκατέλειψαν την πόλη αυτή και ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην ημιανεξάρτητη πατρίδα τους (Πιέ, 1973).

Ο δεύτερος λόγος ήταν πολιτικός. Στα 1830 δημιουργείται το ανεξάρτητο Ελληνικό Κράτος και έτσι ένα μέρος των Ελλήνων αποδήμων έρχεται να ζήσει στην ελεύθερη πατρίδα. Το ίδιο συνέβη και με αρκετούς Σέρβους, που κατοικούσαν σε διάφορες επαρχίες της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Οι Σέρβοι εγκατέλειψαν τις παρακάτω επαρχίες και ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην αυτόνομη πατρίδα τους (Παπανδριανός, 2001).

Σημαντικός λόγος, όμως ήταν και το γεγονός αφομοίωσης των Ελλήνων από τον ντόπιο σέρβικο πληθυσμό. Συγκεκριμένα, με την απόφαση του κοινοβουλίου της Σερβίας το 1844, οι ξένοι πολίτες δεν είχαν το δικαίωμα να κατέχουν κινητή περιουσία. Επίσης ήταν δύσκολο για τους τεχνίτες να ασκήσουν την τέχνη τους, γιατί σύμφωνα με τους κανονισμούς των επαγγελματικών συντεχνιών οι ξένοι έπρεπε να αρνηθούν την υπηκοότητά τους και να δεχτούν τη σέρβικη, εάν ήθελαν να συνεχίσουν να δουλεύουν. Κατά τους χρόνους που διατηρούσαν την τούρκικη υπηκοότητα, οι Έλληνες έπαιρναν συνήθως γυναίκες από τις τουρκοκρατούμενες πατρίδες τους. Από τότε, όμως, που αποκτούν την αυστριακή υπηκοότητα ήταν αναγκασμένοι να παντρεύονται Σέρβες ή γυναίκες που προέρχονταν από μικτούς ελληνοσερβικούς γάμους. Αλλά και οι Σέρβοι παντρεύονταν Ελληνίδες, με τις δύο περιπτώσεις να καταλήγουν προς όφελος των Σέρβων. Η πορεία της σερβοποίησης εξελίχθηκε αρκετά γρήγορα. Εκδηλώθηκε με τη μετατροπή του ελληνικού επωνύμου σε σέρβικο, με την αποδοχή της σλάβα²⁹ και με τους όλο και πιο συχνούς μικτούς γάμους. Στις οικογένειες, που αποτελούνταν είτε από Σέρβους και Ελληνίδες γυναίκες είτε το αντίστροφο, μιλούσαν τη σερβική γλώσσα. Πολύ σπάνιο ήταν το φαινόμενο, κατά το οποίο Σερβίδα που παντρεύτηκε με Έλληνα, έπρεπε να μάθει

²⁹ Βλ. παρακάτω το πέμπτο κεφάλαιο για την εκκλησιαστική ζωή.

ελληνικά. Τα παιδιά, που γεννήθηκαν από τους πρώτους μικτούς ελληνοσερβικούς γάμους, έγιναν οι πιο φανατικοί Σέρβοι πατριώτες. Η πορεία της αφομοίωσης ήταν πιο γρήγορη ανάμεσα στους εύπορους, ενώ όσο ήταν λιγότερο εύποροι κρατούσαν περισσότερο την εθνική τους ταυτότητα (Ρορονιέ, 1927). Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο *Γεώργιος Κυριάκου* (Kirjaković), που γεννήθηκε γύρω στα 1784, γράφει στον *Vuk Karadžić* τα εξής: «Είμαι γνήσιος Σέρβος και θα πεθάνω Σέρβος. Θα ήθελα να είχα δέκα ψυχές, για να θυσιαστώ δέκα φορές για την πατρίδα και το Γένος μου» (Stajić, 1936).

Όλοι αυτοί οι λόγοι συνετέλεσαν στην μείωση του ελληνικού στοιχείου στο Σεμλίνο. Ενώ, λοιπόν, στα 1823, το ελληνικό στοιχείο είχε φτάσει να αριθμεί τις χίλιες ψυχές, το 1861 είχε μειωθεί τόσο πολύ που περιελάμβανε μόνο πενήντα άτομα. Δεκατέσσερα χρόνια αργότερα (1875), βρίσκουμε τον ελληνικό πληθυσμό του Ζέμουν να ανέρχεται μόλις στα είκοσι άτομα (Runarac, 1875). Μέλη κυρίως εύφορων και σπουδαίων ελληνικών οικογενειών που είχαν διαπρέψει, όπως η οικογένεια Σπίρτα (Papadrianos, 1980). Στις αρχές του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, το ελληνικό στοιχείο είχε εκλείψει. Το αξιοσημείωτο όμως είναι ότι παρά την μείωση του ελληνικού πληθυσμού, οι λίγοι Έλληνες που μένουν, συμμετέχουν ενεργά στους διάφορους τομείς της πόλης του Σεμλίνου.

β. Συνθήκες μετανάστευσης

Οι Έλληνες απόδημοι, διασπαρμένοι σε όλα τα σημεία της γης μεταναστεύουν εκεί που υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη των εμπορικών και άλλων εργασιών τους. Η εγκατάσταση στη Σερβία γίνεται σε χερσαία και υδάτινα εδάφη. Αποφεύγουν τη Βοσνία, και οι περιοχές που διαλέγουν είναι στις όχθες του Μοράβα, του Δούναβη και Σάβου.

Οι άρρενες μετανάστευαν πρώτα σε ομάδες από πέντε ως δέκα άτομα, από την ηλικία των δώδεκα ετών. Στον δρόμο τα διάφορα άτομα χωρίζονταν από την ομάδα και εγκαθίστανται σε μέρη στα οποία πίστευαν ότι θα είχαν επαγγελματική σταδιοδρομία. Χαρακτηριστικό ήταν ότι τα μέλη πολλών οικογενειών χωρίζονταν, κατά τη διάρκεια της μετανάστευσης σε διαφορετικές πόλεις. Οι άντρες μετανάστες άφηναν πίσω τις γυναίκες τους στις τουρκοκρατούμενες πατρίδες. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάζονταν, γιατί η μόνιμη εγκατάσταση στη ξενιτιά δεν ήταν τα άμεσα σχέδια των αποδήμων. Κατά την περίοδο εκείνη, όμως, συνήπταν νέους γάμους στα μέρη εγκατάστασής τους, και πολλοί από αυτούς διώκονταν για διγαμία.

Την ονομασία που δίνονταν στους Έλληνες αυτούς, θα μελετήσουμε σε πολλά σημεία της μελέτης μας. Ερωτήματα, όπως, πως αυτοαποκαλούνταν, πως τους ονόμαζαν οι άλλοι λαοί, αλλά και πώς εμφανίζονται στη βιβλιογραφία, χρήζουν απάντηση. Εκτός από τους Ελληνόφωνους, πολλοί από τους Έλληνες αποδήμους στο Σεμλίνο προέρχονται από τις τάξεις των βλαχόφωνων, εκλατινισμένων πληθυσμών και ομιλούν ένα ιδίωμα που φέρει στοιχεία λατινογενή, που μοιάζει με τη Ρουμανική, με στοιχεία της σλάβικης και ελληνικής γλώσσας. Οι ονομαζόμενοι από τους Έλληνες, *Κουτσόβλαχοι*, από τους Γερμανούς, *Αρομούνεν* (Aromunen), και από τους Σέρβους, *Τσίνταροι* (Cincari), ονομάζουν τους εαυτούς τους **Ελληνόβλαχους** ή **Μακεδονόβλαχους**. Η ελληνική σχολική αδελφότητα του Σεμλίνου, έφερε την επωνυμία «*Κοινότης των Ρωμαίων και των Μακεδονόβλαχων*», που βρίσκεται στην ορθόδοξη εκκλησία της Γεννήσεως της Θεοτόκου στο Ζέμουν.

Σε διάφορες πηγές, οι απόδημοι Έλληνες του Σεμλίνου αναφέρονται στις πηγές ως άνθρωποι που προέρχονταν από τη Μακεδονία και την Τουρκία. Συνηθισμένη ήταν η ονομασία «Τούρκοι υπήκοοι» για όλους γενικά τους Έλληνες αποδήμους ως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Οι αυστριακές αρχές πιέζουν για να πάρουν την αυστριακή υπηκοότητα (Andonovski, 1965).

Ανεξάρτητα με τη γλώσσα που μιλούσαν στο σπίτι οι Κουτσόβλαχοι, η εθνική συνείδηση ήταν ελληνική και σε έντονο βαθμό. Ήταν φορείς του ελληνικού στοιχείου, υπερηφανεύονταν για την ελληνική καταγωγή τους, για το ένδοξο ελληνικό παρελθόν και μνημόνευαν ονόματα της βυζαντινής ιστορίας και της αρχαίας Ελλάδος, καθώς και Πατέρων της Εκκλησίας³⁰. Συνετέλεσαν, ακόμη, και στους

³⁰ Κουτσόβλαχος σε κατάσταση σιδηρικών είχε αναρτήσει την ολόσωμη φωτογραφία του Βασιλιά Όθωνα, με την ελληνική παραδοσιακή φορεσιά της φουστανέλας (Skene, 1853). Στο Βελιγράδι, ένας

αγώνες των Ελλήνων για την απελευθέρωση από τον τούρκικο ζυγό και παρακολουθούσαν τις εξελίξεις των γεγονότων με άπρωτο ενδιαφέρον.

άλλος Κουτσόβλαχος, που διατηρούσε κάβα, είχε βάλει στην ταμπέλα του την ονομασία «Ο Καραϊσκάκης», ενώ δίπλα είχε την προσωπογραφία του Έλληνα αυτού στρατιωτικού (Sremac, 1933).

2. Κέντρα ελληνικών εγκαταστάσεων

Οι σέρβικες περιοχές στις οποίες εγκαταστάθηκαν οι Έλληνες ήταν η σέρβικη περιοχή νοτιότερα από το Βελιγράδι, η αυστροκρατούμενη Βοϊβοντίνια και η Βενετοκρατούμενη Δαλματία.

Η πιο σπουδαία παροικία που είχαν δημιουργήσει οι Έλληνες στη Νότια Σερβία ήταν αυτή του Βελιγραδίου. Οι Έλληνες της πόλης αυτής προέρχονταν από την Αδριανούπολη, τα Ιωάννινα, τις Σέρρες, την Κατράνιτσα, τη Θεσσαλονίκη, τη Καστόρια, το Βελβεντό Κοζάνης, και κυρίως από την Κλεισούρα Σερρών, τη Σιάτιστα, το Μπλάτσι, τη Μοσχόπολη, τη Σέλιτσα και το Μελένικο. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ζούσαν στο Βελιγράδι εκατό εννέα ελληνικές οικογένειες (Ρορονιέ, 1937). Από τους Έλληνες του Βελιγραδίου διακρίθηκαν αρκετοί, οι οποίοι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην οικονομική, πνευματική και κοινωνική ζωή της Σερβίας.

Στην αυστροκρατούμενη Βοϊβοντίνια, που αποτελεί την βορειότερη περιφέρεια της Σερβίας και ξεκινάει με το που περάσει κανείς μία από τις γέφυρες του Βελιγραδίου, μία από τις πρώτες πόλεις που συναντάει κανείς είναι το Σεμλίνο, το οποίο ήταν το πρώτο που δέχτηκε μεγάλο κύμα Ελλήνων αποδήμων. Η πόλη αυτή, η οποία τον 17^ο αιώνα βρισκόταν κάτω από την κυριαρχία των Αψβούργων, εξελίχθηκε γρήγορα σ' ένα σημαντικό εμπορικό κέντρο, χάρη στα προνόμια που της παραχώρησαν οι αυτοκράτορες της Αυστρίας. Οι Έλληνες οι οποίοι εγκαταστάθηκαν εκεί σχημάτισαν μία απ' τις σημαντικότερες αποικίες στην αυστροκρατούμενη Σερβία. Η αύξηση του ελληνικού στοιχείου εκεί ήταν ραγδαία.

Χάρτης της πρώην Γιουγκοσλαβίας με σέρβικες περιοχές που εγκαταστάθηκαν οι Έλληνες.

Поглавље 2.

ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΤΟ ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΖΕΜΟΥΝ

Αποστόλου. Βατάλλη. Βουκοβάλλα. Ευθυμιάδη. Ζάχου. Καραμάτα. Κίκη. Κουμανούδη. Λέκου. Μπάσια. Μπόντη. Πούλιου. Ρούσση. Σπίρτα. Ταγαρά. Χαρισιάδη.

Έλληνες, Μακεδονόβλαχοι, ή Κουτσόβλαχοι, ή Τσίνταροι, οι οποίοι συνέβαλλαν και διέπρεψαν στην ανάπτυξη και ανάδειξη του τόπου αυτού. Εδώ δίνονται κάποια βιογραφικά στοιχεία για κάποιες από τις σημαντικότερες ελληνικές οικογένειες, αλφαβητικά.

Κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, το Βελιγράδι υποδέχεται Έλληνες, που το επιλέγουν ως ένα από τα σημαντικά διαμετακομιστικά εμπορικά σε Ανατολή και Δύση. Μέσα στους Έλληνες που ταξίδεψαν στο Βελιγράδι και στο Ζέμουν από τον 17^ο αιώνα μέχρι και τον 20^ο αιώνα, κρύβονταν πολλοί Αρωμόνοι, οι Σέρβοι τους ονόμαζαν «**Τσίντσαρους**». Εάν δεν δηλώνονταν ως Έλληνες, τότε συχνά, μετά την άφιξη τους στη Σερβία, μετέτρεπαν το επώνυμό τους σε σέρβικο (Blagojević, 2007)³¹.

α) Οικογένεια Αποστόλου (Apostolović) Θεόδωρου

Η οικογένεια αυτή καταγόταν από τη Θεσσαλονίκη. Το πρώτο γνωστό μέλος της οικογενείας, ο **Θεόδωρος Αποστόλου**, εγκαταστάθηκε γύρω στα 1765 στο Σεμλίνο. Εδώ ασκούσε στην αρχή μαζί με τον αδελφό του το επάγγελμα του ζωέμπορου. Όπως, όμως συνέβαινε με πολλούς από τους Έλληνες αποδήμους, έτσι και με τον Αποστόλου δεν αρκούσαν μόνο στο παραπάνω επάγγελμα, αλλά ταυτόχρονα ασχολούνταν και με το επάγγελμα του σαπωνοποιού. Τα επαγγέλματα του ζωέμπορου και του σαπωνοποιού έφερε στον Αποστόλου πλούτη και υπόληψη. Ο ίδιος είχε αναλάβει να αναγείρει με δικά του έξοδα το παρεκκλήσι των Αρχαγγέλων στο Σεμλίνο³². Σχετικά με την οικογενειακή του κατάσταση γνωρίζουμε ότι ο **Θεόδωρος Αποστόλου** είχε έναν γιο και δύο θυγατέρες. Ο γιος του, **Νικόλαος Αποστόλου**, που γεννήθηκε στο Σεμλίνο το 1766, αναδείχτηκε σε έναν από τους πιο σπουδαίους ζωγράφους της πόλης, Αξιοσημείωτη ήταν η συνεργασία του με τους Σέρβους επαναστάτες (1804-1813), για τους οποίους ζωγράφισε αρκετά αξιόλογα

³¹ Blagojević, G 2007, “Το ελληνικό στοιχείο στο Βελιγράδι και στο Ζέμουν από τον 17^ο έως τον 20^ο αιώνα», *Το βήμα των κοινωνικών επιστημών*, τ. ΙΓ’, Τεύχος 49, σ. 25-35.

³² “...They were supposed to meet the needs of the passengers who were put under the required quarantine. The Orthodox church of St Archangel Gavril was built as a pious foundation of the Zemun businessman Teodor-Toša Apostolović...”, *Cultural Monuments: the Karamata Family House, 17 Karamatina Street*. (2008), από την Επίσημη Ιστοσελίδα του Zemun: <http://www.zemun.rs/eng/kultura.php>

έργα που σώζονται κυρίως στο Βελιγράδι, στο Πρόκουπλιε³³ και στη Λιουτόβνιτσα. Τον τόπο στον οποίο πέθανε ο *Νικόλαος Αποστόλου*, δεν τον γνωρίζουμε. Έχουμε, ωστόσο, πληροφορίες για το έτος θανάτου του, που ανάγεται γύρω στα 1827. Οι δύο θυγατέρες του *Θεόδωρου Αποστόλου* συνήψαν γάμους με μέλη σπουδαίων οικογενειών. Συγκεκριμένα των *Ντραγκάσεβιτς* (*Dragašević*) του Βελιγραδίου και των *Ρουκάβινα* (*Rukavina*) του Σεμλίνου. Γιος της πρώτης θυγατέρας ήταν ο μεγάλος Σέρβος στρατηγός και ποιητής *Γιόβαν Ντραγκάσεβιτς* (*Jovan Dragasenić*) και της δεύτερης ο ευγενής *Ι. Ρουκάβινα*. Ο *Θεόδωρος Αποστόλου* πέθανε στο Σεμλίνο το 1810 και θάφτηκε στην πόλη αυτή. Με τον θάνατο του εγγονού του *Ι. Ρουκάβινα*, που συνέβη γύρω στα 1910-1911, χάθηκε η οικογένεια του Έλληνα απόδημου και από τη γυναικεία πλευρά.

Το παρεκκλήσι των Αρχαγγέλων Μιχαήλ και Γαβριήλ στο λοιμοκαθατήριο του Σεμλίνου.

³³ Prokuplje, πόλη της Σερβίας με συνολικό πληθυσμό γύρω στους 30000 κατοίκους. Είναι το διοικητικό μέρος της περιοχής Toplica της Σερβίας. Ενσωματώθηκε στο βασίλειο της Σερβίας το 1878.

β) *Οικογένεια Βατάλλη*

Από την οικογένεια αυτή μας είναι γνωστοί τρεις αδελφοί, ο *Ιωάννης*, ο *Μιχαήλ* και ο *Συμεών*. Καταγόταν από τις Σέρρες. Τους βρίσκουμε να κατοικούν στο Βελιγράδι το 1826 και να ασχολούνται με το εμπόριο.

ε) *Οικογένεια Βουκοβάλλα*

Με το όνομα αυτό είναι γνωστοί δύο αδελφοί: ο *Βασίλειος* και ο *Μάρκος*. Καταγόταν από την Κλεισούρα και ήταν γιοι του *Νικολάου*. Εγκαταστάθηκαν στο Σεμλίνο κατά τη διάρκεια του Β΄ Ρωσοτουρκικού Πολέμου (1787-1792). Υπήρξαν ευεργέτες του ελληνικού μουσείου της πόλης.

ζ) *Οικογένεια Ευθυμιάδη Σπυρίδων*

Το πρώτο γνωστό μέλος της οικογένειας αυτής είναι ο *Σπυρίδων Ευθυμιάδης*, ο οποίος καταγόταν από τη Λάρισα. Γύρω στα 1840 ήρθε και εγκαταστάθηκε στο Βελιγράδι, όπου στην αρχή έκανε τον ιδιωτικό δάσκαλο στα παιδιά του Σέρβου πολιτικού *Anram Petrovanović*. Αργότερα, με τη βοήθεια της ελληνικής κοινότητας του Βελιγραδίου, σπούδασε ιατρική στο Μόναχο και το 1853 ανακηρύχθηκε διδάκτορας του επιστημονικού αυτού κλάδου. Επιστρέφοντας στη Σερβία, διορίστηκε κρατικός γιατρός στην αρχή στο Ποζάρεβατς³⁴ και κατόπιν στο Βελιγράδι. Παντρεύτηκε το 1856 με την *Αικατερίνη*, το γένος *Αναστασάκη*, με την οποία απέκτησε δύο γιούς: τον *Μιχαήλ* και τον *Στέφανο*. Γνώρισε έξι-επτά ξένες γλώσσες και ήταν φανατικός Έλληνας. Πριν το θάνατό του κάλεσε τους γιους του και τους όρκισε ότι δε θα ξεχάσουν ποτέ ότι είναι Έλληνες.

δ) *Οικογένεια Ζάχου*

Η οικογένεια αυτή καταγόταν από το Μελένικο³⁵. Το πρώτο γνωστό μέλος της οικογενείας, ο **Αναστάσιος Ζάχος**, γεννήθηκε το 1798. Γύρω στα 1821 ήρθε και εγκαταστάθηκε στο Βελιγράδι, όπου ασχολούνταν με το χοντρικό εμπόριο σιδηρικών. Ήταν από τα πιο δραστήρια μέλη της ελληνικής παροικίας του Βελιγραδίου. Γνώριζε πολύ καλά αρχαία ελληνικά και διάβαζε κυρίως Όμηρο. Πάντρεψε τη θυγατέρα του με τον Υπουργό Οικονομικών της Σερβίας *Λάζαρο Πάτζου*, ο οποίος ήταν επίσης ελληνικής καταγωγής. Πέθανε στο Βελιγράδι το έτος 1880. Από τους απογόνους του περισσότερο γνωστός μας είναι ο γιος του *Περικλής*, ο οποίος έζησε κατά τα έτη 1852-1920.

³⁴ Pozarevac, είναι το διοικητικό κέντρο του Braničevo District της Σερβίας. Το όνομα της πόλης σημαίνει στα σέρβικα, η πόλη της φωτιάς (rozar: φωτιά).

³⁵ Το Μελένικο (βουλγαρικά: Мелник) είναι η μικρότερη πόλη της Βουλγαρίας με 390 κατοίκους. Ανήκει στο δημοτικό διαμέρισμα της πόλης Σαντάνσκι (βουλγαρικά: Сандански). Το Μελένικο ιδρύθηκε στην αρχαιότητα από την Θρακική φυλή των Μαϊδών, αν και δεν είναι γνωστή η αρχαία ονομασία του. Η σημερινή ονομασία του προέρχεται από την Σλαβική λέξη «μελ» που σημαίνει «κιμωλία». Στην διάρκεια της ιστορίας του έχει περάσει στην κατοχή των Μακεδόνων (Φίλιππος Β'), των Ρωμαίων και των Βυζαντινών, των Βουλγάρων, των Σέρβων και των Οθωμανών. Μελένικο. Τελευταία τροποποίηση στις 21 Ιουλίου 2009, από την Wikipedia: <http://el.wikipedia.org/wiki/Μελένικο>

η) Οικογένεια Καραμάτα

Αθανάσιος Καραμάτας

Ο **Αθανάσιος Καραμάτας** (Karamatov) ήρθε στο Ζέμουν το 1736 και πήρε την αυστριακή υπηκοότητα στις 12 Ιουλίου του 1771. Απόκτησε μία κόρη, την *Ελισάβετ*, η οποία και παντρεύτηκε με τον *Teodor Nikolića od Rudne*, με τον οποίο και απέκτησε έναν γιο, τον *Jovan*.

Δημήτριος Καραμάτας

Ένα από τα γνωστότερα μέλη της οικογενείας αυτής είναι ο **Δημήτριος Καραμάτας**, αδελφός του *Αθανάσιου*, ο οποίος μαζί με τη σύζυγό του *Μαρία*, εγκατέλειψε γύρω στο 1745 την τουρκοκρατούμενη πατρίδα του, την Κατράνιτσα (οι σημερινοί Πύργοι Κοζάνης) της Δυτικής Μακεδονίας, και ήρθε και εγκαταστάθηκε στο Σεμλίνο.

Ο *Δημήτριος Καραμάτας* άρχισε να ασχολείται με επιχείρηση που ήταν προσοδοφόρα στο πολυσύχναστο Ζέμουν. Ήταν δηλαδή κάτοχος πανδοχείου, το οποίο συγκαταλεγόταν στα τρία πιο σπουδαία καλύμματα ύπνου και φαγητού στην πόλη. Ο *Δημήτριος Καραμάτας* απέκτησε τρία παιδιά: τον *Αναστάσιο*, τον *Ιωάννη* και τον *Φίλιππο*. Ο *Αναστάσιος Δημητρίου Καραμάτας* υπήρξε η ψυχή της ελληνικής παροικίας του Σεμλίνου και ένας από τους πρωταγωνιστές για την ίδρυση του ελληνικού σχολείου της πόλης το 1794.

Οι αδελφοί *Αναστάσιος*, *Ιωάννης* και *Φίλιππος Καραμάτας*, σε αντίθεση με τον πατέρα τους Δημήτριο, ασχολούνταν με το ζωεμπόριο, το οποίο είχαν οργανώσει κατά τρόπο άριστο. Ωστόσο, εντυπωσιάζουν κυρίως οι πλατιές εμπορικές συναλλαγές που είχαν με τους Σέρβους επαναστάτες δύο μέλη της οικογενείας Καραμάτα, ο *Αναστάσιος* και ο *Φίλιππος*. Ο τελευταίος, πάλι, πουλούσε στους Σέρβους επαναστάτες δημητριακούς καρπούς και από αυτούς αγόραζε ζώα. Οι πλατιές εμπορικές επιχειρήσεις έφεραν στην οικογένεια Καραμάτα πλούτη και την βοήθησαν να επιβληθεί στην κοινωνία του Σεμλίνου.

Το μέγαρο της οικογένειας Καραμάτα, οδός Καραμάτινα 17, Ζέμουν

Η εξέχουσα κοινωνική θέση της οικογενείας φαίνεται και από το μεγαλοπρεπές μέγαρό της, στο οποίο φιλοξενήθηκε το 1788 ο αυτοκράτορας της Αυστρίας Ιωσήφ Β΄ με το επιτελείο του. Στη δικτυακή σελίδα της πόλης του Ζέμουν συναντάει κανείς πληροφορίες σχετικά με αυτό το πολιτιστικό μνημείο. Το μέγαρο των Καραμάτα, λοιπόν, θεωρείται ως ένα από τα σπάνια σπίτια στο παλαιό μέρος του Zemun. Αποτελείται από τρία μέρη. Το μεγαλύτερο και υψηλότερο μέρος, ένα διώροφο σπίτι με μια υψηλή διπλή στέγη, ενισχύθηκε από το πλούσιο έμπορο *Kuzman Jovanović*. Μια δεκαετία αργότερα αγοράστηκε από τον **Dimitrije Karamata**, μετανάστη από την Κατράνιτσα στην ελληνική Μακεδονία, ο γιος του οποίου, *Jovan*, είχε ενσωματώσει έναν όροφο στο μέσο μέρος, και σύμφωνα με τα χρήματα που ξοδεύτηκαν, αποκατέστησε το σπίτι συνολικά. Αυτό το σπίτι με τα τυπικά χαρακτηριστικά του μπαρόκ[...].

Το μέγαρο των Καραμάτα σήμερα.

Αυτό το επιβλητικό κτήριο συνδέεται με πολλά ιστορικά γεγονότα και αριθμούς. Κατά τη διάρκεια του πολέμου (1788-1789) μεταξύ της Αυστρίας και της Τουρκίας είχε φιλοξενήσει τον αυτοκράτορα *Joseph II*, τον τελευταίο αυτοκράτορα *Franz I*, τον τομέαρχη *Marshal Lassi*, και τον τομέαρχη *Marshal Laudon* με την αυστριακό-γερμανική ανώτατη εντολή στρατού ενάντια στη Σερβία, δηλαδή την Τουρκία. Κατά τη διάρκεια της σερβικής εξέγερσης (1848-1849) ενάντια στην Αυστρία ήταν μια κατοικία του πατριάρχη *Joseph Rajačić* και μερικών μελών της κύριας Σέρβικης Επιτροπής της Vojvodina. Ο **Atanasije Karamata** συμμετείχε στην εργασία της Επιτροπής, και έγινε ο μετρητό-φύλακας του (ταμίας). Ο μεγάλος σερβικός γλωσσικός μεταρρυθμιστής **Vuk Karadžić**³⁶ ήταν φιλοξενούμενος σε αυτό το σπίτι. Στα δωμάτια των ιδιοκτητών υπήρξαν διάφορα αντικείμενα χρονολογικής αξίας. Ο πολυτιμότερος αυτών είναι μια συλλογή των πορτρέτων, μεταξύ της οποίας τα πορτρέτα των *Dimitrije*, του ακαδημαϊκού *Stevan* και της συζύγου του *Tijana*, που αντιπροσωπεύει τα πολύτιμα υποδείγματα της σερβικής ζωγραφικής από τον πρόσφατο XVIII αιώνα στις σύγχρονες εποχές μας. Η συλλογή περιλαμβάνει τα έργα *Georgije Tenecki*, *Pavel Đurković*, *Uroš Predić*, *Pavle Vasić* και άλλα. Το οικογενειακό σπίτι των Καραμάτα είναι ένα από τα σημαντικότερα πολιτιστικά μνημεία του Ζέμουν και του Βελιγραδίου³⁷.

Ιωάννης Δημήτριος Καραμάτας

Το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας θα συνεχιστεί με τον **Ιωάννη Δημητρίου Καραμάτα**, ο οποίος απέκτησε τα παρακάτω παιδιά με την δεύτερη γυναίκα του,

³⁶ Vuk Stefanović Karadžić (Στα κυριλλικά: Вук Стефановић Караџић) (Νοέμβριος 7, 1787 - Φεβρουάριος 7, 1864) ήταν Σέρβος γλωσσολόγος και πρωτοπόρος μεταρρυθμιστής της σερβικής γλώσσας. Vuk Stefanović Karadžić. Τελευταία τροποποίηση στις 20 September 2009, από την Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Vuk_Stefanović_Karadžić

³⁷ *Cultural Monuments: the Karamata Family House, 17 Karamatina Street.* (2008), από την Επίσημη Ιστοσελίδα του Zemun: <http://www.zemun.rs/eng/kultura.php>

Marija Jovica από τη Šiklořa³⁸: τον *Μάρκο*, ο οποίος για ένα χρονικό διάστημα διετέλεσε γραμματέας του Σέρβου ηγεμόνα Μίλος Ομπρένοβιτς, την *Ιουλιανή*, η οποία παντρεύτηκε τον Σέρβο διευθυντή του λοιμοκαθαρητηρίου του Σεμλίνου, Γεώργιο Μουσίσκι (Djordje Mušicki), τον ανιψιό του αρχιμανδρίτη και σπουδαίου λογίου Λουκιανό Μουσίσκι, και έτσι μπόρεσαν οι Καραμάτα να συγγενέψουν με την επιφανή αυτή σερβική οικογένεια, και τέλος τον *Αθανάσιο*. Ο **Αθανάσιος Ιωάννης Καραμάτας** γεννήθηκε στο Σεμλίνο στις 17 Ιουνίου του 1821. Μετά τις εγκύκλιες σπουδές του στην πόλη αυτή, μετέβη το έτος 1833 στη Βιέννη, όπου και σπούδασε οικονομικές και πολιτικές επιστήμες. Επιστρέφοντας από την αυστριακή πρωτεύουσα στο Σεμλίνο το έτος 1842, άρχισε να ασχολείται με την πολιτική ζωή του τόπου και να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Το 1848 αναλαμβάνει τη διεύθυνση των οικονομικών υπηρεσιών, Υπουργός Οικονομικών θα λέγαμε σήμερα, της σέρβικης περιοχής της Βοϊβοντίνιας που απόκτησε τότε την αυτονομία της.

Ο Αθανάσιος Ιωάννης Καραμάτας πέθανε στις 11 Απριλίου του 1868, και άφησε πίσω του τα εξής παιδιά: τον *Όζρεν*, ο οποίος ακολούθησε στρατιωτικό κλάδο και έφτασε στον βαθμό του συνταγματάρχη του πυροβολικού, τον *Κωνσταντίνο*, που διατέλεσε καθηγητής του Σέρβικου Γυμνασίου του Σεμλίνου, τον *Στέφανο*, ο οποίος ήταν διευθυντής του υποκαταστήματος της Σέρβικης Τράπεζας στη Βουδαπέστη, και τον *Ιωάννη*, ο οποίος υπήρξε ένας από τους σπουδαίους τυπογράφους του Σεμλίνου.

Το τυπογραφείο του *Ιωάννη Αθανασίου Καραμάτα* συνέβαλε σημαντικά στην πνευματική ζωή των Σέρβων. Στο τυπογραφείο αυτό εκδιδόταν ένα από τα πιο σπουδαία περιοδικά, το *Javor*, στις στήλες του οποίου φιλοξενήθηκε η ελίτ της σέρβικης επιστήμης και των καλών τεχνών. Αλλά και μεγάλα ονόματα Σέρβων λογίων παρέλασαν με τα δημοσιεύματά τους από το τυπογραφείο του Ιωάννη Καραμάτα. Το τυπογραφείο έχει μπαρόκ χαρακτήρα με στοιχεία κλασικισμού. Το κτίριο σήμερα έχει αποκατασταθεί και οι ελλείψεις διακοσμήσεις έχουν επανέλθει.

Ο **Στέφανος Αθανασίου Καραμάτα** (1864-1940) απόκτησε πέντε παιδιά, τους *Ozren*, *Konstantino-Kosta*, τον *Srdja*, τον *Jovan* (1903-1967, σπουδαίος μαθηματικός)³⁹, και την *Smiljka*. Ο γιος του Όζρεν απόκτησε δύο παιδιά, τον *Στέφανο*

³⁸ "...Atanasije Karamata bio je oženjen Anastasijom Živanović, a posle njene smrti Marijom Jovica iz Šikloša." [Ο Αθανάσιος Καραμάτας παντρεύτηκε την Αναστασία Ζιβάνοβιτς, και μετά το θάνατό της την Μαρία Γιόβιτσα από την Σίκλοσα]. Karamate. Τελευταία τροποποίηση στις 27 Ιουλίου 2009, από την Wikipedia: <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Karamate>

³⁹ [...]Ο μαθηματικός Jovan Karamata προέρχεται από τις παλαιές, αξιοσέβαστες και πλούσιες ελληνικές οικογένειες των Tzintzar που ήταν οι πρώτοι έμποροι από το χωριό Κατράνιτσα (σήμερα Πύργος) κοντά στο Μανγονο (Μακεδονία, Ελλάδα). Αυτός μετακινήθηκε προς το Zemun, έπειτα τη συνοριακή πόλη μέσα στην αυστρουγγρική αυτοκρατορία. Ο πρόγονός του Dimitrije, καθώς επίσης και τα άλλα μέλη της οικογένειας προσαρμόζονται επιτυχώς και γρήγορα στο νέο περιβάλλον, λαμβάνουν εκπαίδευση στο εξωτερικό και κάνουν συνεργασίες και οικογενειακές συνδέσεις με Σέρβους. Ο Αναστάσιος, ο ένας γιος του Dimitrije, αναφέρεται ως ιδρυτής του πρώτου ελληνικού σχολείου στο Zemun.[...] Σ' ένα τέτοιο περιβάλλον γεννήθηκε ο Jovan Karamata στο Ζάγκρεμπ την 1η Φεβρουαρίου 1902. Αυτός άρχισε τις μελέτες του το 1920 στην ικανότητα Εφαρμοσμένης Μηχανικής, αλλά το 1922, μετέφερε την ικανότητα της φιλοσοφίας στη μελέτη μαθηματικών. Βαθμολογήθηκε από αυτήν την ικανότητα το 1925 και διορίστηκε αμέσως ως βοηθός διδασκαλίας στον καθηγητή, Mihailo Petrović. Αυτός έλαβε το διδακτορικό βαθμό του το 1926. Ήταν προηγμένος

και την *Κωνσταντίνα*. Ο *Στέφανος Όζρεν Καραμάτας*, σήμερα αποτελεί σπουδαίος ακαδημαϊκός της Σέρβικης Ακαδημίας Επιστημών, ενώ είναι καθηγητής της Ορυκτολογίας-Γεωλογίας στο Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου. Ο ίδιος σήμερα ζει στο μέγαρο των Καραμάτα στο Ζέμουν⁴⁰.

Οίκος των Καραμάτα, 1910.

στη θέση του βοηθού καθηγητή το 1930, έγινε αναπληρωτής καθηγητής το 1937 και καθηγητής στο πανεπιστήμιο Βελιγραδίου στα μέσα του 1950. Αποχώρησε από το Βελιγράδι το 1951, όταν διορίστηκε καθηγητής του πανεπιστημίου στη Γενεύη, όπου έμεινε μέχρι το τέλος της ζωής του. Πέθανε στις 14η Αυγούστου 1967.[...] Nikolić, Aleksandar M 2002, "Jovan Karamata", *21st Scientific Instrument Symposium*, History of Science Programme of the Institute for Neohellenic Research, National Hellenic Research Foundation, Athens, Greece, pp. 7-9, (<http://www.eie.gr/institutes/kne/ife/newsletter/nwslt6.pdf>)

⁴⁰ Vid. NIN broj 2853, od 31.08.2005: "Dimitrije Karamata je došao u Zemun 1745. godine, a 1772. godine je kupio stilsku, baroknu jednospratnu kuću u kojoj porodica Karamata živi i danas. Jedan od naših najvećih geologa, ugledni akademik Stevan Karamata i njegov sin Ozren žive u ulici koja se zove – Karamatina" [Βλ. NIN αριθ. 2853, 31.08.2005: «Ο Δημήτριος Καραμάτα ήρθε στο Ζέμουν το έτος 1745, και το 1772 αγόρασε μονώροφο σπίτι με στυλ μπαρόκ, στο οποίο η οικογένεια Καραμάτα ζει και σήμερα. Ένας από τους μεγαλύτερους μας γεωλόγους, ο σεβαστός ακαδημαϊκός Στέφανος Καραμάτα και ο γιος του Όζρεν ζουν στην οδό η οποία ονομάζεται - Καραμάτινα»] Karamate. Τελευταία τροποποίηση στις 27 Ιουλίου 2009, από την Wikipedia: <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Karamate>

ε) Οικογένεια Κίκη

Η οικογένεια αυτή καταγόταν από την Κλεισούρα της Δυτικής Μακεδονίας. Το πρώτο γνωστό μέλος της οικογενείας είναι ο θείος του Νικολάου Δ. Κίκη, ο **Νικόλαος Π. Κίκης**. Γεννήθηκε στην Κλεισούρα το 1807 και εγκαταστάθηκε στο Βελιγράδι το 1832, όπου άνοιξε κατάστημα αποικιακών. Ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο ρυζιού και αργότερα καπνού. Είχε το μονοπώλιο καπνού των ρουμανικών και των ρωσικών επαρχιών. Στην Οδησό είχε ανοίξει εργοστάσιο τσιγάρων, το οποίο διατηρήθηκε ως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Υποστήριζε και βοηθούσε με κάθε τρόπο τους φτωχούς Κλεισουριώτες που έφταναν στο Βελιγράδι. Τούτο αποδεικνύεται από τον μεγάλο αριθμό κουμπαριών που είχε συνάψει. Είχε παντρευτεί δύο φορές με θυγατέρες δύο σπουδαίων οικογενειών. Την πρώτη με τη θυγατέρα του *Δούκα Πεσίκου* από το Βελιγράδι και τη δεύτερη με τη θυγατέρα του *Χατζηγεωργίου Πέτροβιτς*, εμπόρου από το Μπεσένοβο (Βεσένοβο) τις επαρχίας Σρεμ. Εκτός από τον θείο, αξιόλογο μέλος της οικογένειας υπήρξε ο ανιψιός *Νικόλαος*. Ήταν γιος του εμπόρου *Δούμα Κίκη* και της *Σοφίας*, θυγατέρα του μεγαλέμπορου *Κωνσταντίνου Μπαράκου*. Γεννήθηκε στη Κλεισούρα την 1^η Αυγούστου του 1841 και το 1847 εγκαταστάθηκε στο Βελιγράδι, όπου και πέθανε την 8^η Φεβρουαρίου του 1918. Παντρεύτηκε την *Ευγενία*, θυγατέρα του εμπόρου *Νικόλαου Ναούμοβιτς* (Ναυμονιός), η οποία του στάθηκε πολύτιμος βοηθός και σύμβουλος.

Νικόλαος Δ. Κίκης (1841-1918)

Ευγενία Κίκη (1853-1933)

Ο **Νικόλαος Δ. Κίκης** ανέπτυξε στο Βελιγράδι πολύπλευρη εμπορική δραστηριότητα και απέκτησε τεράστια περιουσία. Θεωρείται από τους σπουδαίους ευεργέτες του

συλλόγου «Εμπορική Νεολαία του Βελιγραδίου», στο οποίο άφησε πολλά χρήματα και κτίστηκε ένα μεγαλοπρεπές νοσοκομείο με το όνομα «Νοσοκομείο του Νικολάου και της Ευγενείας Κίκη για τους φτωχούς και δεινοπαθούντες εμπόρους».

Η δωρεά του Ζεύγους Κίκη στην «Εμπορική Νεολαία Βελιγραδίου», όπως είναι σήμερα.

κ) Οικογένεια Κουμανούδη

Η οικογένεια Κουμανούδη έχει τις ρίζες της από την Τραπεζούντα. Το πρώτο γνωστό μέλος της οικογένειας είναι ο **Δημήτριος Κουμανούδης**, ο οποίος το 1784, εγκαταλείπει την γενέτειρά του Τραπεζούντα και εγκαθίστανται στην Αδριανούπολη, όπου γεννιέται ο γιος του *Αθανάσιος*. Ο τελευταίος θα παντρευτεί τη συμπατριώτισσά του, *Δέσποινα*, το γένος Καραμούζα, και θα αποκτήσει τρία αγόρια, τον *Ιωάννη* (Jovan), τον *Στέφανο* (Stefan) και τον *Κώστα* (Konstantin).

Αθανάσιος Δημητρίου Κουμανούδης

Το 1829, ο **Αθανάσιος Δημητρίου Κουμανούδης**, μαζί με την οικογένειά του, εγκαταλείπει την τουρκοκρατούμενη Αδριανούπολη και θα έρθει να εγκατασταθεί στο Βελιγράδι. Η κύρια απασχόληση του ήταν το εμπόριο, επάγγελμα το οποίο έφερε πλούτη και βοήθησε τον Αθανάσιο Κουμανούδη να καταλάβει εξέχουσα θέση στην κοινωνία του Βελιγραδίου. Το μέγαρο της οικογένειας Κουμανούδη αποτελεί δείγμα του πλούτου και της μεγαλοπρέπειας της οικογενείας, καθώς και αρχιτεκτονικά ξεχωρίζει από τις κατοικίες των Ελλήνων του Βελιγραδίου. Και οι γιοι του, όμως, φάνηκαν αντάξιοι του πατέρα τους και διακρίθηκαν στους διάφορους τομείς της ζωής.

Ιωάννης Αθανασίου Κουμανούδης

Ο **Ιωάννης Αθανασίου Κουμανούδης** σπούδασε οικονομικές επιστήμες στα πανεπιστήμια του Μονάχου και της Λιψίας και, μετά το πέρας των σπουδών του, επέστρεψε στο Βελιγράδι και άρχισε να εργάζεται ως ανώτερος υπάλληλος στην Εθνική Τράπεζα της Σερβίας. Οι γνώσεις του γύρω από τα οικονομικά, η εργατικότητα και το ήθος του συνετέλεσαν στην πορεία του στις διάφορες βαθμίδες ιεραρχίας ώστε το 1859 να γίνει διευθυντής της αξιόλογης αυτής τράπεζας⁴¹. Με τη δραστηριότητα του στον οικονομικό τομέα συνδεόταν και η «*Εμπορική Εφημερίδα*» (Trgovačke Novine), την οποία άρχισε να εκδίδει ο Ιωάννης Κουμανούδης από το 1862⁴².

Το γενικό κλίμα που επικρατεί στα Βαλκάνια δίνει αφορμή για την γέννηση της ιδέας για συμμαχία όλων των λαών της Χερσονήσου του Αίμου, εναντίον των Οθωμανών. Εκεί είναι που ο τότε πρωθυπουργός *Γκαράσανιν* (Garašanin) στέλνει στην Αθήνα τα μέσα του 1862, τον Ιωάννη Κουμανούδη να συζητήσει την εν λόγω συμμαχία με την Αθήνα. Η ελληνική καταγωγή των Κουμανούδη, φυσικά και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επιλογή του Ιωάννη Κουμανούδη ως απεσταλμένο από την σέρβικη κυβέρνηση. Παρά την συγκεκριμένη κίνηση, η ελληνική πρωτεύουσα δηλώνει ότι δεν είναι ακόμα έτοιμη για πόλεμο⁴³.

⁴¹ D. Popović, *O cincarima*, Beograd 1937, str. 125

⁴² Slavenko Terzić, *Srbija i Grčka, 1856-1903* [Η Σερβία και η Ελλάδα, 1856-1903], Beograd 1992, str. 72

⁴³ Ιωάννης Α. Παναδριανός, *Οι Έλληνες της Σερβίας*, Αλεξανδρούπολη 2001, σ. 134-135

Τελειώνοντας, για τον Ιωάννη Κουμανούδη και την δραστηριότητα για την ελληνική παροικία, σημειώνουμε την προσπάθεια του, αλλά και το κατόρθωμα να ματαιώσει τα σχέδια του Υπουργείου Παιδείας της Σερβίας να κλείσει το ιδιωτικό ελληνικό σχολείο που λειτουργούσε από το 1858. Σχετικά, με την οικογενειακή κατάσταση του Ιωάννη, γνωρίζουμε ότι παντρεύτηκε την *Χρυσάνθη Ζινζιφά*⁴⁴ με την οποία απέκτησε τέσσερα παιδιά: τον *Ανδρέα* (Andrija), τον *Δημήτριο* (Dimitrije), την *Μιλέβα* (Mileva) και την *Αικατερίνη* (Katarina). Ο Ιωάννης Κουμανούδης πεθαίνει στο Βελιγράδι στις 21^η Οκτώβρη του 1866.

Ο οίκος αυτός φέρει δομικά στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας της δεκαετίας του εβδομήντα του 19^{ου} αιώνα στο Βελιγράδι. Χτίστηκε περίπου στα 1870, και χρησιμοποιούνταν περισσότερο για εμπορικούς σκοπούς. Είναι από τα πρώτα κτίρια της συγκεκριμένης οδού. Σήμερα φιλοξενεί τα γραφεία του Goethe Institut.

Δεξιά: Οίκος της Σάντι Χρυσάνθης Κουμανούδη, Κνεζ Μιχαΐλοβα, αριθμ. 50. **Αριστερά:** Επιγραφή πάνω στο κτίριο που αναγράφει, «Οίκος της Χρυσάνθης Κουμανούδη, χτισμένο το έτος 1870. Αυτό το πολιτιστικό μνημείο προστατεύεται από το νόμο».

Στέφανος Αθανασίου Κουμανούδης

Ο **Στέφανος Αθανασίου Κουμανούδης** διαπρέπει στο φιλολογικό και αρχαιολογικό τομέα. Ο *Στέφανος* φοιτά αρχικά για ένα έτος στο σέρβικο σχολείο του Βελιγραδίου και έπειτα ως το 1832 στο ελληνικό σχολείο της ίδιας πόλης. Αργότερα μεταβαίνει στη Σιλίστρια, και με δυνατό μεσολαβητή το θείο του που ήταν δήμαρχος, τον προσλαμβάνει ως γραμματέα και διερμηνέα. Το 1835 επιστρέφει στο Βελιγράδι, μετά

⁴⁴ “Jovan Kumanudi oženio se Hrizantom Zinzifa, rodom iz Bitolja, ...” [Ο Ιωάννης Κουμανούδης παντρεύτηκε την Χρυσάνθη Ζινζιφά, γεννηθείσα στη Μπίτολια, ...]. Kumanudi. Τελευταία τροποποίηση στις 27 Ιουλίου 2009, από την Wikipedia: <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Κουμανούδι> Η Χρυσάνθη γεννήθηκε την 1^η Δεκεμβρίου του 1820 και πέθανε στο Βελιγράδι την 27^η Ιουλίου του 1890. Ioannis A. Papandrianos, *Serbian Epitaphs of Greeks from Belgrade (XIXth-XXth c.)*, *Balkan Studies* 21 (1980), p. 118.

από κάλεσμα του πατέρα του. Οι γονείς του *Στέφανου Κουμανούδη* βλέποντας το ζήλο του παιδιού τους, τον στέλνουν τον ίδιο χρόνο, σε ηλικία μόλις 17 ετών, στην Ευρώπη για ανώτερες σπουδές. Σπουδάζει, λοιπόν, στα πανεπιστήμια του Μονάχου, του Βερολίνου και του Παρισιού αρχαία ελληνική και λατινική φιλολογία, αρχαιολογία, επιγραφική, γεωγραφία, φιλοσοφία και φυσική. Μετά το πέρας των σπουδών του επιστρέφει στην Ελλάδα, όπου αρνείται τη θέση καθηγητή στο Γυμνάσιο Πατρών, και αναχωρεί για το Βελιγράδι. Ασχολείται εκεί με μεταφράσεις από τα γαλλικά και τα γερμανικά^{45 46}. Το 1845 επιστρέφει Αθήνα μέσω Κέρκυρας, όπου διορίζεται υφηγητής της Λατινικής Φιλολογίας στο πανεπιστήμιο της ελληνικής πρωτεύουσας, και στη συνέχεια τακτικός καθηγητή. Στον τομέα της αρχαιολογίας αγωνίστηκε με πάθος για τη διάσωση των λειψάνων της αρχαιότητας. Ο Στέφανος Κουμανούδης πεθαίνει στο Βελιγράδι την 1^η Ιουνίου του 1899.

Ανδρέας Ιωάννου Κουμανούδης

Συνεχίζοντας για την οικογένεια Κουμανούδη, συναντάμε τους απογόνους του Ιωάννη Αθανασίου Κουμανούδη από τους οποίους ο *Ανδρέας* είναι αυτός που ξεχωρίζει. Σπουδάζει οικονομικά, όπως ο πατέρας του, και εργάζεται στην Εθνική Τράπεζα της Σερβίας. Για ένα χρονικό διάστημα διατελεί γραμματέας του ελληνικού προξενείου στο Βελιγράδι, αλλά και απεσταλμένος της σέρβικης κυβέρνησης στην Αθήνα. Συγκεκριμένα οι δυσκολίες που αντιμετώπισε η Σερβία με την έναρξη του πρώτου σερβοτουρκικού πολέμου το 1876, ανάγκασαν την κυβέρνηση της χώρας να αποστείλει στην Αθήνα τον Ιούλιο του έτους αυτού τον **Ανδρέα Ιωάννη Κουμανούδη** και τον *Firmiljano Drazic*. Η αποστολή είχε ως σκοπό την βολιδοσκόπηση των Ελλήνων για την συμφωνία σερβοελληνικής συμμαχίας. Η σημασία του Ανδρέα Κουμανούδη εδώ τονίζεται σημαντικά με την σκιαγράφηση που κάνει για τις προσωπικότητες που συνδέονταν με τις ελληνοσερβικές σχέσεις. Σε επιστολή του στον τότε Σέρβο πρωθυπουργό εκφράζει τις αμφιβολίες του, τους φόβους του και τις απόψεις του σχετικά με τον Έλληνα πρόξενο, αλλά και για τον *Λεωνίδα Βούλγαρη*, διατυπώνοντας πολύ βαριά σχόλια και δείχνοντας την πυγμή λόγου που είχε απέναντι στην πολιτική δύναμη του τόπου.

Ο Ανδρέας Ιωάννου Κουμανούδης θα διακριθεί ως ιστοριογράφος⁴⁷. Τους τελευταίους χρόνους της ζωής του θα στραφεί στο εξωτερικό εμπόριο. Δικό του ήταν

⁴⁵ Εργασίες του Johann Joackim Winckelmann, οι οποίες υπό τον ελληνικό τίτλο «Περί τέχνης» δημοσιεύτηκαν στην Αθήνα το έτος 1845 (σ. 67). Konstantin Kotsowilis, *Die griechischen Studenten in München unter König Ludwig I. Von Bayern (von 1826 bis 1844)*, München 1995, σ. 196.

⁴⁶ Σοφία Ματθαίου, *Στέφανος Α. Κουμανούδης (1818-1899). Σχεδιάγραμμα βιογραφίας*, Αθήναι 1999, σ. 17.

⁴⁷ Ιστορική μονογραφία: *Suvremena Jelada i Jelini*. Putopis-Statistika-Administracija-Politična, religiozna i vojna organizacija-Ustav-Izvod Jelina od godine 1821. pa do danas [Η σύγχρονη Ελλάδα και οι Έλληνες. Περιήγηση-Στατιστική-Διοίκηση-Πολιτική, θρησκευτική και στρατιωτική οργάνωση-Μια γενική θεώρηση της Ιστορίας των Ελλήνων από τα 1821 ως σήμερα], cast prva (τ. 1^{ος}) Beograd 1874. Ιστορικό έργο: *Srbija i Grčka u XIX veku* [Η Σερβία και η Ελλάδα στο 19^ο αιώνα]. Sveska 1 (Τεύχος 1): [Οι σχέσεις του Καραγιώργη και του Μίλος με τους Έλληνες, 1804-1821], Beograd 1907.

το περίφημο κέντρο «*Βασίλισσα της Ελλάδος*», που κοσμεί τον κεντρικό πεζόδρομο του Βελιγραδίου, ακόμα και σήμερα, στην Knez Mihajlova.

Κωνσταντίνος Δημητρίου Κουμανούδης

Σημαντικότερη μορφή όμως από την οικογένεια των Κουμανούδη, ήταν ο **Κώστας Δημητρίου Κουμανούδης**. Γεννήθηκε στο Βελιγράδι το 1874. Φοίτησε στο δημοτικό σχολείο και στο Πρώτο Γυμνάσιο Αρρένων της σέρβικης πρωτεύουσας. Στο Παρίσι συνέχισε της ανώτερες σπουδές του σχετικά με νομικές και πολιτικές επιστήμες. Εργάστηκε στο Υπουργείο Οικονομικών ως ανώτερος τελωνειακός υπάλληλος. Το ίδιο έτος (1902) εκλέχτηκε υφηγητής και τακτικός υφηγητής της Ανωτέρας Σχολής. Στη συνέχεια γίνεται καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου. Κατά τη διάρκεια του Α' και Β' Βαλκανικού Πολέμου (1912-1913), καθώς και κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1916) υπηρετεί ως λοχαγός και ταγματάρχης στο σέρβικο στρατό. Η πολιτική επίσης τράβηξε το ενδιαφέρον του Κουμανούδη, πολιτευόμενος στο Δημοκρατικό Κόμμα και επί οκτώ χρόνια ο σέρβικος λαός τον έστειλε εκπρόσωπο του στη Βουλή. Διατέλεσε Υπουργός των Οικονομικών, των Εσωτερικών, των Δημοσίων Έργων και του Εμπορίου. Επίσης, χρησίμηκε δύο φορές δήμαρχος του Βελιγραδίου. Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την επικράτηση των κομμουνιστών, Ο Κώστας Κουμανούδης ήρθε σε ρήξη με το νέο καθεστώς και φυλακίστηκε. Μετά την αποφυλάκισή του και σε ηλικία 88 ετών πεθαίνει. Το συγγραφικό του έργο ήταν επίσης τεράστιο.

Ο αδελφός του πρώτου γνωστού μέλους της οικογενείας. Δημητρίου Κουμανούδη, **Γεώργιος Κουμανούδης**, είχε πέντε γιους. Τον *Dimitrije*, τον *Atanasije*, τον *Kumanudi*, τον *Alexandar* και τον *Dorđe*.

3) *Οικογένεια Λέκου*

Η οικογένεια Λέκου με καταγωγή από την Κλεισούρα Δυτικής Μακεδονίας, διακρίθηκε τόσο στο εμπόριο, όσο και στις επιστήμες. Γνωστοί σε εμάς είναι: ο *Θωμάς Λέκου*, ο *Μάρκος Λέκου*, καθηγητής της Χημείας στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου, και ο *Δημήτριος Λέκου*, καθηγητής της αρχιτεκτονικής στο ίδιο πανεπιστήμιο.

υ) *Οικογένεια Μπάσια*

Ο **Σίμος Μπάσιας** γεννήθηκε στις 17 Ιανουαρίου του 1867 στην Κλεισούρα και το 1881, ήρθε και εγκαταστάθηκε στο Βελιγράδι. Θεωρείται ένας από τους σπουδαιότερους εμπόρους. Χρηματοδοτεί τη Νεολαία του Βελιγραδίου και το υπόλοιπο μέρος της περιουσίας του το δώρισε στο ταμείο των φτωχών φοιτητών του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου, καθώς και σε φιλανθρωπικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα της γενέτειράς του. Πεθαίνει στο Βελιγράδι στις 21 Δεκεμβρίου του 1926. Ο *Ιωάννης Μπάσιας*, είναι αδελφός του για τον οποίο δεν έχουμε πληροφορίες σχετικά με αυτόν.

j) *Οικογένεια Μπόντη*

Με καταγωγή την Μοσχόπολη, μετά την καταστροφή της πόλης το 1769, η οικογένεια Μπόντη έρχεται και εγκαθίστανται στο Μπλάτσι, και μετά το 1821 στο Βελιγράδι. Κύριος εκπρόσωπος της οικογένειας, ο **Γούσιος Ν. Μπόντης**, που γεννήθηκε στο Μπλάτσι το 1810 και πέθανε στο Βελιγράδι το 1845. Οι Μπόντη συγκαταλέγονταν ανάμεσα στους πιο πλούσιους εμπόρους όχι μόνο της αγοράς του Βελιγραδίου, αλλά και ολόκληρης της Σερβίας.

κ) *Οικογένεια Πούλιου*

Η οικογένεια Πούλιου καταγόταν από το Μπλάτσι. Ο **Ιωάννης Πούλιος** ήταν ιερέας της κωμόπολης και είχε πολυμελή οικογένεια. Ο **Δημήτριος Πούλιος**, αδελφός του Ιωάννη, εγκαταλείπει το Μπλάτσι και μαζί με τον ανιψιό του, *Δημήτριο* του Ιωάννη Πούλιου (συνονόματος) ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στο Σεμλίνο. Ο τελευταίος καλεί αργότερα τον νεότερο αδελφό του *Αθανάσιο*. Ο θείος Δημήτριος και οι ανιψιοί του Δημήτριος και Αθανάσιος, άρχισαν να ασχολούνται στο Σεμλίνο με το εμπόριο. Ο Αθανάσιος πήρε για γυναίκα του την *Μαρία Ρόγκουλιτς*, από το Ίτριγκ με την οποία και απέκτησε τρία αγόρια και ένα κορίτσι. Τον *Δημήτριο*, τον *Γεώργιο*, την *Αικατερίνη* και τον *Ιωάννη*. Στα χέρια του Ιωάννη και του Δημήτριου Αθανάσιου Πούλιου βρισκόταν ένα από τα πιο σημαντικά τυπογραφεία, το οποίο συμβάλλει σημαντικά στην πνευματική ζωή των Σέρβων.

Το 1914, όταν άρχισε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, οι Αυστριακοί συνέλαβαν αρκετούς εξέχοντες άνδρες του Σεμλίνου ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο *Ιωάννης Αθανασίου Πούλιος*, ο οποίος εξαιτίας των βασανιστηρίων και των κακουχιών, πέθανε σε νοσοκομείο της πόλης στις 29 Μαΐου του 1915. Το τυπογραφείο θα

περάσει στα χέρια του αδελφού του Δημητρίου, ο οποίος θα το κρατήσει ως την ημέρα του θανάτου του, που τοποθετείται στις 19 Ιανουαρίου του 1924.

π) Οικογένεια Ρούσση

Από την οικογένεια Ρούσση μας είναι γνωστά δύο μέλη. Ο πατέρας *Θεόδωρος* και ο γιος *Νικόλαος*, οι οποίοι καταγόntonταν από την Μοσχόπολη. Μετά την καταστροφή της πόλης το 1769, μετακινήθηκαν και εγκαταστάθηκαν στο Σεμλίνο. Ήταν έμποροι, και ο **Θεόδωρος Ρούσσης** ήταν από τους πρώτους γνωστούς Έλληνες του Σεμλίνου που κατόρθωσαν να εισέλθουν στην τάξη των πολιτών. Ο γιος του Νικόλαος υπήρξε ένας από τους πρωταγωνιστές για την ίδρυση του ελληνομουσείου της πόλης.

β) Οικογένεια Σπίρτα

Η οικογένεια Σπίρτα καταγόταν από την Κλεισούρα. Ο Γεώργιος Σπίρτα, γιος του Κωνσταντίνου, εγκαταστάθηκε στο Σεμλίνο το 1739. Ο **Γεώργιος Κωνσταντίνου Σπίρτα** παντρεύτηκε τη συμπατριώτισσά του *Χριστίνα* με την οποία απέκτησε τέσσερις γιους, τον *Γεώργιο Κωνσταντίνο*, τον *Πέτρο*, τον *Παύλο* και τον *Δημήτριο*.

Ο **Παύλος Γεωργίου Σπίρτας** παντρεύτηκε την *Αναστασία* (Anastasija Bukovalo), και το ζεύγος απέκτησε οκτώ παιδιά, τον *Γεώργιο* (1836-1909), την *Χριστίνα* (1838-1885), τον *Κωνσταντίνο* (1839-1881), την *Μαρία* (1841-), την *Οτίλγια* (Ζέμουν, 1848 – Μπάντεν, 1852), τον *Πέτρο* (Ζέμουν, 1848 – Μπάντεν, 1852), τον *Δημήτριο* (1851-1852) και την *Σοφία* (1853-1867)⁴⁸. Ο γιος του *Γεώργιος* ζει στο Σεμλίνο, παίρνει ως γυναίκα του την *Sofija Georgijević*, και πεθαίνει το 1909⁴⁹. Η κόρη του, **Χριστίνα Παύλου Σπίρτα**, παντρεύεται τον *Georgije Čyričko* με τον οποίο αποκτά τέσσερα παιδιά. Την *Μαρία*, την *Ελένη*, τη *Σοφία* και τον *Νικόλα*.

Γεώργιος Παύλος Σπίρτας (†1909), ο τελευταίος απόγονος.

Για τον άλλο γιο του *Γεωργίου Κωνσταντίνου Σπίρτα*, *Πέτρο*, γνωρίζουμε ότι πήρε ως γυναίκα του την *Άννα Αποστόλου* που καταγόταν από την Κλεισούρα, με την οποία απέκτησε τη *Χριστίνα* (1813-), τον *Γεώργιο* (1816-1830), την *Ελένη* (1818-1835),

⁴⁸ Gordana Korać, “Zemunski porodica Spirta“, Beograd 2007, str. 196-197.

⁴⁹ Miodrag A. Dabižić, „Sećanja i drugi podaci o Grčkoj porodici Spirta“, poseban otisak iz Godišnjak grada Beograda, knj. XXVII (1980), Beograd 1980.

την Αικατερίνη (1819-), την Μαρία (1821-1833), τον Κωνσταντίνο (1822-1830), τον Δημήτριο (1824-1885), τον Γιόβαν (1826-1830) και τον Παύλο (1828-1828).

Ο λόγος για τον οποίο τα παιδιά των Σπίρτα πέθαιναν σε μικρή ηλικία, ήταν εξαιτίας της φυματίωσης. Σε έγγραφα για τους Σπίρτα δεν αναφέρεται πουθενά ότι έπασχαν ποτέ από αυτήν την αρρώστια, οπότε οι γυναίκες των Σπίρτα ήταν αυτές που κληρονομούσαν την ασθένεια στα τέκνα⁵⁰.

Για τον τρίτο γιο, **Κωνσταντίνο Κωνσταντίνου Σπίρτα**, γνωρίζουμε ότι είχε άρρενες απογόνους, εκ των οποίων μόνο του ενός γνωρίζουμε το όνομά του, Γεώργιος, ο οποίος ζει στο Σεμλίνο το 1845⁵¹.

Η οικογένεια των Σπίρτα ασχολούνταν με επιτυχία με το διαμετακομιστικό εμπόριο. Για την μεταφορά των εμπορευμάτων χρησιμοποιούσε δεκατρία μεταφορικά πλοία και ένα ατμόπλοιο που έφερε το όνομα «Αρχιμήδης». Οι Σπίρτα προσέφεραν τεράστιες οικονομικές και άλλες υπηρεσίες στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων, γι' αυτό και τους ανακήρυξε ευγενείς (von)⁵². Στις αρχές του 19ου αιώνα μέλη της οικογένειας Σπίρτα αποτελούσαν ήδη τους καλύτερους εμπόρους και ιδιοκτήτες τραπεζών στο Ζέμουν. Ήταν αξιοσέβαστοι πολίτες, των οποίων οι εταιρείες άκουγαν τα καλύτερα λόγια. Διακρίνονταν για τις εμπορικές τους διασυνδέσεις όχι μόνο με τις πόλεις της Τουρκίας, αλλά και με τη Βιέννη, το Τριστ.

Το μέγαρο των Σπίρτα

Το μέγαρο των Σπίρτα, σημερινό μουσείο της πόλης του Ζέμουν.

⁵⁰ „Dve Petrove kćeri, Elena i Marija, takode su umrle kao maloletne, i to od *jektine*. Ova opaka bolest je najverovatnije bila nasleđena iz porodice njegovne žene, jer za ostale Spirte nema podataka da su umirali od tuberkuloze.“ [Οι δύο κόρες του Πέτρου, Ελένη και Μαρία, επίσης πέθαναν σε μικρή ηλικία, και αυτό από *φυματίωση*. Αυτή η δύσκολη ασθένεια πιθανότατα να ήταν κληρονομική από τις οικογένειες των γυναικών, επειδή από τους άλλους Σπίρτα δεν υπάρχουν έγγραφα που να λένε ότι πέθαναν από φυματίωση.] Gordana Korać, “*Zemunska porodića Spirta*“, Beograd 2007, str. 21.

⁵¹ Ioannis A. Papandrianos, “Die Spirtas, eine Familie Klissuriotischer Auswanderer in der jugoslawischen Stadt Zemun während des 18 und 19 Jahrhunderts”, *Balkan Studies* 16.1 (1975), σ. 119.

⁵² Ανδρέας Μιχ. Ανδρεάδης, «Γ. Σπίρτας», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον Παμμακεδονικού Συλλόγου Αθηνών* 4 (1911), σ. 33-34.

Η κοινωνική θέση των Σπίρτα στο Σεμλίνο φαίνεται από το μεγαλοπρεπές μέγαρο για το οποίο κάναμε αναφορά αρκετές φορές μέχρι τώρα. Κτίστηκε γύρω στο 1850 (όπως νεότερες πηγές αναφέρουν) και είναι ένα κτίριο ψευδογοτθικού ρυθμού, το οποίο αρχιτεκτονικά διαφέρει από τα άλλα κτίρια του Ζέμουν. Σώζεται ακόμη έως σήμερα και πρόκειται μέχρι το τέλος του χρόνου να γίνει μουσείο της πόλης. Τα υλικά κατασκευής του είναι ακριβά, και στην κεντρική είσοδο, δεξιά και αριστερά, οι τοίχοι αναπαριστούν τέσσερις χαρακτήρες από την ελληνική μυθολογία. Στο τέλος του χολ, οι σκάλες που οδηγούν στο εσωτερικό του σπιτιού, είναι από κόκκινο μάρμαρο. Από το καθιστικό, που είναι η κύρια είσοδος για το σαλόνι και τα άλλα δωμάτια, υπάρχει μία τεράστια λευκή σόμπα για θέρμανση και στους τοίχους υπάρχουν ζωγραφιές που παρουσιάζουν εικόνες από διακοπές στην Αυστρία (Badgastein) όπου προφανώς μέλη της οικογενείας ήταν για ξεκούραση ή θεραπεία. Τα πατώματα είναι ξύλινα μωσαϊκά από το Βέλγιο. Όλα τα δωμάτια είχαν ταπετσαρίες, από τα οποία σήμερα σώζονται τρία. Τα έπιπλα της οικογενείας ήταν παλαιού, αλλά και μοντέρνου τύπου. Μελετώντας το επίπεδο κουλτούρας του Ζέμουν, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι η οικογένεια είχε ξεχωριστό δωμάτιο μπάνιου και στους τοίχους του που δεν υπήρχαν παράθυρα, ζωγραφίστηκαν εικόνες από την ελληνική μυθολογία, με νύμφες και τρεχούμενα νερά⁵³.

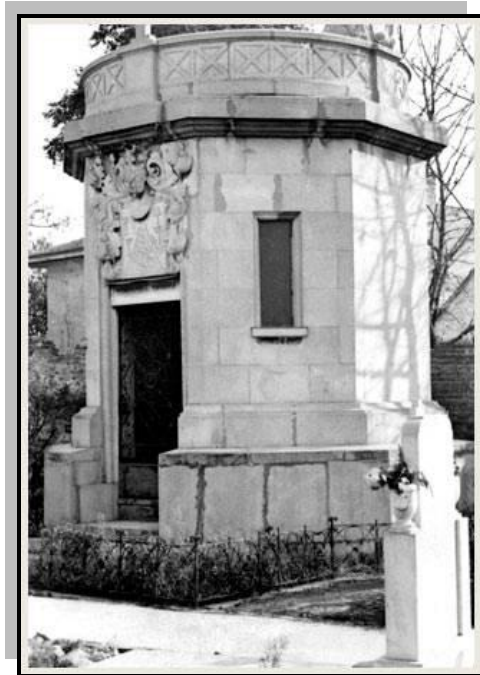

Το επιβλητικό τζάκι και το σαλόνι με ζωγραφιές.

⁵³ Miodrag A. Dabižić, „Sećanja i drugi podaci o Grčkoj porodici Spirta“, *poseban otisak iz Godišnjak grada Beograda*, knj. XXVII (1980), Beograd 1980.

Οι Σπίρτα, παράλληλα με το μεγαλοπρεπές μέγαρό τους, έκτισαν επιβλητικό οικογενειακό τάφο στο κοιμητήριο του Σεμλίνου. Πρόκειται για ένα καλλιμάρμαρο οκταγωνικό κτήριο, στην ανατολική πλευρά του οποίου υπάρχει το οικόσημο της οικογένειας.

Παρεκκλήσι στον οικογενειακό τάφο της οικογένειας Σπίρτα.

Στην ελληνική παροικία του Σεμλίνου η οικογένεια προσέφερε πολλές υπηρεσίες. Ο **Πέτρος Γεωργίου Σπίρτας** αναλαμβάνει τη διεύθυνση του ελληνικού σχολείου της πόλης και διατηρεί τη θέση από το 1828 ως το 1836. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, πρόεδρος της ελληνικής σχολικής αδελφότητας είναι ο *Γεώργιος*, γιος του Πέτρου Γεωργίου Σπίρτα.

Το οικόσημο της οικογένειας Σπίρτα.

Διάταγμα του αυτοκράτορα Franz Joseph I, δίνοντας στους Σπίρτα τον τιμητικό τίτλο von.

μ) Οικογένεια Ταγαρά

Με το επώνυμο αυτό μας είναι γνωστοί δύο αδελφοί, ο *Κώστας* και ο *Φώτης*, οι οποίοι κατάγονταν από τα Σέρβια της Δυτικής Μακεδονίας. Το 1770 εγκαθίστανται στο Ζέμουν. Συγκαταλέγονταν στους πιο σπουδαίους οικονομικούς παράγοντες της πόλης.

Σύμφωνα με τον D. Ρορονίτς, στο Βελιγράδι το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα έζησαν 109 γνωστές ελληνικές οικογένειες: 32 από την Κλεισούρα, 12 από τη Σιάτιστα, 11 από το Μπλάτσε (Blace, Serbia), 6 από τη Μοσχόπολη, 3 από τη Σελίτσα και το Μέλικ (Μελένικο, Βουλγαρία), και έξι ακόμη οικογένειες που κατάγονταν από τα Γιάννενα, Σέρρες, Κατράνιτσα, Θεσσαλονίκη, Καστοριά και Βέλβητ.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Οι Έλληνες ανέκαθεν διέπρεπαν στο εμπόριο και στη ναυσιπλοΐα. Κατά τη διάρκεια της αυστριακής κυριαρχίας (1717-1739), οι Έλληνες κατοικούσαν στην παλιά αγορά του Βελιγραδίου. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα οι Έλληνες ήταν οι σημαντικότεροι έμποροι στο Βελιγράδι. Την ίδια εποχή αποτελούσαν αξιόλογο παράγοντα στην κοινωνία του Βελιγραδίου. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι οι πασάδες του Βελιγραδίου δανείζονταν χρήματα από αυτούς. Στην παλαιά αγορά του Βελιγραδίου και του Ζέμουν επικρατούσε η ελληνική γλώσσα και ο ελληνικός τρόπος ζωής. Η γνώση της ελληνικής γλώσσας θεωρούνταν κάτι το εκλεπτυσμένο. Στα ελληνικά γίνονταν οι συζητήσεις, η αλληλογραφία και γραφή των λογιστικών βιβλίων (Ρορονιέ, 1937).

Οι Έλληνες ασκούσαν επαγγέλματα που συνδέονταν άμεσα με το εμπόριο. Διακινητές προϊόντων, καθώς συνέρρεαν εμπορεύματα από διάφορες περιοχές, χρηματιστές, τραπεζίτες, μεσίτες, μεταφορείς, είναι μερικά από τα επαγγέλματα που έκαναν οι Έλληνες. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ήταν πολύ γνωστός ο μεταφορικός και τραπεζικός οίκος της οικογένειας Σπίρτα. Τα μέλη της οικογένειας διασκορπισμένα σε δύο χώρες, Αυστρία και Σερβία, στις δυο πρωτεύουσες, κρατούσαν το δίκτυο της επιχείρησης σε Ζέμουν, Κωνσταντινούπολη, Βιέννη και Τεργέστη. Ορισμένοι έμποροι είχαν και τα δικά τους πλοία. Η οικογένεια Σπίρτα είχε στην κατοχή της δεκατρία πλοία και ένα μεταξουργείο (Blagojević, 2007).

Οι Έλληνες ήταν επίσης ξενοδόχοι και ιδιοκτήτες των καλύτερων καφάνων⁵⁴. Το 1797 στο Ζέμουν υπήρχαν πενήντα δύο ξενοδοχεία και τέσσερις ξενώνες, τα οποία ήταν κυρίως στα χέρια των Κουτσόβλαχων. Η ελληνική κουζίνα δεν έχει μεγάλη διαφορά από τη σέρβικη, αλλά έδειχνε να κατακτά περισσότερο τους σέρβικους ουρανίσκους. Το μεγαλύτερο μέρος των μαγειρειών, πάνω στους κύριους δρόμους της Σερβίας, ήταν στα χέρια των Ελλήνων. Τα χάνια τους φημίζονταν για τη μεγάλη καθαριότητα τους. Πέρα από τα ελληνικά φαγητά εισήγαγαν καφέ και το κάπνισμα της πίπας. Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα στο Ζέμουν βρισκόταν τρία καφενεία, τα οποία και αυξήθηκαν τα επόμενα τριάντα χρόνια (Blagojević, 2007).

Στην επαρχία του Σρεμ το όνομα Έλληνας ταυτιζόταν με τη λέξη έμπορος⁵⁵. Ο Παπανδριανός διαχωρίζει τους Έλληνες εμπόρους σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: *τους παραγγελιοδόχους, τους μεγαλέμπορους και τους μικρέμπορους ή πλανόδιους εμπόρους.*

⁵⁴ Кафана (Кафана) είναι στη σερβική γλώσσα η ταβέρνα.

⁵⁵ Υπάρχει ένα χωριό μάλιστα που ονομάζεται Έλληνας (Grk). Επίσης, σε κύριους δρόμους χωριών του Σρεμ, έδιναν την ονομασία *Ελληνική Οδός* (Grčka Ulica).

Αποψη και επιγραφή της ταβέρνας «Ελληνίδα Βασίλισσα» στον κεντρικό πεζόδρομο. Το κτίριο άνηκε στην Mileva Kumanudi.

Παραγγελιοδόχοι

Οι **Παραγγελιοδόχοι** ασχολούνταν με το διαμετακομιστικό εμπόριο. Γνωστοί αλλιώς ως *σπεδιτόροι* ή *κομμισιονάριοι*, τους βρίσκουμε κυρίως στο Σεμλίνο. Για την εξυπηρέτηση των εμπορικών τους συμφερόντων, οι Έλληνες αυτοί έμποροι είχαν συμπύξει σωματείο με την επωνυμία «*Αδελφότης των σπεδιτόρων του Ζέμονος*». Με την φροντίδα αυτών διοχετεύουν μέσω του Σεμλίνου στην Κεντρική και στην Δυτική Ευρώπη τα προϊόντα των τουρκοκρατούμενων βαλκανικών χωρών και γενικότερα της Εγγύς Ανατολής. Τα σπουδαιότερα από τα προϊόντα είναι τα περίφημα χαλιά της Περσίας και της Μοσχόπολης, το κόκκινο πιπέρι και άλλα είδη μπαχαρικών, τα φημισμένα κρασιά της Κύπρου, της Σιάτιστας και Νάουσας, τα γουναρικά της Καστοριάς, το ακατέργαστο βαμβάκι των Σερρών και των Βελεσών, τα ονομαστά κόκκινα και λευκά νήματα των Αμπελακίων, τα πρόβεια και κατσικίσια δέρματα των χωριών του Βόλου, τα υφαντά της Νάουσας, ο καπνός, και το αλάτι. Από την άλλη μεριά, οι σπεδιτόροι προωθούσαν στις τουρκοκρατούμενες βαλκανικές χώρες και γενικότερα στην Εγγύς Ανατολή τα βιομηχανικά προϊόντα της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης⁵⁶.

Για τη μεταφορά των εμπορευμάτων από την ξηρά χρησιμοποιούσαν τα **καραβάνια**. Επρόκειτο για ομάδες από τα μεταγωγικά ζώα, συνήθως από άλογα και μουλάρια, στα οποία φορτώνονταν τα εμπορεύματα. Τα караβάνια ακολουθούσαν καθορισμένους δρόμους και έφταναν στο Βελιγράδι. Απ' εδώ περνούσαν κατόπιν τον ποταμό Σάββα και έμπαιναν στο αυστριακό έδαφος, στο Σεμλίνο. Στην πόλη αυτή οι Έλληνες, που ασχολούνταν με το διαμετακομιστικό εμπόριο, φρόντιζαν για την συνέχιση της πορείας των караβανιών προς τα διάφορα εμπορικά κέντρα του αυστριακού κράτους και κυρίως προς τη Βουδαπέστη και τη Βιέννη⁵⁷. Τα караβάνια

⁵⁶ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 214.

⁵⁷ Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, σ.383, Θεσσαλονίκη 1988.

για τους λαούς της Βαλκανικής έχρηζαν τεράστιας σημασίας, και γενικά για το διαμετακομιστικό εμπόριο, για το είδος του, υπήρχε μεγάλος ανταγωνισμός⁵⁸.

Μεγαλέμποροι

Έλληνες **μεγαλέμπορους** συναντούμε αρχικά στο Βελιγράδι, οι οποίοι και είχαν πάρει στα χέρια τους ολόκληρο το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο της Σερβίας. Από την έβδομη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα άρχισαν να αντιμετωπίζουν τον ισχυρό ανταγωνισμό των Σέρβων εμπόρων. Οι Έλληνες και οι άλλοι μεγαλέμποροι του Βελιγραδίου εκπροσωπούσαν στις τούρκικες και στις αυστριακές αρχές από τους λεγόμενους *εμπορικούς προξένους*.

Η πόλη του Σεμλίνου, κατά τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, ήταν περισσότερο κέντρο των βιοτεχνών παρά εμπόρων, εξαιτίας του πολέμου που είχε ξεσπάσει για την διεκδίκηση της διαδοχής του αυστριακού χρόνου (1741-1748) που δεν επέτρεπε την ανάπτυξη εμπορίου. Τα πράγματα γίνονται πιο δύσκολα κατά τους χρόνους του Επταετή Πολέμου (1756-1763). Κατά τους χρόνους αυτούς, εμφανίζονται στο Σεμλίνο αρκετοί Έλληνες έμποροι που διέθεταν μεγάλα κεφάλαια και διεξήγαν πλατιές εμπορικές επιχειρήσεις.

Οι Έλληνες έμποροι του Σεμλίνου εξήγαν στην Τουρκία μεγάλες ποσότητες σιταριού και άλλων ντόπιων καρπών, τις οποίες μετέφεραν φορτηγά πλοία μέσω του Δούναβη ως τη Μαύρη Θάλασσα και από εκεί ακόμη πιο πέρα. Στις 3 Αυγούστου του 1793 η Γενική Διοίκηση της Σλαβονίας ανακοίνωσε ότι ο αυτοκράτορας της Αυστρίας επιτρέπει την εξαγωγή σιταριού μέσω του Δούναβη και της Μαύρης Θάλασσας, με την υποχρέωση όμως οι εξαγωγείς να πληρώνουν τους καθορισμένους δασμούς.

Από την Τουρκία, οι Έλληνες έμποροι του Σεμλίνου εισήγαν ξυλεία τηρώντας τις διατάξεις υγείας. Η αυστριακή κυβέρνηση γνώριζε να περιορίζει την εισαγωγή τούρκικης ξυλείας, για να υποστηρίξει την ντόπια παραγωγή. Εκτός από την ξυλεία, εισάγονταν από την Τουρκία βαμβάκι, ζώα και μετάξι.

Έντονη δραστηριότητα αναπτύσσουν οι Έλληνες μεγαλέμποροι του Σεμλίνου κατά τους χρόνους της πρώτης σερβικής επανάστασης (1804-1813). Ως τις αρχές του έτους 1807, όταν κατείχαν ακόμη το Βελιγράδι, οι Τούρκοι ζητούσαν σιτηρά για τη διατροφή τους, τα οποία και τους προμήθευαν οι έμποροι του Σεμλίνου, και κυρίως οι Έλληνες, παρ' όλο που οι Τούρκοι όχι μόνο δεν ήταν καλοπληρωτές, αλλά

⁵⁸ Λόγια του αυτοκράτορα της Αυστρίας σχετικά με την αποκλειστικότητα του διαμετακομιστικού εμπορίου: «Στους κατοίκους του Σεμλίνου πρέπει να παραμείνει αναφαίρετο το δικαίωμα να κερδίζουν εργαζόμενοι το ψωμί τους και ότι σε κανέναν δε μπορεί να δοθεί το αποκλειστικό δικαίωμα του διαμετακομιστικού εμπορίου. Αν οι έμποροι της πόλης Οσιγιέκ [τέταρτη μεγάλη πόλη της Κροατίας, οικονομικό και πολιτισμικό κέντρο της κροατικής περιφέρειας της Σλαβονίας] θέλουν, μπορούν να μετοικήσουν στο Σεμλίνο και να αρχίσουν να ασχολούνται εκεί με το διαμετακομιστικό εμπόριο, αλλά χωρίς να έχουν ιδιαίτερα προνόμια».

ταυτόχρονα λεηλατούσαν τα πλοία. Για τους λόγους αυτούς οι Έλληνες έμποροι του Σεμλίνου στρέφονταν πλέον προς τους Σέρβους επαναστάτες ως πιο σταθερούς πελάτες, και κυρίως από τη στιγμή που οι τελευταίοι κατέλαβαν το Βελιγράδι και τις όχθες των ποταμών Σάββα και Δούναβη. Στη μεταστροφή αυτή συνετέλεσε ο παράγοντας της θρησκείας και οι δεσμοί τους με τους Σέρβους που κατοικούσαν στη Μοναρχία των Αψβούργων, καθώς και η δυνατότητα να αγοράζουν από τους επαναστάτες ζώα, τα οποία οι Τούρκοι, ως αστικός πληθυσμός, δεν διατηρούσαν. Αγοράζοντας οι Έλληνες έμποροι του Σεμλίνου ζώα από τους Σέρβους επαναστάτες και προμηθεύοντας σιτηρά, συνέλαβαν, αναμφισβήτητα στην ενίσχυση της επαναστατημένης Σερβίας^{59 60}.

Μικρέμποροι

Οι Έλληνες αυτοί ασχολούνται κυρίως με το λιανικό εμπόριο. Οι Έλληνες **μικρέμποροι** μετέβαιναν στις πανηγύρεις και εφοδίαζαν τους κατοίκους της χώρας αυτής με διάφορα προϊόντα. Αλλά και στις σέρβικες επαρχίες (που βρίσκονταν υπό την αυστριακή κυριαρχία) συναντάμε Έλληνες μικροέμπορους, όπως το επαρχείο της Βοϊβοντίνας. Στους εμπόρους αυτούς οι αυστριακές αρχές έφεραν μεγάλες δυσκολίες. Εξαιτίας της ικανότητας του στοιχείου αυτού προσπαθούσαν να τους εξαναγκάσουν να εγκατασταθούν μόνιμα και να παύσουν να είναι πλανόδιοι έμποροι (Ρορονιέ, 1927).

Οι Έλληνες μικροέμποροι του Σεμλίνου για τις εμπορικές συναλλαγές που είχαν με το Βελιγράδι δεν πλήρωναν δασμούς. Το σπουδαιότερο προϊόν το οποίο μετέφεραν ήταν το μέλι. Στους εμπόρους αυτούς απαγορευόταν ρητά η εισαγωγή αλατιού από το Βελιγράδι στο Σεμλίνο.

Στην κατηγορία αυτή θα πρέπει να κατατάξουμε και εκείνους που διατηρούσαν διάφορα καταστήματα. Στο Σεμλίνο υπήρχαν κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα καταστήματα εργόχειρων-υφασμάτων, αποικιακών-ειδών μπακάλης, σιδηρικών, κεραμικών, ειδών μαγειρικής και πολλά ψιλικών (Πιέ, 1955).

Οι Έλληνες ασχολούνται με εκείνες τις βιοτεχνίες που ήταν πολύ αναγκαίες για τη ζωή: μπακιρτζήδες, ραφτάδες, γουναράδες, μογιατζήδες, σαπουνάδες, κ.ά. Πολλές φορές ήταν και ιατροί. Κατά την ηγεμονία του Miloš, πολύ από αυτούς χρησιμοποιούνταν ως προσωπικοί ιατροί ορισμένων Τούρκων πασάδων. Κατάγονταν κυρίως από την Ήπειρο. Περιόδευαν συχνά σε ομάδες και θέραπευαν κόσμο (Ρορονιέ, 1927). Και εδώ παρουσιάζεται από μέρους των αρμοδίων αυστριακών αρχών του Σεμλίνου, μία έντονη προσπάθεια να πείσουν τόσο τους Ορθόδοξους, όσο και τους Καθολικούς του Σεμλίνου να οργανωθούν σε κοινές συντεχνίες. Οι Έλληνες,

⁵⁹ Ivić, *Spisi*, knj. 2, σ. 195-196, αριθ. 161· σ. 196, αριθμ. 162· σ. 197-198, αριθμ. 163.

⁶⁰ Slavko Gavrilovic, "Grčko-cincarsko-makedonski trgovici u Zemunu prema prvom srpskom ustanku" [Οι Έλληνες-Κουτσόβλαχοι και Μακεδόνες έμποροι απέναντι στην Πρώτη Σερβική Επανάσταση], *I. Ελληνοσερβικό Συμπόσιο, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 27.

οι Σέρβοι και άλλοι Ορθόδοξοι αντιδρούσαν με πείσμα στις προσπάθειες αυτές των αυστριακών αρχών, που έδιναν μεγάλη σημασία στην εύρυθμη λειτουργία όλων των βιοτεχνιών της πόλης αυτής.

Άλλα επαγγέλματα

Οι Έλληνες ασχολούνταν με εργασίες σχετικές με το εμπόριο, όπως χρηματιστικές, τραπεζικές και ταχυδρομικές. Ήταν ακόμη βιομήχανοι, ξενοδόχοι και βιοτέχνες και ως τέτοιοι συνέβαλαν σημαντικά στον οικονομικό βίο των διάφορων επαρχιών, στις οποίες είχαν εγκατασταθεί.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, περίφημος ήταν ο τραπεζικός οίκος της οικογένειας των Σπίρτα που κατάγονταν από την Κλεισούρα της Δυτικής Μακεδονίας. Οι ταχυδρόμοι, οι οποίοι παραλάμβαναν από την Κωνσταντινούπολη και μετέφεραν στη Βιέννη, καθώς και αντίστροφα, τις επιστολές και χρήματα, στάθμευαν στον τραπεζικό οίκο των Σπίρτα στο Σεμλίνο. Εδώ, παραλάμβαναν, για να μεταφέρουν πιο πέρα, και πολλά άλλα γράμματα και χρήματα. Η συσκευασία και η αποστολή χρημάτων από τον παραπάνω τραπεζικό οίκο γινόταν με τόση επιμέλεια και σύστημα, πράγμα που προξενεί, ακόμη και σήμερα, τον θαυμασμό μας (Παπανδριανός, 1993)⁶¹.

Γενικά, οι τραπεζικοί αυτοί οίκοι δάνειζαν στους νέους Έλληνες εμπόρους χρήματα με μικρό τόκο και μάλιστα χωρίς να υπογράφουν γραμμάτια, αλλά δίνοντας μόνο τον λόγο τιμής τους. Το 1867 όμως θα ιδρυθεί στο Σεμλίνο ταμειυτήριο και έτσι θα σταματήσουν τα δάνεια από τους τραπεζικούς οίκους. Όμως, όπως συνέβαινε και σε πολλά άλλα μέρη, έτσι και στο Σεμλίνο, κατά τον 19^ο αιώνα υπήρχαν τοκογλύφοι που δάνειζαν χρήματα με τόκο 20, 50 και 100 τις εκατό, πράγμα που συντελούσε στην οικονομική καταστροφή ορισμένων εμπόρων. Στο Βελιγράδι ένας από τους πιο σπουδαίους τραπεζίτες ήταν ο **Γιαννάκης Κουμανούδης**.

Αλλά και με ταχυδρομικές εργασίες ασχολούνται οι Έλληνες απόδημοι στη Σερβία. Οι επιστολές, που στέλνονταν από τα τουρκοκρατούμενα μέρη που προορίζονταν για τις διάφορες επαρχίες της αυτοκρατορίας των Αψβούργων, τοποθετούνταν στην αρχή σε ειδικό διαμέρισμα του εξωτερικού τμήματος του λοιμοκαθαρητηρίου του Σεμλίνου, για να απολυμανθούν. Η απολύμανση γινόταν με την εξής διαδικασία: η επιστολή ανοιγόταν και κρατούνταν για ένα χρονικό διάστημα πάνω από καλά βρασμένο ξύδι. Έτσι, ο θερμός ατμός, που έβγαινε από το ξύδι, εξουδετέρωνε τα μικρόβια που τυχόν υπήρχαν. Κατόπιν, η επιστολή κλεινόταν ξανά και σφραγιζόταν από την αρμόδια υπηρεσία του λοιμοκαθαρητηρίου. Με τον τρόπο αυτόν η όλη διαδικασία της απολύμανσης των επιστολών είχε τελειώσει⁶².

⁶¹ Παπανδριανός, Ι. Α. (1993). *Οι Έλληνες απόδημοι στις γιουγκοσλαβικές χώρες, 19ος-20ος αι.* Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

⁶² Vaniček, F. (1875). *Specialgeschichte der Militärgrenze* (Vol. 1). Wien. Jeremić, R. (1937). *Medicinske prilike u Zemuni, 1700-1900* (Συνθήκες υγείας στο Σεμλίνο, 1700-1900). Beograd.

Οι Έλληνες απόδημοι στις σερβικές περιοχές διακρίθηκαν και στη ναυσιπλοΐα. Έλληνες πλοιοκτήτες βρίσκουμε κυρίως στο Σεμλίνο. Ορισμένοι από αυτούς μετέφεραν ξένα εμπορεύματα και ζούσαν από τις μεταφορικές αυτές εργασίες. Άλλοι, πάλι, συνήθως μεγαλέμποροι, χρησιμοποιούσαν τα πλοία τους για δικές τους εμπορικές εργασίες.

Κατά τον 19^ο αιώνα, οι πιο αξιόλογοι Έλληνες πλοιοκτήτες του Σεμλίνου ήταν οι Σπίρτα. Η οικογένεια διέθετε 13 μεταφορικά πλοία και ένα ατμόπλοιο που έφερε το όνομα, εμπνευσμένο από την αρχαιότητα, «*Αρχιμήδης*». Ανάμεσα στα μεταφορικά πλοία διακρινόταν η «*Μακεδονία*» που θύμιζε τον τόπο καταγωγής της οικογένειας αυτής και το οποίο έκανε μεταφορές στους ποταμούς Σάβο, Δούναβη και Τίσα.

Εκτός από την εκτροφή των ζώων, ορισμένοι κάτοικοι των στρατιωτικών συνόρων και του δήμου του Σεμλίνου ασχολούνταν με τη μελισσοκομία και τη σηροτροφία, την ανάπτυξη των οποίων συνιστούσαν οι ανώτερες διοικητικές και στρατιωτικές αρχές της Αυστρίας. Για την εκτροφή των μεταξοσκωλήκων, οι παραπάνω αρχές κάλεσαν τους κατοίκους του Σεμλίνου να φυτεύσουν στους κήπους των σπιτιών τους, όσο το δυνατόν, περισσότερες μουριές. Το πρώτο εργοστάσιο μπίρας στη Σερβία το άνοιξαν οι Έλληνες του Κραγκούγιεβατς. Αλλά και το μοναδικό εργοστάσιο μπίρας, που υπήρχε στο Σεμλίνο, άνηκε σε Έλληνα, στον Κωνσταντίνο Χατία.

Το Βελιγράδι είχε και έχει έντονο ελληνικό χρώμα. Ο μητροπολίτης και οι συνεργάτες του ήταν συνήθως από τον ελληνόφωνο χώρο. Στην αρχή τα περισσότερα μέλη του δημοτικού συμβουλίου ήταν Έλληνες, ενώ αργότερα η κατάσταση αυτή άλλαξε υπέρ των Σέρβων. Η αλληλογραφία ανάμεσα στον ηγεμόνα και τα μέλη του δημοτικού συμβουλίου πραγματοποιείται στα σέρβικα, ενώ οι Έλληνες-μέλη του συμβουλίου και τα μέλη της επαγγελματικής ένωσης υπέγραφαν στα ελληνικά (Ρορονιέ, 1927).

Οι Έλληνες είχαν στο Βελιγράδι και το δικό τους πανδοχείο, το λεγόμενο «Γιενί χαν», που βρισκόταν στην περιοχή, η οποία απλώνεται στην δεξιά όχθη του ποταμού Σάβου, με 10 σαλόνια, 10 κουζίνες και 1 στάβλο, δυναμικότητας 160 αλόγων. Η οδός δυτικά του ξενοδοχείου ονομαζόταν «Σοκάκι των Τσιντσάρων»⁶³.

Το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα στο Ζέμουν ανεγέρθηκαν πολύ ωραία, για την εποχή εκείνη, σπίτια των οικογενειών Δούκα, Σκίβρου, Καραμάτα, Δαρβάρ και Μπούλκου. Η πολυτέλεια τους μας δείχνει την οικονομική ανάπτυξη και άνεση που είχαν εξαιτίας την επαγγελματικής τους πορείας. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι στο σπίτι του Καραμάτα διέμεινε ο αυτοκράτορας της Αυστροουγγαρίας Ιωσήφ ο Β΄ κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στο Ζέμουν, ενώ στο σπίτι του Μπούλκου, ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος ο Α΄ (Ρορονιέ, 1927).

⁶³ Τρίτσκοβιτς, Ρ. (1974). *Η πόλη μετά το 1970, Ιστορία του Βελιγραδίου Α΄*. Βελιγράδι.

*Ποглавље 4.***ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

Οι Έλληνες που είχαν εγκατασταθεί και ζούσαν στη Σερβία πρόσεχαν πολύ το ζήτημα των σχολείων, γιατί εφοδιάζονταν με τις απαραίτητες γνώσεις για τις εμπορικές τους εργασίες και ύστερα τους βοηθούσε να διατηρήσουν την εθνική τους συνείδηση. Χαρακτηριστικό είναι ότι μάθαιναν γράμματα, και οι άνδρες και οι γυναίκες (Ρορονιέ, 1927).

Οι Έλληνες που είχαν οικονομική ευχέρεια, έκτιζαν δικά τους σχολεία. Εκείνοι που δεν είχαν οικονομική άνεση κάλυπταν τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες με ιδιωτικούς δασκάλους. Οι περισσότεροι από τους ιδιωτικούς αυτούς εκπαιδευτικούς δεν είχαν κάνει συστηματικές σπουδές και γι' αυτό δεν ήταν κατάλληλοι για το έργο, το οποίο τους εμπιστεύονταν. Συνήθως αναλάβαιναν να κάνουν τον ιδιωτικό δάσκαλο ιερείς, διάφοροι επαγγελματίες, έμποροι ή και τυχοδιώκτες.

α) Ιδιωτικοί δάσκαλοι

Ενδεικτικά να αναφέρουμε κάποιους από τους ιδιωτικούς δασκάλους που ανέλαβαν την μόρφωση των παιδιών πριν την ίδρυση του σχολείου.

Το επάγγελμα του Έλληνα ιδιωτικού δασκάλου ανέλαβε ο ιερέας *Θεόδωρος Στεργιάδης* (1740-1794), ο οποίος γνώριζε τη σερβική γλώσσα, και πολλοί εύποροι Σέρβοι τον έπαιρναν για να διδάξει τα παιδιά τους. Ο *Γεώργιος Σπίδας* (1754), με καταγωγή από τη Μοσχόπολη, κράτησε τη θέση του ως το 1776. Διάδοχός του υπήρξε ο *Κωνσταντίνος Κόπανος* (-1785). Σκοπός των παραπάνω ήταν να διδάξουν στους ελληνοπαίδες τα σλάβικα⁶⁴.

Τέλος, ο τελευταίος ιδιωτικός δάσκαλος των ελληνοπαίδων του Σεμλίνου, υπήρξε ο λόγιος **Δημήτριος Ν. Δάρβαρης**, γεννημένος στην Κλεισούρα, τον Αύγουστο του 1757. Μετά τα πρώτα γράμματα στο γραμματοδιδασκαλείο της γενέτειράς του, ήρθε το 1769, σε ηλικία 12 ετών, μαζί με τον αδελφό του Ιωάννη και εγκαταστάθηκε στο Σεμλίνο. Φιλομαθής, άρχισε να μαθαίνει τη γερμανική, τη σερβική και άλλες σλαβικές γλώσσες. Το 1785 διδάσκει ως ιδιωτικός δάσκαλος και αφοσιώνεται στη μόρφωση των ελληνοπαίδων του Σεμλίνου. Δείχνει ταυτόχρονα ζοηρό ενδιαφέρον για τη μόρφωση των σερβοπαίδων, γι' αυτό μεταφράζει από τα ελληνικά στα σέρβικα

⁶⁴ Την άποψη αυτή ενισχύει η ύπαρξη ενός αλφαβηταρίου με γράμματα ελληνοσλαβικά, το οποίο τυπώθηκε το 1770 στη Βενετία με χρήματα των Ελλήνων παροίκων του Σεμλίνου. Stojan Novaković, Srpska bibliografija za noviju književnost: 1741-1867 [Σέρβικη βιβλιογραφία για τη νεότερη λογοτεχνία] Beograd 1869, str. 11, br. 24

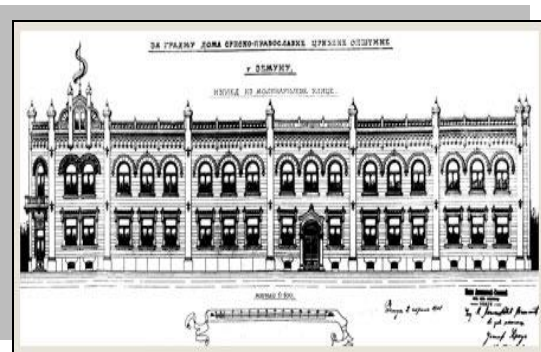
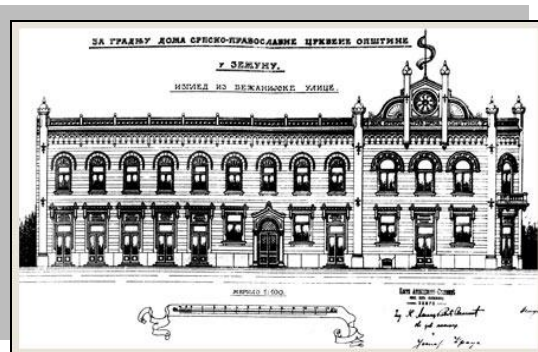
ορισμένα έργα που ήταν γεμάτα από ηθικοπλαστικές διδαχές. Ο Δάρβαρης θα εγκαταλείψει τελικά το Σεμλίνο και το 1795 θα εγκατασταθεί στη Βιέννη. Ο Έλληνας λόγιος πεθαίνει στην πόλη το 1823, και σύμφωνα με τη διαθήκη του τα πολυάριθμα βιβλία του μοιράστηκαν.

δ) Το σχολείο του Σεμλίνου, στην αυστροκρατούμενη σέρβικη επαρχία

Οι Έλληνες του Σεμλίνου αποκτούν δικό τους σχολείο μόλις στα 1794. Ως τότε η επιμόρφωση των παιδιών τους γίνονταν με ιδιωτικούς δασκάλους ή στέλλοντάς τα σε σχολείο, που διατηρούσε η ορθόδοξη κοινότητα της πόλης. Η εκπαιδευτική ιστορία των Ελλήνων του Σεμλίνου μπορεί να χωριστεί σχηματικά σε δύο περιόδους: στους χρόνους της προετοιμασίας, κατά τους οποίους οι απόδημοι κάλυπταν τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες ασυστηματοποίητα, με την πρόσληψη ιδιωτικών δασκάλων ή με τη φοίτηση των ελληνοπαίδων στο κοινό σχολείο των Ορθοδόξων της πόλης, και στην περίοδο της λειτουργίας του ελληνικού σχολείου του Σεμλίνου.

Το κτίριο που στεγάζεται το εντευκτήριο και το σχολείο της σερβικής ορθόδοξης εκκλησιαστικής κοινότητας.

Το σχολείο αυτό στεγαζόταν σε ειδικό κτίριο, που βρισκόταν στο προαύλιο της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου, και ήταν κατασκευασμένο από γερά υλικά. Για τις επισκευές του και τις άλλες δαπάνες επιβαρυνόταν το ταμείο της εκκλησίας. Τα σχολικά βιβλία τα προμήθευαν στα παιδιά οι ίδιοι οι γονείς. Το διδακτικό προσωπικό, εκτός από την διδασκαλία, ήταν υποχρεωμένο να ψέλνει στην εκκλησία κατά την

κυριακάτικη Θεία Λειτουργία και τις άλλες θρησκευτικές τελετές. Δύο φορές την εβδομάδα τα παιδιά δεν πήγαιναν το απόγευμα στο σχολείο. Το σχολικό έτος διαρκούσε έντεκα μήνες.

Η ορθόδοξη κοινότητα, όπως και η καθολική, συντηρούσε με δυσκολία τα έξοδα του σχολείου, γι' αυτό το λόγο οι δημοτικές αρχές αποφάσισαν να καλυφθούν τα έξοδα για τη λειτουργία των σχολείων από το ταμείο του δήμου. Οι πολιτικές αρχές του Σεμλίνου απέδιδαν μεγάλη σημασία στη διδασκαλία της γερμανικής και λατινικής γλώσσας.

Τον 19^ο αιώνα το ελληνικό σχολείο του Σεμλίνου είχε ήδη αποκτήσει την οικονομική του αυτάρκεια και δεν χρειαζόταν πια να καταφεύγει στη βοήθεια της ελληνικής κοινότητας του Αγίου Γεωργίου της Βιέννης. Ανεξάρτητα όμως με την οικονομική του αυτάρκεια, το σχολείο αυτό, θα δεχτεί στο μέλλον με ευγνωμοσύνη τη χρηματική ενίσχυση που θα του προσφέρουν καλοπροαίρετοι Έλληνες έμποροι της αυστριακής πρωτεύουσας, της Θεσσαλονίκης και των άλλων πόλεων.

β) 1. Η διάρθρωση και η ονομασία του σχολείου

Αρχικά τα παιδιά των Ελλήνων παροίκων της πόλης εγγράφονταν και φοιτούσαν στην απλή ελληνική σχολή ή στο πρώτο σχολείο. Τελειώνοντας, με επιτυχία μπορούσαν να παρακολουθήσουν μαθήματα στην ελληνική σχολή ή στο δεύτερο σχολείο, που αποτελούσε και την ανώτερη βαθμίδα των σπουδών τους. Κατά το 1820-1828, θα διαιρεθεί σε δύο τμήματα και έτσι αυτόματα θα δημιουργηθούν τρεις κύκλοι.

Το ελληνικό σχολείο του Σεμλίνου περιελάμβανε τρεις βαθμίδες σπουδών. Ο δάσκαλος της πρώτης βαθμίδας ονομαζόταν «**απλοελληνοδιδάσκαλος**» ή «**υποδιδάσκαλος**»⁶⁵ και ήταν παράλληλα και ψάλτης της ελληνικής παροικίας του Σεμλίνου. Οι μαθητές αυτής της βαθμίδας μάθαιναν να διαβάζουν και να γράφουν. Συγκεκριμένα τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν: «*Γνωσῖς τῶν γραμμάτων*», *Συλλαβισμός από το αλφαβητάριο*, *Ανάγνωση από το αλφαβητάριο* και *Ανάγνωση από το νέο αλφαβητάριο*⁶⁶. Έπειτα από επιτυχημένες εξετάσεις που έπρεπε να επιβληθούν, μπορούσαν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα της δεύτερης βαθμίδας. Ο «υποδιδάσκαλος» ήταν αυτός που παρέδιδε τα παρακάτω μαθήματα σε αυτή τη βαθμίδα: *Κατήχηση*⁶⁷, *Καλλιγραφία*, *Αριθμητική*⁶⁸, *Αποστήθιση λέξεων από τα ελληνικά*

⁶⁵ Ανέθετε στον καλύτερο μαθητή της δεύτερης τάξης να ακούει τους προηγμένους μαθητές να διαβάζουν το μάθημα, ενώ ο ίδιος δίδασκε στους μικρούς μαθητές. Το πρώτο, λοιπόν, σχολείο του ελληνομουσείου του Σεμλίνου είχε πάρει ορισμένα στοιχεία από την εκπαιδευτική μέθοδο των λεγόμενων «άλληλοδιδασκτικῶν» σχολείων.

⁶⁶ Το νέο αυτό αλφαβητάριο είχαν δικαίωμα να το πάρουν μόνο εκείνοι οι μαθητές, οι οποίοι είχαν ήδη περάσει το μικρό αλφαβητάριο, γνώριζαν να συλλαβίζουν και να διαβάζουν καλά και είχαν επιδείξει άμεμπτη διαγωγή.

⁶⁷ Το μάθημα της *Κατήχησης* διδασκόταν στις αρχές μόνο μια ώρα την εβδομάδα. *Φιλολογικός Τηλέγραφος*, 1820, τεύχ. 20, στ. 159.

⁶⁸ Στην αρχή οι μαθητές μάθαιναν να μετρούν απ' έξω και ύστερα, αφού είχαν προχωρήσει κάπως, ο δάσκαλός τους δίδασκε το μάθημα αυτό με αριθμούς στον πίνακα. Γενικά το μάθημα της Αριθμητικής διδασκόταν σ' όλα τα ελληνικά σχολεία που λειτουργούσαν στις διάφορες επαρχίες της αυτοκρατορίας

στα παλαιοσλαβικά και *Αρχές της Γραμματικής*. Οι εξετάσεις των μαθημάτων γινόταν τα τέλη του μήνα Αυγούστου. Οι μαθητές εκφωνούσαν προς τους παρευρισκόμενους επισήμους λογύδρια. Υποβάλλονταν επίσης και σε πρόχειρες, μηνιαίες γραπτές εξετάσεις. Στην τελευταία και τρίτη βαθμίδα που ήταν ανώτερη, και η οποία χωριζόταν σε τρεις τάξεις, ο «ελληνοδιδάσκαλος» μπορούσε να προβιβαστεί και να γίνει «αρχιδιδάσκαλος» ή «σχολάρχης». Οι μαθητές διδάσκονταν εδώ *Κατήχηση*⁶⁹, *Γραμματική*⁷⁰, *Τεχνολογία των μαθημάτων*, *Ετυμολογική και Συντακτικό*, *Ιστορία*, *Γεωγραφία* και *Ρητορική*. Οι μαθητές ήταν υποχρεωμένοι να δίνουν γραπτές εξετάσεις δύο φορές τον χρόνο, τις χειμερινές δηλαδή και τις προαγωγικές. Οι πρώτες γίνονταν τον Μάρτιο και οι δεύτερες τον Αύγουστο.

Το ελληνικό σχολείο του Σεμλίνου πήρε τη χαρακτηριστική ονομασία της εποχής «ελληνομουσείον». Δάσκαλοι του σχολείου υπήρξαν κατά χρονική σειρά: ο *Γεώργιος Αυξεντιάδης* ή *Αυξεντίου* (Πεντάλοφο), ο *Δημήτριος Σκλαβάκης*, ο *Γεώργιος Ζαχαριάδης* (Τίρναβο). Το ελληνομουσείον του Σεμλίνου είχε αποκτήσει μεγάλη φήμη. Στο σχολείο αυτό έστελναν να σπουδάσουν τα παιδιά τους, όχι μόνο Έλληνες, αλλά και οι Σέρβοι, οι Ούγγροι, οι Γερμανοί του Σεμλίνου, του Βελιγραδίου και άλλων σέρβικων περιοχών⁷¹. Έτσι μπορεί να ερμηνευτεί και το γεγονός ότι το ελληνικό σχολείο του Σεμλίνου, λίγα χρόνια μετά την ίδρυσή του, αριθμούσε 88 μαθητές και μαθήτριες.

Ο **Γεώργιος Ζαχαριάδης**, που αναφέραμε παραπάνω, για να ικανοποιήσει τις γλωσσικές ανάγκες των σλαβοπαιδών μαθητών του, εκδίδει το 1803 ένα Ελληνοσλαβικό λεξικό, με τον ελληνικό τίτλο «*Λεξικόν Ρωμαϊκοσλαβωνικόν*» (Rečnik Grečesko-Slavenskij). Τον Ζαχαριάδη, αντικατέστησε ο *Ιωάννης Τουρουντζάς* (Σιάτιστα), ο οποίος απέδιδε μεγάλη σημασία στις ανθρωπιστικές σπουδές. Το 1810 ανέλαβε να διδάξει και πάλι ο Γεώργιος Ζαχαριάδης. Το 1816 εκδίδει ένα σπουδαίο έργο με τίτλο «*Γραμματική Ελληνική*». Ο Ζαχαριάδης θα διδάξει στο ελληνικό σχολείο ως τα τέλη του 1820. Ο ίδιος πρόσφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες στην ελληνική παροικία του Σεμλίνου. Το διδακτικό του έργο υπήρξε καρποφόρο, γιατί το ασκούσε με τάξη και μέθοδο. Το ήθος και η καλή του κοινωνική συμπεριφορά τον βοήθησαν να κερδίσει την αμέριστη συμπάθεια των Ελλήνων παροίκων του Σεμλίνου. Δίπλα του θα μαθητεύσει ο *Ilija Garašanin*, η μεγαλύτερη πολιτική διάνοια της Σερβίας κατά τον 19^ο αιώνα.

των Αψβούργων, γιατί οι γνώσεις της αριθμητικής θα εξυπηρετούσαν αργότερα τους ελληνοπαιδες στις καθημερινές εμπορικές τους συναλλαγές.

⁶⁹ Η διδασκαλία αυτού του μαθήματος προέβλεπε τα εξής: το σύμβολο της Πίστεως, τις δέκα εντολές, την Κυριακή Προσευχή, και το πρώτο και δεύτερο μέρος της ορθόδοξης διδασκαλίας του Πλάτωνα.

⁷⁰ Οι μαθητές δηλαδή έγραφαν το κείμενο ενός από τους διάφορους μύθους του Αισώπου και ύστερα έδιναν την εξήγηση του αρχαίου αυτού μύθου.

⁷¹ «*Σπουδαιότερο από το ελληνικό σχολείο του Βελιγραδίου ήταν το ελληνομουσείο του Σεμλίνου, το οποίο σε πολλά παιδιά Ελλήνων και Σέρβων καλών οικογενειών χρησίμευε ως ένα είδος ανώτερου εκπαιδευτικού ιδρύματος*» *Sreten L. Popović*. «*Stari Beograd. Postanak i razvitak srpske varoši i kulturne i društvene prilike u njemu, 1820-1850*» [Το Παλαιό Βελιγράδι. Η δημιουργία και η εξέλιξη της σερβικής αυτής πόλης, καθώς και οι πολιτιστικές και οι κοινωνικές της συνθήκες], *Srpski književni glasnik* 26 (1911), str. 309.

Συνεχίζοντας με άλλους δασκάλους του ελληνομουσείου, αναφέρουμε: τον *Δημήτριο Μπίρδα* (Βελβεντό), και τον *Ευφρόνιο Ραφαήλ Πόποβιτς* (Κοζάνη). Ο τελευταίος, θα διδάξει επί επτά συνεχή έτη. Τον Έλληνα πατριώτη στεναχωρούσε το γεγονός ότι οι ελληνοπαίδες της πόλης εγκατέλειπαν με κάθε ευκολία το σχολείο τους και εγγράφονταν στα γερμανικά σχολεία του Κράτους, για να σπουδάσουν σε αυτά.

β) 2. Τα καθήκοντα των δασκάλων και των μαθητών

Ο διευθυντής και οι επίτροποι όριζαν ρητά τα καθήκοντα των δασκάλων και των μαθητών. Έτσι λοιπόν, ο δάσκαλος όφειλε να έχει ένα πρωτόκολλο, ο αρχιδιδάσκαλος μπορούσε να αντικαταστήσει τον διευθυντή, να επιβλέπει τη σωστή λειτουργία του σχολείου, αντίστοιχα να αναφέρει, να έχει την επιστασία της βιβλιοθήκης του σχολείου. Ο υποδιδάσκαλος του δεύτερου σχολείου ως κατώτερος όφειλε να υπακούει τον σχολάρχη. Ο υποδιδάσκαλος του πρώτου σχολείου είχε καθήκον να επιλέγει τους μαθητές εκείνους που θα έψελναν στην εκκλησία, καθώς και ο ίδιος ήταν ψάλτης της ελληνικής παροικίας του Σεμλίνου. Όλοι οι διδάσκαλοι όφειλαν να τηρούν μαθητολόγια. Καθήκον των δασκάλων ήταν να εμφυσήσουν στους μαθητές τους την αγάπη προς τα γράμματα και να τους διαπαιδαγωγήσουν ορθά.

Τα καθήκοντα των μαθητών θυμίζουν των αντίστοιχων σχολείων των νεότερων χρόνων στις ελληνικές περιοχές. Δηλαδή, της προσευχής πριν το μάθημα, κάθε Κυριακή επίσκεψη στην εκκλησία, να επιδείξουν καλή διαγωγή και να τηρούν τους κανόνες του σχολείου.

β) 3. Τα χρόνια της παρακμής

Κατά τα τέλη της τέταρτης δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα, το ελληνομουσείο του Σεμλίνου άρχισε να χάνει την ακτινοβολία του. Ο αριθμός των μαθητών του από μέρα σε μέρα ελαττωνόταν ολοένα και περισσότερο. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι Έλληνες απόδημοι στη Βαλκανική μπορούσαν να στέλνουν πλέον τα παιδιά τους στα σχολεία που λειτουργούσαν στα γειτονικά τους μέρη και να μην προτιμούν το μακρινό ελληνομουσείο του Σεμλίνου.

Στα 1854, εξαιτίας του Κριμαϊκού Πολέμου⁷², έφτασε στο Σεμλίνο το στρατιωτικό σώμα της περιοχής του Μπανάτου (Ζάκυνθος) και κατέλαβε το κτήριο, στο οποίο στεγάζονταν το ελληνικό και το σέρβικο σχολείο. Ο πρώτος όροφος του κτηρίου χρησιμοποιήθηκε για νοσοκομείο και στο ισόγειό του τοποθετήθηκαν δημητριακοί καρποί για τις στρατιωτικές ανάγκες. Έτσι, οι ελληνοπαίδες αναγκάστηκαν να ακούν τις παραδόσεις των δασκάλων τους σε ιδιωτικό σπίτι, που βρισκόταν μακριά από την εκκλησία της Θεοτόκου. Η κατάσταση αυτή όμως άλλαξε με επέμβαση του

⁷² Ο **Κριμαϊκός Πόλεμος** (Οκτώβριος 1853 - Φεβρουάριος 1856) υπήρξε ένοπλη σύγκρουση μεταξύ της Ρωσικής Αυτοκρατορίας από την μία και του Ηνωμένου Βασιλείου, Γαλλίας, Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και βασιλείου της Σαρδηνίας από την άλλη πλευρά. Κριμαϊκός Πόλεμος. Τελευταία τροποποίηση στις 20 Μαΐου 2010, από την Wikipedia: http://el.wikipedia.org/wiki/Κριμαϊκός_Πόλεμος

Δημοτικού Συμβουλίου, έτσι οι ασθενείς βρήκαν στέγη σε σπίτια ιδιωτών, και οι μαθητές επέστρεψαν στο σχολείο.

Στα 1860 ξέσπασαν και πάλι έριδες ανάμεσα στους Έλληνες και τους Σέρβους για σχολικά ζητήματα. Τον επόμενο χρόνο οι Σέρβοι ζήτησαν να περιέλθει το ταμείο του ελληνομουσείου στη διδασκαλία ολόκληρης της ορθόδοξης κοινότητας του Σεμλίνου και να μην ανήκει αποκλειστικά στους Έλληνες. Οι τελευταίοι όμως ούτε καν θέλησαν να συζητήσουν το παράλογο αυτό αίτημα των Σέρβων.

Οι Έλληνες του Σεμλίνου φρόντισαν την τύχη που θα έπρεπε να είχε το ταμείο του σχολείου τους σε περίπτωση, κατά την οποία θα έσβηγε το ελληνικό στοιχείο στην πόλη. Το νέο Καταστατικό επικυρώθηκε τον Αύγουστο του 1868 με αυτοκρατορικό διάταγμα, το οποίο και υπογράμμιζε ότι κανένας δεν είχε το δικαίωμα να επεμβαίνει στα διοικητικά ζητήματα της αδελφότητας. Τέσσερα χρόνια αργότερα, η ελληνική εκπαιδευτική αδελφότητα του Σεμλίνου, αναδιοργανώνει ριζικά το σχολείο της. Καταργεί τους τρεις κύκλους σπουδών και καθιερώνει την τετραετή φοίτηση. Βασική γλώσσα της διδασκαλίας θα ήταν η ελληνική. Εκτός από αυτή τη γλώσσα, διδάσκονταν τη γερμανική, τη σερβική και τη γαλλική. Και πράγματι, οι ενέργειες αυτές των εφόρων, απέδωσαν καρπούς. Πολλοί ήταν αυτοί που έσπευσαν να εγγραφούν στο σχολείο. Η αναλαμπή αυτή επρόκειτο να είναι η τελευταία. Στα 1875 το ελληνομουσείον είχε συνολικά μόνο έξι μαθητές.

Το ελληνομουσείον του Σεμλίνου έπαυσε να λειτουργεί το 1876 εξαιτίας της έλλειψης μαθητών. Μετά το κλείσιμο, άρχισαν οι έριδες ανάμεσα στους Έλληνες και τους Σέρβους κατοίκους του Σεμλίνου για τη σχολική περιουσία. Η κατάσταση αυτή θα συνεχιστεί ως το 1906, όπου και με πρωτοβουλία του Γεωργίου Σπίρτα, πρόεδρο της ελληνικής σχολικής αδελφότητας, οι Έλληνες θα παραδώσουν στους Σέρβους το σχολικό ταμείο, με ένα τεράστιο ποσό για τους χρόνους εκείνους.

ε) *Ελληνικά σχολεία στις νότιες σερβικές περιοχές: Βελιγράδι.*

Το 1718 αναφέρεται ότι λειτουργούσε στο Βελιγράδι κοινοτικό ελληνικό σχολείο, τη φροντίδα του οποίου είχε ο ορθόδοξος μητροπολίτης *Μουσής Πέτροβιτς*. Πέντε χρόνια αργότερα μνημονεύεται στο Βελιγράδι ότι ο Έλληνας δάσκαλος είχε το δικαίωμα να περιφέρει δίσκο στην εκκλησία και να συλλέγει εισφορές, αντί μισθού (Ρορονιέ, 1935).

Για έναν αιώνα δε θα υπάρξουν μαρτυρίες για το ελληνικό σχολείο του Βελιγραδίου. Το 1818, όμως, πληροφορούμαστε ότι στο σχολείο αυτό δίδασκε ο Θεσσαλός λόγιος *Γεώργιος Ευαγγελίδης*. Στο ελληνικό σχολείο διδάσκονταν τα αρχαία ελληνικά και φοιτούσαν συνολικά είκοσι περίπου μαθητές και μαθήτριες (Ρορονιέ, 1950). Ως διάδοχοι του αναφέρονται οι: *Ιωάννης Μισίου*, *Γεώργιος Ζαχαριάδης*⁷³, *Αθανάσιος Θεοδώρου*⁷⁴, και *Γεώργιος Κλειδής*.

Το μεγάλο ενδιαφέρον των Ελλήνων του Βελιγραδίου, για να δώσουν στα παιδιά τους πλατιά μόρφωση, αποδεικνύει το γεγονός ότι εκτός από το κοινοτικό σχολείο, άνοιξε και ένα ιδιωτικό ελληνικό σχολείο, το οποίο λειτουργούσε με βάση τη μέθοδο του μεγάλου Άγγλου παιδαγωγού Λάγκαστερ (1848). Έφορος του σχολείου, ο Νικόλαος Κωτούλας, και κυριότεροι δωρητές, οι αδελφοί Μιχαήλ και Νικόλαος Μπόντης, καθώς και ο Παντελής Μιχαήλ.

Για μια ολόκληρη δεκαετία δεν έχουμε καμία είδηση για τα ελληνικά σχολεία του Βελιγραδίου. Το έτος 1858 διαθέτουμε στοιχεία, τα οποία αναφέρονται στον αγώνα των Ελλήνων να ιδρύσουν στην πόλη αυτή και δεύτερο ιδιωτικό σχολείο. Συγκεκριμένα, το Υπουργείο Παιδείας, έπειτα από καταγγελία, πληροφορήθηκε ότι στο Βελιγράδι λειτουργεί, χωρίς την άδειά του, ιδιωτικό ελληνικό σχολείο. Με έγγραφο, στα τέλη του ίδιου έτους, γίνεται γνωστή η πληροφορία στο Δημοτικό Συμβούλιο του Βελιγραδίου. Το Υπουργείο με το έγγραφο έδινε εντολή στο Δημοτικό Συμβούλιο να εξετάσει το ζήτημα, και αν οι πληροφορίες ήταν αληθείς, το σχολείο θα έμενε κλειστό και οι μαθητές του θα έπρεπε να επανέλθουν στα τακτικά δημοτικά σχολεία και να συνεχίσουν εκεί τις σπουδές τους.

Οι πληροφορίες επαληθεύτηκαν από τον Πρόεδρο του Δημοτικού Συμβουλίου, *Jovan Dimitriević*. Αυτός καλεί τον δάσκαλο του ιδιωτικού σχολείου και τον διατάζει να κλείσει το σχολείο, πράγμα το οποίο και έγινε. Παράλληλα κάλεσε και τους γονείς των μαθητών και τους δήλωσε ότι έπρεπε να επαναφέρουν τα παιδιά τους στα τακτικά σχολεία. Αυτοί όμως διαμαρτυρήθηκαν έντονα, απειλώντας μάλιστα ότι θα καταφύγουν, για να βρουν το δίκαιό τους, στον ίδιο τον Σέρβο ηγεμόνα. Απευθύνθηκαν με αίτηση, λοιπόν, διαμαρτυρία προς το Υπουργείο Παιδείας, αναφερόμενοι κυρίως στην ανάγκη να δώσουν στα παιδιά τους την κατάλληλη

⁷³ Ο Γεώργιος Ζαχαριάδης ήταν από τους λίγους Έλληνες λογίους δασκάλους που διατηρούσε αλληλογραφία με τον Σέρβο ηγεμόνα Μίλος Ομπρένοβιτς.

⁷⁴ Ο δάσκαλος αυτός έφερε μάλιστα την προσωνυμία «φιλόσοφος και έφορος των κατά την Σερβίαν σχολείων». Τ. Ε. Ευαγγελίδης, «Ο Ελληνισμός της διασποράς. Νοτιοσλαβία», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* Πυρσού 10 (1934), σ. 740.

ελληνική μόρφωση. Το Υπουργείο όμως δεν ήταν διατεθειμένο να ικανοποιήσει την επιθυμία αυτή των Ελλήνων. Σύμφωνα λοιπόν με την απόφαση, οι Έλληνες που δεν ήταν ικανοποιημένοι με το υπάρχον κοινοτικό σχολείο, θα έπρεπε να υποβάλουν ξανά αίτηση προσκομίζοντας πιο πειστικά στοιχεία. Οι Έλληνες υποβάλλουν με τη σειρά τους νέα αίτηση τονίζοντας: τον μικρό αριθμό μαθητών που θα έπαιρναν για να μη βλάψουν το κοινοτικό σχολείο, καθώς και την ικανότητα του δασκάλου. Επίσης, διαβεβαιώνουν ότι η διδασκαλία θα γινόταν κάτω από την εποπτεία του Υπουργείου. Η αίτηση έκλεινε με την παράκληση των Ελλήνων να τους επιτραπεί το άνοιγμα του ιδιωτικού σχολείου, για να μην είναι υποχρεωμένοι να στέλνουν τα παιδιά τους για σπουδές στο εξωτερικό και να δαπανούν έτσι μεγάλα χρηματικά ποσά.

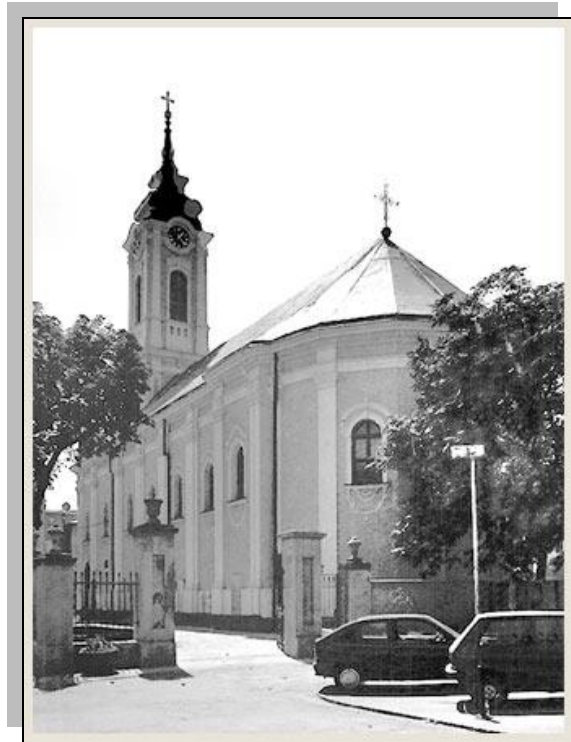
Τελικά, το Υπουργείο Παιδείας ενέκρινε το 1859 την επαναλειτουργία του ιδιωτικού σχολείου. Στο σχολείο αυτό σπούδασε και ο *Vladan Djordjević*, μετέπειτα πρωθυπουργός της Σερβίας. Το ιδιωτικό σχολείο λειτούργησε ως το 1884, όπου και έκλεισε τις πόρτες του από έλλειψη μαθητών (Ρορονιέ, 1927).

*Ποглавље 5.***ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΖΩΗ**

Η γεωγραφική θέση στην οποία είχαν εγκατασταθεί οι Έλληνες, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επιλογή των θρησκευτικών τους προτιμήσεων. Οι ορθόδοξοι, λοιπόν, που ζούσαν στις περιοχές βορειότερα από τον ποταμό Σάββα, υπάγονταν από εκκλησιαστική άποψη στη μητρόπολη των Καρλοβικών, δηλαδή στο σέρβικο πατριαρχείο. Οι ορθόδοξοι που κατοικούσαν στις νότιες σέρβικες επαρχίες, εξαρτιόνταν από το πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.

Οι Έλληνες από την αρχή της εγκατάστασής τους προσπάθησαν να πετύχουν την έγκριση των αρμόδιων αρχών, για να κτίσουν τις δικές του εκκλησίες ή τουλάχιστον να ακούν τη Θεία Λειτουργία στην ελληνική γλώσσα. Παρά την αντίδραση των Σέρβων, οι μετανάστες κατάφεραν να επιβάλουν τις απόψεις τους χάρη στο γεγονός επιρροής που ασκούσαν στις πολιτικές αρχές.

Η θρησκευτική ζωή των Ελλήνων του Σεμλίνου είναι στενά δεμένη με τους υπόλοιπους ορθόδοξους της πόλης, με τους Βούλγαρους, τους Ρουμάνους και κυρίως τους Σέρβους. Ανεγείρουν εκκλησία προς τιμή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Ζέμουν, στην οποία οι ακολουθίες γίνονται στα ελληνικά. Η ανέγερση της εκκλησίας αποπερατώθηκε το 1780.

Η Εκκλησία της Γέννησης της Θεοτόκου.

Η εκκλησία της Γέννησης της Θεοτόκου είχε αγιαστεί πρώτη φορά το 1783. Είναι ένας χώρος με ημικυκλική αψίδα. Ο τρούλος είναι από χαλκό. Η εκκλησία ήταν αρχικά χωρίς καμπαναριό, χτισμένη σύμφωνα με τα παραδοσιακά βυζαντινά στοιχεία, παρόμοια με άλλες παλιές ορθόδοξες εκκλησίες στη Βοϊβοντίνα. Αποκτά τη σημερινή της μορφή μετά από μεταγενέστερη ανοικοδόμηση. Έχει ένα μεγάλο καμπαναριό στη δυτική πλευρά, το οποίο χτίστηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Η εκκλησία ανακατασκευάστηκε το 1880. Η Εκκλησία της Παναγίας είναι η μεγαλύτερη εκκλησία στο παλιό κέντρο της πόλης Ζέμουν. Η εκκλησία έχει ένα σκαλιστό μπαρόκ τέμπλο και εικόνες από έναν ταλαντούχο αγιογράφο και κλασικιστή ζωγράφο, τον *Arsenije Teodorović*. Ο ναός ανακαινίσθηκε κατά την περίοδο 2000-2001, όπου οι τοιχογραφίες του επιδιορθώθηκαν και το πάτωμα με «ενδοδαπέδια» θέρμανση.

Η πρώτη όμως ελληνορθόδοξη εκκλησία είναι η εκκλησία του Αγίου Νικολάου (1745) πάλι στην πόλη του Ζέμουν. Στην εκκλησία αυτή, οι ακολουθίες τελούνταν στα εκκλησιαστικά σλάβικα και στα ελληνικά. Το 1794 συμφωνήθηκε να συμμετέχουν στη επιτροπή της ενορίας δώδεκα Σέρβοι και έξι Τσίντσαροι⁷⁵ (Blagojevic, 2007). Κάθε δεύτερη εβδομάδα οι ακολουθίες τελούνταν στα ελληνικά. Στη δεξιά πλευρά του ναού στέκονταν οι Έλληνες, ενώ στην αριστερή πλευρά οι Σέρβοι. Οι δεξιοί ψάλτες έψελναν στα ελληνικά, ενώ οι αριστεροί στα εκκλησιαστικά σλαβόνικα. Οι Έλληνες προτιμούσαν να θάβονται είτε μέσα στην εκκλησία είτε κοντά της. Μέχρι τη θέσπιση του νόμου, σύμφωνα με τον οποίο απαγορεύτηκε αυτό το έθιμο, θάβονταν αποκλειστικά στις εκκλησίες και στα προαύλια των μοναστηριών. Ιδιαίτερη έμφαση έδιναν στη λειτουργική ζωή της εκκλησίας.

⁷⁵ Ο Ι. Α. Παπανδριανός τους αναφέρει ως Έλληνες στο έργο του «Οι Έλληνες της Σερβίας».

Η Εκκλησία του Αγίου Νικολάου.

Στο Βελιγράδι επί πολλών Ελλήνων μητροπολιτών οι ακολουθίες τελούνταν τόσο στα ελληνικά όσο και στα σέρβικα. Η ψαλμωδία ήταν εξ ολοκλήρου στα ελληνικά. Οι άνδρες φορούσαν φέσι ακόμα και στην εκκλησία. Αυτό δεν άρεσε στον ηγεμόνα Μίλος και το 1824 απαγόρευσε να φορούν φέσι στην εκκλησία, ενώ το 1827 απαγόρευσε οι ακολουθίες να τελούνται σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα εκτός από τη σέρβικη. Όσοι ήθελαν να έχουν ακολουθίες στη γλώσσα τους μπορούσαν να αναγείρουν δικές τους εκκλησίες και να φέρουν ιερέα από την πατρίδα τους.

Εσωτερικό της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου.

Στην ελληνική γλώσσα τελούνταν η Θεία Λειτουργία και στον μητροπολιτικό ναό του Βελιγραδίου. Ο εσωτερικός μάλιστα διάκοσμος του ναού αυτού είχε γίνει με τις εισφορές των Ελλήνων κατοίκων της πόλης γι' αυτό και έμοιαζε πολύ με τις ελληνικές εκκλησίες της Βενετίας και της Τεργιέστης. Την εισφορά των Ελλήνων τη βλέπουμε ακόμα και σήμερα, καθώς μάρμαρα από την πόλη της Δράμας κοσμούν τον ιερό ναό του Αγίου Σάββα στο Βελιγράδι.

Ιερός Ναός Αγίου Σάββα.

Σλάββα

Μία από τις διαφορές μεταξύ των Σέρβων και των Ελλήνων στη Σερβία ήταν ότι οι Έλληνες γιόρταζαν την ονομαστική τους εορτή, ενώ οι Σέρβοι είχαν ως κύρια εορτή τους τη «**σλάββα**». Πρόκειται για μία εορτή αφιερωμένη σε ένα άγιο (οι πιο μεγάλες είναι αυτές του Αγίου Νικολάου, Αγίου Γεωργίου, Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, Αγίου Δημητρίου, και Αγίου Μιχαήλ) τον οποίο η οικογένεια τιμά και ευλαβείται ως προστάτη του σπιτιού. Η μέρα μπορεί να εορτάζεται με νηστίσιμα ή μη. Εξαρτάται τον Άγιο, προστάτη της οικογενείας. Η οικογένεια εκείνη την ημέρα δέχεται επισκέπτες και ανοίγει το σπίτι της σε φιλοξενία και προσφορά φαγητού. Χαρακτηριστικό από τα φαγητά είναι η άρκτος που ονομάζεται “slavski kolač” (*σλαβσκι κολατς*). Την ημέρα της Σλάββα, η οικογένεια πηγαίνει στην εκκλησία και συμμετέχει στη Θεία Κοινωνία. Μετά τη λειτουργία, ο ιερέας πηγαίνει στο σπίτι της οικογένειας, όπου κάνει μια σύντομη λειτουργία στη μνήμη του Αγίου που τιμάται, ευλογεί το ψωμί και τα κόλλυβα, και ανάβει το κερί της Σλάββα. Συχνά ο ιερέας

ευλογεί το σπίτι και κάνει μνημόσυνο για τους συγγενείς της οικογένειας που έχουν πεθάνει⁷⁶.

Η πλειοψηφία των Ελλήνων στη Σερβία υιοθέτησαν τη γιορτή αυτή μεταφράζοντας την ονομαστική τους εορτή σε «σλάβα». Γι' αυτό το λόγο συνήθως εόρταζαν τον Άγιο Δημήτριο, Νικόλαο, τους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη, την Αγία Παρασκευή ή τις Θεομητορικές εορτές. Η σλάβα είχε κυρίως οικογενειακό χαρακτήρα.

Όσοι ήταν συντηρητικοί παντρεύονταν συνήθως μεταξύ τους και έπαιρναν γυναίκες από τα μέρη τους. Αν νυμφεύονταν Σερβίδες, ήταν εμφανίσιμες και από τις πιο ονομαστές πλούσιες οικογένειες.

⁷⁶ Σλάβα. Τελευταία τροποποίηση στις 11 Μαΐου 2009, από την Wikipedia:
<http://el.wikipedia.org/wiki/Σλάβα>

*Ποглавље 6.***Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ**

Οι Έλληνες απόδημοι στις σερβικές χώρες με τη σκληρή εργασία και το επιχειρηματικό τους πνεύμα, κατόρθωσαν να αποκτήσουν τεράστιες περιουσίες. Η οικονομική αυτή ευεξία τους βοήθησε να αποτελέσουν την αστική τάξη. Η σέρβικη αγορά αποτελούνταν περισσότερο από Έλληνες. Το ανώτερο επίσης στρώμα της σέρβικης κοινωνίας, από υλική και πολιτική άποψη, το αποτελούσαν Έλληνες. Ήταν «*το ψωμί και το αλάτι*» (Πιέ, 1908).

Οι Έλληνες απόδημοι στις διάφορες σερβικές περιοχές έγιναν οι φορείς του ελληνικού τρόπου ζωής και του ελληνικού πολιτισμού. Η συμπεριφορά τους είναι υποδειγματική. Συχνά το προσωνύμιο «Έλληνας» το χρησιμοποιούσαν οι Σέρβοι ως συνώνυμο της μεγαλοπρέπειας. Ο Έλληνας αντιπροσώπευε στη συνείδηση των Σέρβων κάτι το υψηλό και ωραίο.

Τα ελληνικά μέγαρα

Τα ωραιότερα σπίτια του Σεμλίνου και του Βελιγραδίου ήταν ιδιοκτησίες των Ελλήνων. Στο αρχοντικό της οικογένειας των Καραμάτα του Σεμλίνου φιλοξενήθηκε το 1788 ο αυτοκράτορας της Αυστρίας με το επιτελείο του. Σε ανάμνηση του γεγονότος αυτού η οικογένεια Καραμάτα, γεμάτη υπερηφάνεια, χάραξε στο ταβάνι του διαμερίσματος, όπου κατέλυσαν οι Αυστριακοί αξιωματούχοι, τον μαύρο δικέφαλο αετό της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων.

Μεγαλοπρεπές επίσης ήταν το μέγαρο της οικογένειας των Σπίρτα του Σεμλίνου. Το αρχοντικό των Σπίρτα, το οποίο χτίστηκε γύρω στα 1840, είναι κτήριο ψευδογοτθικού ρυθμού και με τα αρχιτεκτονικά του χαρακτηριστικά ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες οικοδομές του Σεμλίνου. Το μέγαρο αυτό σώζεται ακόμη και ως σήμερα και χρησιμεύει όπως έχουμε προαναφέρει ως Μουσείο της πόλης (Paradrianos, 1975). Οι Σπίρτα παράλληλα με το μεγαλοπρεπές μέγαρό τους, φρόντιζαν να κτίσουν και επιβλητικό οικογενειακό τάφο στο κοιμητήριο του Σεμλίνου. Ο τάφος αυτός είναι καλλιμάρμαρο οκταγωνικό κτήριο, στην ανατολική πλευρά του οποίου υπάρχει το οικοδόμημα της οικογένειας.

Το επιβλητικό οίκημα στο Βελιγράδι, στο οποίο στεγάστηκε το πρώτο σέρβικο σχολείο, άνηκε στην ελληνική οικογένεια Κωτούλα.

Επιστρέφοντας στην επίδραση των Ελλήνων στους κύκλους της σερβικής πρωτεύουσας αναφέρουμε: αισθητή κυρίως ήταν η επίδραση των Ελλήνων αποδήμων στην κοινωνική ζωή του Βελιγραδίου. Οι διάφορες σερβικές εφημερίδες της πόλης

αυτής είχαν ειδική στήλη, όπου δημοσιεύονταν τα πιο σημαντικά γεγονότα που συνέβαιναν στην Ελλάδα. Το Αναγνωστήριο του Βελιγραδίου διέθετε και ελληνικές εφημερίδες. Ορισμένες από τις εφημερίδες αυτές δώριζαν ή δάνειζαν στο Αναγνωστήριο σπουδαίοι Έλληνες κάτοικοι του Βελιγραδίου.

Σειρά ολόκληρη συμπατριωτών μας με τα πλούτη τους ευεργέτησαν ποικιλότροπα τις διάφορες σερβικές περιοχές, όπου και είχαν εγκατασταθεί, και έγιναν μεγάλοι ευεργέτες της χώρας. Το ζεύγος Νικόλαος και Ευγενία Κίκη (που αναπτύξαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο) από την Κλεισούρα της Δυτικής Μακεδονίας, έκτισε στο Βελιγράδι ένα μεγαλοπρεπές νοσοκομείο «για τους φτωχούς και δεινοπαθούντες εμπόρους».

Στις δύο σέρβικες αυτές πόλεις τέσσερις Έλληνες κατάφεραν να φτάσουν στο αξίωμα του πρώτου πολίτη. Οι δήμαρχοι αυτοί ήταν οι εξής: ο **Ιωάννης Καλλιγράφου-Κυρίτσας** από το Βογατσικό (Καστοριά) της Δυτικής Μακεδονίας, ο **Κωνσταντίνος Αθανασίου Πέτροβιτς** από το Μπλάτσι (Βλάστη Κοζάνης) της Δυτικής Μακεδονίας, ο **Παναγιώτης Μόρφης** από την Κατράνιτσα (Πύργοι⁷⁷) της Μακεδονίας και ο **Κωνσταντίνος Κουμανούδης** με ρίζες από την Τραπεζούντα.

Ο ρόλος της ελληνικής γλώσσας στην σέρβικη κοινωνία.

Η **ελληνική γλώσσα** χρησίμευε ως γλώσσα της ανώτερης κοινωνικής τάξης του σέρβικου λαού. Η εμπορική αλληλογραφία γινόταν στην ελληνική γλώσσα. Όλοι όσοι επιθυμούσαν να καταλάβουν ανώτερες θέσεις, έπρεπε να γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα.

Κατά τον 19^ο αιώνα παρατηρείται και το αντίστροφο φαινόμενο. Οι Έλληνες είναι αυτοί που δείχνουν ενδιαφέρον για την εκμάθηση της σερβικής γλώσσας, αφού οι καλύτεροι πελάτες τους ήταν Σέρβοι. Έτσι ερμηνεύεται και η ύπαρξη γλωσσικών εγχειριδίων που εξέδωσαν οι δάσκαλοι που δίδασκαν την ελληνική γλώσσα στα ελληνικά και στα σέρβικα σχολεία. Εκτός από αυτό, υπάρχει και σειρά ολόκληρη ελληνοσερβικών και σερβοελληνικών βοηθημάτων που είδαν το φως της δημοσιότητας κατά τον 19^ο αιώνα.

⁷⁷ Η Κατράνιτσα είναι ημιορεινό κεφαλοχώρι και απέχει δεκαπέντε χιλιόμετρα από την Πτολεμαΐδα. Οι περισσότεροι κάτοικοι είναι γηγενείς Βουλγαρομακεδόνες, ορισμένοι είναι πρόσφυγες, ενώ κάποιοι είναι Βλάχοι.

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ.

α) Το τυπογραφείο της οικογένειας Καραμάτα

Το σπίτι στην οδό *Maršala Tita*, αριθμ. 7, όπου στεγαζόταν το τυπογραφείο του Ιωάννη Καραμάτα⁷⁸.

Ο Ιωάννης (Αθανασίου) Καραμάτα (βλ. δεύτερο κεφάλαιο), γιος του Αθανάσιου Ιωάννη Καραμάτα, ήταν βιβλιοπώλης και τυπογράφος. Το τυπογραφείο του είχε σλάβικα και γερμανικά στοιχεία. Γι' αυτό εκδόθηκαν στο τυπογραφείο αυτό πολλά και ποικίλα έργα στη σερβοκροατική και γερμανική γλώσσα.

Στο τυπογραφείο του Ιωάννη Καραμάτα εκδιδόταν ένα από τα πιο σπουδαία σέρβικα περιοδικά, το *Javor* (*Јавор*). Συντάκτης του ήταν ο Σέρβος *Danilo Živaljević*. Τυπογράφος, εκδότης και υπεύθυνος της σύνταξης ήταν ο Ιωάννης Καραμάτας. Το πρώτο φύλλο του περιοδικού εκδόθηκε στην 1^η Φεβρουαρίου 1893 και το τελευταίο την 1^η Νοεμβρίου του ίδιου έτους. Συνολικά εκδόθηκαν δεκαεννέα φύλλα. Εξετάζοντας το περιεχόμενο του περιοδικού αυτού, διαπιστώνουμε ότι οι στήλες του φιλοξένησαν ότι το καλύτερο είχαν να παρουσιάσουν τότε η γιουγκοσλαβική

⁷⁸ Το σπίτι χτίστηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, σε στυλ μπαρόκ με στοιχεία του κλασικισμού. Έχει ένα κελάρι, ισόγειο και πρώτο όροφο. [...] Το ισόγειο προοριζόταν για εμπορικούς σκοπούς και ο πρώτος όροφος για χώρους διαβίωσης. Το σπίτι ανήκε στη διάσημη οικογένεια Stefanović-Vilovski. Στο τέλος του δέκατου 19^{ου} αιώνα στέγαζε το τυπογραφείο του Jovan Karamata, όπου εκεί εκτυπώνονται σημαντικά λογοτεχνικά έργα της εθνικής πολιτιστικής αξίας. Για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, επίσης στεγάζεται το ξενοδοχείο «*Evropa*». *The Building at 7, Glavna Street. The Karamata Print-shop*. Από την επίσημη ιστοσελίδα του Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade [http://www.belgradeheritage.com/kulturna_dobra/zemun/kuca-u-ulici-marsala-tita-br7-u-zemunu.html]

επιστήμη και οι άλλες τέχνες. Έτσι, στο περιοδικό δημοσίευσε αρκετές ποιητικές συλλογές του ο διακεκριμένος Σέρβος ποιητής *Vojislav Ilić* (1860-1894).

Εκτός από το περιοδικό «*Javor*», στο τυπογραφείο του Ιωάννη Καραμάτα εκδόθηκαν και πολλά αξιόλογα βιβλία, καθώς και αρκετές ενδιαφέρουσες μονογραφίες. Συνολικά επισημάνονται πάνω από πενήντα αυτοτελείς εκδόσεις σε πνευματικά ιδρύματα και βιβλιοθήκες, από τις οποίες η πρώτη ανάγεται στα 1888 και η τελευταία στα 1898.

β) Το τυπογραφείο της οικογένειας Πούλιου

Εκτός από το τυπογραφείο του Ιωάννη Καραμάτα, σπουδαία ήταν η συμβολή στην εκδοτική κίνηση του Σεμλίνου και του τυπογραφείου που άνηκε στην οικογένεια Πούλιου.

Από τα τέσσερα παιδιά του Αθανάσιου Ι. Πούλιου, ο Ιωάννης και Δημήτριος, ήταν οι ιδιοκτήτες του τυπογραφείου. Και σε αυτό το τυπογραφείο, όπως και στον Καραμάτα, έχουμε σλάβικα και γερμανικά στοιχεία. Εδώ τυπώνονται μεγάλος αριθμός εφημερίδων, μονογραφιών και βιβλίων στην σερβοκροατική και γερμανική γλώσσα. Ιδιοκτήτης του τυπογραφείου ήταν στην αρχή ο Ιωάννης Πούλιος.

Η πρώτη από τις εφημερίδες που εκδόθηκαν είναι γνωστή με το όνομα *Istok* (*Исток, Ανατολή*). Η ετήσια συνδρομή της εφημερίδας ορίστηκε στις δεκάξι κορόνες. Η έκδοση κράτησε για λίγους μήνες, το έτος 1901. Το ίδιο έτος, άρχισε να τυπώνεται μία άλλη εφημερίδα στη γερμανική γλώσσα με την ονομασία *Semliner Volksblatt* (*Κοινωνικά της πόλης του Σεμλίνου*), που εκδιδόταν κάθε Πέμπτη και Κυριακή. Η ετήσια συνδρομή ανερχόταν σε δώδεκα κορόνες, κράτησε δεκαεφτά ολόκληρα χρόνια, δηλαδή ως τα 1918. Άλλη εφημερίδα πολιτικού περιεχομένου, που άρχισε να εκδίδεται στα 1903 στο Σεμλίνο, είναι η *Narodnost* (*Народност, Εθνότητα*) του δημοσιογράφου *Toma Bekić*, η έκδοση της οποίας κράτησε ως τα 1909. Στη συγκεκριμένη εφημερίδα γίνονταν πολλές αναφορές στη δράση των Κροατών πατριωτών και τις συγκρούσεις με τις αυστρουγγρικές αρχές. Οι τελευταίες έβλεπαν την εφημερίδα με μεγάλη καχυποψία. Γι' αυτό και περικόβονταν πολλά άρθρα από την εφημερίδα. Στα 1906 άρχισε να τυπώνεται μία τέταρτη εφημερίδα με την ονομασία *Narodni Glasnik* (*Народни Гласник, Εθνικός Κήρυκας*), των δημοτικών αρχών. Η εφημερίδα αυτή έφερε τον συγκεκριμένο υπότιτλο: *Srpski dimokratski list za politiku, prosvetu i privredu*. Από την ερμηνεία του υποτίτλου (Σέρβικη δημοκρατική εφημερίδα για την πολιτική, την παιδεία και την οικονομία) αρχικά δίνεται η εντύπωση ότι η εφημερίδα αναφέρεται και σε πνευματικά θέματα, αλλά περιορίζεται καθαρά στην πολιτική και οικονομία. Άλλες εφημερίδες υπήρξαν οι: *Srpski Odjek* (*Српски Оџек, Σέρβικος Αντίλαλος*), η οποία διακατεχόταν από έντονο εθνικιστικό πνεύμα, αλλά αναφέρονταν και σε πολιτιστικά θέματα σε σύγκριση με άλλες εφημερίδες, και η *Sadašnjost* (*Садашњост, Το παρόν*), η οποία ήταν ανεξάρτητη, στις στήλες της οποίας φιλοξενήθηκαν αξιόλογα αμερόληπτα άρθρα γύρω από την πολιτική, τις πολιτιστικές εκδηλώσεις και την οικονομική κίνηση του Σεμλίνου. Εκτός από τις εφημερίδες, στο τυπογραφείο του Ιωάννη Πούλιου εκδόθηκαν και αξιόλογα βιβλία, καθώς και αρκετές ενδιαφέρουσες μονογραφίες.

Στα 1914, όταν άρχισε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, οι Αυστριακοί συνέλαβαν αρκετούς εξέχοντες άντρες του Σεμλίνου. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν ο Ιωάννης Πούλιος, ο οποίος μεταφέρθηκε στις φυλακές του Ζάγκρεμπ με την κατηγορία ότι είχε τυπώσει μία ολόκληρη σειρά σέρβικων εντύπων, που είχαν έντονο εθνικιστικό περιεχόμενο. Η κατάληξη αυτή των βιβλίων ήταν να συγκεντρωθούν σε άμαξες και να καούν σε αγρούς έξω από το Σεμλίνο. Οι αρχές έπειτα εισέβαλλαν κατόπιν στο

τυπογραφείο και το λεηλάτησαν. Τα θλιβερά γεγονότα επιβάρυναν την υγεία του Ι. Πούλιου, ο οποίος μεταφέρθηκε από την φυλακή στο νοσοκομείο της πόλης και άφησε την τελευταία του πνοή τον Μάιο του 1915.

Το τυπογραφείο αναλαμβάνει ο αδελφός του Δημήτριος μέχρι το θάνατό του τον Ιανουάριο του 1924. Ο *Jovan Sedlar*, συγγενής της οικογενείας, θα αναλάβει την τύχη του τυπογραφείου. Μέχρι τα 1912, κρατείται η μονή ονομασία του. Από το 1932 όμως το τυπογραφείο θα φέρει την διπλή ονομασία «*Štamparija D. Puljo - Naslednik J. Sedlar*» (*Τυπογραφείο Δ. Πούλιου - Διάδοχος Γ. Σεντλάρ*). Η οικογένεια πέρα από το τυπογραφείο, είχε και βιβλιοπωλείο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συζητώντας με την *Gordana Blagojević*, εθνολόγο του Ινστιτούτου Επιστημών στη σέρβικη ακαδημία Βελιγραδίου, για τις ελληνοσερβικές σχέσεις, και στην ουσία για την ανύπαρκτη φιλία ανάμεσα στις δύο χώρες επισημάναμε τα εξής. Κάνοντας λόγο για την εμπειρία της στην Αθήνα ως διδάκτωρ, μου σημείωσε τα γεγονότα που την έκαναν να αισθανθεί την ανυπαρξία σχέσεων, κυρίως στον εκπαιδευτικό τομέα. **«Λείπει η παιδεία, και όταν οι γνώσεις μπορούν να θεωρηθούν βάση για την αρχή συζητήσεων πάνω σε ένα γνωστικό τομέα, πολλά προβλήματα μπορούν να λυθούν»** ήταν το συμπέρασμα που της διατύπωσα, κλείνοντας το θέμα για το μακεδονικό ζήτημα, την ανεξαρτητοποίηση του Κοσσόβου και την γενική ατμόσφαιρα που υπάρχει στα Βαλκάνια.

Μιλώντας για την ύπαρξη ελληνικών οικογενειών σήμερα στο Βελιγράδι, η έκφραση της καλής μου φίλης Γκόρντανας μου έδωσε την απάντηση στο ερώτημά μου. «Λίγοι πλέον είναι οι Έλληνες που υπάρχουν. Λίγοι που δεν γνωρίζουν τη γλώσσα, δεν έχουν πάει ποτέ στην Ελλάδα, και έχουν αφομοιωθεί πλήρως στη σερβική κοινότητα». Δείγμα του ελληνικού στοιχείου είναι ο σύλλογος Ελλήνων που υπάρχει εδώ, με πρόεδρο τον κο.Ιωάννη Σάββα, που ξεκίνησε για το Βελιγράδι σε ηλικία είκοσι ετών από την Καστοριά Δυτικής Μακεδονίας, ως γουνέμπορας. Ξεκινώντας μία έρευνα για τους Έλληνες εμπόρους που υπήρχαν, κάλεσε με μία αγγελία σε εφημερίδα, όσους πίστευαν ότι είχαν ελληνικές ρίζες και κατάφερε αυτό που λίγοι, ίσως και κανείς, δεν μπόρεσε να καταφέρει. Δημιούργησε ελληνική μειονότητα στη Σερβία, με το δικαίωμα δημιουργίας ελληνικής τηλεόρασης, ραδιοφώνου και εφημερίδας, ελληνικών σχολείων και άλλων δικαιωμάτων που παρέχονται στις μειονότητες.

Λαμβάνοντας το γεγονός αυτό ως αφορμή, συνειδητοποιώ ότι οι Τσίντσαροι, γνωστοί ως Μακεδονόβλαχοι ή Κουτσόβλαχοι, δεν ήταν τίποτα άλλο παρά φορείς του ελληνικού και βυζαντινού στοιχείου και πολιτισμού, αυτοπροσδιοριζόμενοι ως Έλληνες. Ορισμένοι πλούσιοι Τσίντσαροι ονόμαζαν τους εαυτούς τους Γραικο-Ρώμαν ή Γραικό-Βλαχος. Με τον όρο «Έλληνας» («Γραικός») εννοούσαν κατά τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα τον «έμπορο» (Blagojević, 2007). Αυτό ήταν και το επάγγελμα με το οποίο ασχολούνταν κυρίως. Το κράτος της Αυστροουγγαρίας θεωρούσε όλους τους ορθόδοξους εμπόρους *Γραικούς*, ανεξάρτητα από την εθνική τους καταγωγή⁷⁹ (Stojanović, 1960 και Clogg, 1999). Από τότε υπάρχει το πρόβλημα να τους ξεχωρίσουμε. Σήμερα γίνεται ακόμα πιο δύσκολο, γιατί μεσολαβεί κάποια χρονική περίοδος από τα γεγονότα. Ένδειξη για την εθνική ταυτότητα των ελληνόφωνων

⁷⁹ Trojan Stojanović, „The Conquering Balkan Orthodox Merchant“, *Journal of Economic History*, XX, 1960, pp. 234-313. Richard Clogg, *The Greek Diaspora: the Historical Context: the Greek Diaspora in the Twentieth Century*, London, 1999. (http://www.arts.yorku.ca/hist/tgallant/documents/cloggdiapora_001.pdf).

Τσιντσάρων είναι τα δισύλλαβα ή τρισύλλαβα επώνυμά τους⁸⁰. Γενικά, οι Έλληνες στο Βελιγράδι ήταν οι μόνοι που είχαν το δικαίωμα εμπορικών συναλλαγών και από την αυστρουγγρική κυριαρχία, αλλά και από την τουρκική.

Πέρα από αυτά, κανείς δε μπορεί να αμφισβητήσει τις βαθιές ρίζες φιλίας που υπάρχουν μεταξύ της Ελλάδος και της Σερβίας. Στα δύσκολα και στα εύκολα, η αδελφότητα των δύο χωρών υπήρξε εκεί. Κανένας δε ξεχνά την χείρα βοήθειας του Ερυθρού Σταυρού, αλλά και τα δεκαέξι χιλιάδες παιδιά που φιλοξενήθηκαν από ελληνικές οικογένειες, ανοίγοντας τα σπίτια τους για έξι μήνες, δίνοντας αγάπη και στοργή στα ορφανά. Η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία εξέφρασε ανοικτά τη θερμή της συμπαράσταση στους Σέρβους, κατά τη διάρκεια της κρίσης και του πολέμου στα εδάφη της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

Η πρώτη Ελληνική κοινότητα στο Βελιγράδι, «*Ρήγας Φεραίος*», ιδρύθηκε το 1922. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος παρεμπόδισε την εργασία της κοινότητας. Μόνο το 1996 η κοινότητα συνέχισε να λειτουργεί κάτω από το ίδιο όνομα και τον ίδιο σκοπό, δηλαδή να βοηθήσει τους Έλληνες στα σέρβικα περίχωρα. Η κοινότητα τώρα αριθμεί χίλια τριακόσια άτομα. Τα περισσότερα από αυτά δεν είναι ενεργά μέλη. Γίνονται υποθέσεις ότι υπάρχουν σήμερα τρεις χιλιάδες διακόσιοι απόγονοι εκτός της κοινότητας. Τα περισσότερα μέλη (70%) φέρουν σέρβικα επίθετα τα οποία προήλθαν με την προσθήκη της κατάληξης *-ić* στο θέμα του ελληνικού επιθέτου, μετά από μετάφραση ή ολοκληρωτική αλλαγή.

Η πρώτη Ελληνοσερβική Κοινότητα Φιλίας στην Ελλάδα δημιουργήθηκε στην Αθήνα στις 22 Σεπτεμβρίου του 1992, πρόεδρος του οποίου είναι ο κος Άρης Μουσιώνης. Στις αρχές της δεκαετίας του '90 δεν υπήρχε Νέα Ελληνική ιστορία, ιστορία λογοτεχνίας, λεξικό, γραμματική της ελληνικής γλώσσας στα σέρβικα, ούτε στην Σερβία, ούτε στην Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά το τμήμα Νεοελληνικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου που ιδρύθηκε το 1995, διαθέτει σπουδαίες σπουδές της κλασσικής περιόδου, της Βυζαντινής και της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας. Το ίδιο δε συμβαίνει όμως από την ελληνική πλευρά. Δεν μπορούμε να αρνηθούμε το γεγονός ότι οι Ελληνοσερβικές κοινότητες φιλίας τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια βοήθησαν στην διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και των πνευματικών αξιών στους Σέρβους. Αυτό επιτεύχθηκε πρώτα με την παιδεία και την ίδρυση του τμήματος που αναφέραμε παραπάνω. Πολλές φορές ακούμε και για την σημαντικότητα της κοινής μας θρησκείας. Παρ' όλα αυτά πρέπει να έχουμε στο νου μας ότι οι Έλληνες δε βοήθησαν τους Σέρβους στις δύσκολες στιγμές μόνο εξαιτίας της κοινής θρησκείας.

Ως συμπέρασμα, θα ήθελα να αναφερθώ στο «πάντρεμα» ανάμεσα στους Έλληνες και τους Σέρβους, το οποίο απέδωσε καρπούς σε επιστημονικές, πολιτιστικές, καλλιτεχνικές, αθλητικές, ανθρωπιστικές συνεργασίες και βοήθειες. Ίσως με την προσπάθεια ανάδειξης της ιστορίας μέσα από τα αρχεία και την κατανόηση αυτής,

⁸⁰ Jovana Djordjević Jovanović, *Grci u Beogradu*, Skrivene manjine na Balkanu, Balkanološki institut, Posebna izdanja Balkanološkog instituta No. 82, Beograd.

μπορεί να προλειάίνεται το έδαφος για την αξιολόγηση δυνατοτήτων που ανοίγονται μπροστά μας, και κυρίως για τους νέους ανθρώπους, τον νέο κόσμο.

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΣΕΜΛΙΝΟ

από την Θεοδωρίδου Κ. Σόνια

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, η γνωστή σήμερα σερβική πόλη Ζέμουν (ή Semlin στη γερμανική, ή Zemony στην ουγγρική) ήταν ένα μικρό χωριό. Βρισκόταν όμως στο πέρασμα ενός δικτύου πλωτών ποταμών και περίπου στη μέση του ηπειρωτικού εμπορικού δρόμου από την Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη, προς την Κεντρική Ευρώπη και τη Βιέννη. Όταν η συνθήκη του Βελιγραδίου (18 Σεπτεμβρίου 1739) μετέτρεψε το Ζέμουν σε συνοριακή ζώνη ανάμεσα στην αψβουργική και την οθωμανική αυτοκρατορία, και σε μία ιδιοφυέστατη ασπίδα των Αυστριακών απέναντι στην δυναμική κυριαρχία των Τούρκων στο Βελιγράδι, αυτή η μικρή πόλη πειραματίστηκε σε μία εκπληκτική οικονομική και δημογραφική αύξηση. Εκτενέστερα, η στρατηγική θέση της πόλης κάνει τους Αυστριακούς ηγεμόνες να περιβάλουν το Ζέμουν με προνόμια αυτοδιοίκησης, που αυτό αύξησε τις οικονομικές της προοπτικές.

Αυτή η έκρυθμη κατάσταση στο Ζέμουν λογικό ήταν να τραβήξει την προσοχή των κατοίκων των τουρκοκρατούμενων ελληνικών περιφερειών, Μακεδονίας, Ηπείρου, και Θεσσαλίας, που είχαν επαφές με τα οικονομικά κέντρα των Βορειοδυτικών Βαλκανίων και της Κεντρικής Ευρώπης από τον 17^ο αιώνα. Όπως ήταν επόμενο το Ζέμουν προσέλκυσε έναν μεγάλο αριθμό Ελλήνων μεταναστών, που σταδιακά δημιούργησε μία από τις πιο ανθηρές αποικίες των Βορειοδυτικών Βαλκανίων.

Η βιβλιογραφική αυτή έρευνα προσπαθεί να μελετήσει τις πηγές και αναφορές που έχουν γίνει πάνω στον ελληνισμό της περιοχής του Σεμλίνου (*Ζέμουν*) κατά την εποχή της τουρκοκρατίας τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου}. Η έρευνα ξεκινά από περιοδικές εκδόσεις που βρίσκονται στο Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου στη Θεσσαλονίκη, συνεχίζει στα Ιστορικά Αρχεία του Βελιγραδίου και στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Σερβίας, φτάνοντας στον οίκο των Σπίρτα στο Σεμλίνο, γνωστό σήμερα με την ονομασία Ζέμουν.

Ο κύριος κορμός της εργασίας χωρίζεται σε επτά θεματικές ενότητες. Στην πρώτη αναπτύσσονται τα ιστορικά γεγονότα, εξετάζονται οι λόγοι της δημιουργίας και ανάπτυξης κοινοτήτων όπου οι Έλληνες μετανάστες δημιούργησαν σε Σεμλίνο και Βελιγράδι, καθώς και την παρακμή και σταδιακή εξαφάνιση του ελληνικού στοιχείου. Στη δεύτερη γίνεται μία εκτενή βιογραφική περιγραφή σημαντικών ελληνικών οικογενειών που διακρίθηκαν για το έργο τους και συνέβαλαν στην πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου. Οι δύο επόμενες ενότητες αφορούν τις δραστηριότητες των Ελλήνων τόσο στον οικονομικό όσο και στον εκπαιδευτικό τομέα. Η οικονομική ζωή, η πνευματική δραστηριότητα, οι αγώνες για την εκπαίδευση περιγράφονται για το Σεμλίνο και το Βελιγράδι. Η γεωγραφική θέση στην οποία είχαν εγκατασταθεί οι

Έλληνες, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επιλογή των θρησκευτικών τους προτιμήσεων και αυτό παρακολουθούμε στην πέμπτη ενότητα. Στη συνέχεια μεγάλο ενδιαφέρον έχει η κοινωνική δραστηριότητα και διάκριση που είχαν οι Έλληνες την περίοδο εκείνη στο Σεμλίνο που τους χαρακτήριζαν ως το «*ψωμί και αλάτι*» της σερβικής κοινωνίας. Στην τελευταία και έβδομη ενότητα, αναφέρεται η εκδοτική δραστηριότητα δύο σημαντικών φιγούρων και τα τυπογραφεία τους.

Η έρευνα αποτελεί μία βιβλιογραφική επισκόπηση που προσπαθεί να παραθέσει πληροφορίες, σημειώσεις, συνεντεύξεις, αποσπάσματα, μεταφράσεις από δοκίμια, πληροφοριακές και περιοδικές εκδόσεις για τον ελληνισμό που αναπτύχθηκε στο Βελιγράδι, και κυρίως στην περιοχή του Σεμλίνου. Γίνεται μία προσπάθεια ανάδειξης πτυχών της ιστορίας, όπως αυτή έχει περάσει από γενιά σε γενιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*Βιβλιογραφία*

A. E. Vacalopoulos, *History of Macedonia (1354-1833)*, Thessalonica 1973, σ. 382-383.

Andonovski, «Makedonija» = Andonovski H. G.: «Makedonija i Vojvodina. O nekim medjusobnim vezama u prošlosti», *Zbornik Matice srpske. Serija društvenik nauka* 23 (1959) 5-25.

Ανδρέας Μιχ. Ανδρεάδης, «Γ. Σπίρτας», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον Παμμακεδονικού Συλλόγου Αθηνών* 4 (1911), σ. 33-34.

Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, σ. 1, Θεσσαλονίκη 1988.

Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, σ.383, Θεσσαλονίκη 1988.

Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 214.

Blagojevic, G 2007, “Το ελληνικό στοιχείο στο Βελιγράδι και στο Ζέμουν από τον 17^ο έως τον 20^ο αιώνα», *Το βήμα των κοινωνικών επιστημών*, τ. ΙΓ΄, Τεύχος 49, σ. 25-35.

D. Popović, «Iz prošlosti naše Čarsije» [Από το παρελθόν της αγοράς μας], *Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu* 8 (1935), σ. 4.

D. J. Popović, *O Cincarima. Prilozi pitanju postanka naše čaršije* [Για τους Κουτσόβλαχους. Συμβολές στο πρόβλημα της αγοράς μας], Beograd 1927.

Godišnjak Srpske kraljevske akademije [Αλμανάκ των Σέρβικων βασιλικών ακαδημιών] 2 (1928), σ. 310-374.

Gordana Korać, “*Zemunska porodića Spirta*“, Beograd 2007, str. 21.

Gordana Korać, “*Zemunska porodića Spirta*“, Beograd 2007, str. 196-197.

Gradja iz Zemunskih arhiva za istoriju prvog srpskog ustanka, knj. 1-3, [Υλικό από τα αρχεία του Σεμλίνου για την ιστορία της Πρώτης Σερβικής Επανάστασης, Τ. 1-3, 1955-1969], Beograd 1955, 1961, 1969.

H. G. Andonovski, «Makedonija i Vojvodina. O nekim medjusobnim vezama u prošlosti» [Η Μακεδονία και η Βοϊβοντίνια. Για ορισμένες σχέσεις ανάμεσα στις δύο αυτές περιοχές κατά το παρελθόν], *Zbornik Matice Srpske. Serija društvenih nauka* 23 (1959), σ. 8.

Ignaz Soppron, *Monographie von Semlin und Umgebung*, Semlin 1890.

Ioannis A. Papandrianos, “Die Spirtas, eine Familie Klissuriotischer Auswanderer in der jugoslawischen Stadt Zemun während des 18 und 19 Jahrhunderts”, *Balkan Studies* 16.1 (1975), σ. 119.

Ioannis A. Papandrianos, *Serbian Epitaphs of Greeks from Belgrade (XIXth-XXth c.)*, *Balkan Studies* 21 (1980), p. 118.

Ιωάννης Α. Παπανδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου (18ος - 19ος αιώνας). Διαμόρφωση της παροικίας, δημογραφικά στοιχεία, διοικητικό σύστημα, πνευματική και πολιτιστική δραστηριότητα*, Θεσσαλονίκη 1988.

Ιωάννης Α. Παπανδριανός, *Οι Έλληνες της Σερβίας (18ος - 20ος αιώνας)*, Αλεξανδρούπολη 2001.

Jovana Djordjević Jovanović, *Grci u Beogradu*, Skrivene manjine na Balkanu, Balkanološki institut, Posebna izdanja Balkanološkog instituta No. 82, Beograd.

Konstantin Kotsowilis, *Die griechischen Studenten in München unter König Ludwig I. Von Bayern (von 1826 bis 1844)*, München 1995, σ. 196.

Lazar Čelap, *Zemunski vojni komunitet, 1717-1881* [Ο στρατιωτικός δήμος του Σεμλίνου, 1717-1881], Beograd 1967.

Lazar Čelap, *Srpska škola u Zemun u XVIII stoleću* [Το σέρβικο σχολείο του Σεμλίνου τον 18^ο αιώνα], *Godišnjak muzeja grada Beograda* 2 (1955) 117-122.

Miodrag A. Dabižić, „Sećanja i drugi podaci o Grčkoj porodici Spirta“, *poseban otisak iz Godišnjak grada Beograda*, knj. XXVII (1980), Beograd 1980.

Petar Marković, *Zemun od najstanijih vremena pa do danas* [Το Σεμλίνο από τους αρχαιότετους χρόνους ως σήμερα], Zemun 1896.

Slavko Gavrilovic, “Grčko-cincarsko-makedonski trgovici u Zemunu prema prvom srpskom ustanku” [Οι Έλληνες-Κουτσόβλαχοι και Μακεδόνες έμποροι απέναντι στην Πρώτη Σερβική Επανάσταση], *I. Ελληνοσερβικό Συμπόσιο, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 27.

Slavko Gavrilović, *Prilog istoriji trgovine i migracije Balkan - Podunavlje XVIII i XIX stoleća* [Συμβολή στην ιστορία του εμπορίου και των μεταναστεύσεων στα Βαλκάνια - Παραδουνάβιες χώρες κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα], Beograd 1969, σ. 16.

Srbija i Grčka u XIX veku [Η Σερβία και η Ελλάδα στο 19^ο αιώνα]. Sveska 1 (Τεύχος 1): [Οι σχέσεις του Καραγιώργη και του Μίλος με τους Έλληνες, 1804-1821], Beograd 1907.

«Stari Beograd. Postanak i razvitak srpske varoši i kulturne i društvene prilike u njemu, 1820-1850» [Το Παλαιό Βελιγράδι. Η δημιουργία και η εξέλιξη της σερβικής αυτής πόλης, καθώς και οι πολιτιστικές και οι κοινωνικές της συνθήκες], *Srpski književni glasnik* 26 (1911), str. 309.

Stevan Radovanović, *Iz kulturne istorije Zemuna* [Από την πολιτιστική ιστορία του Ζέμουν], Ζέμουν 1970.

Stojan Novaković, *Srpska bibliografija za noviju književnost: 1741-1867* [Σέρβικη βιβλιογραφία για τη νεότερη λογοτεχνία] Beograd 1869, str. 11, br. 24.

Suvremena Jelada i Jelini. Putopis-Statistika-Administracija-Politična, religiozna i vojna organizacija-Ustav-Izvod Jelina od godine 1821. pa do danas [Η σύγχρονη Ελλάδα και οι Έλληνες. Περιήγηση-Στατιστική-Διοίκηση-Πολιτική, θρησκευτική και στρατιωτική οργάνωση-Μια γενική θεώρηση της Ιστορίας των Ελλήνων από τα 1821 ως σήμερα], cast prva (τ. 1^{ος}) Beograd 1874.

Σοφία Ματθαίου, *Στέφανος Α. Κουμανούδης (1818-1899). Σχεδιάγραμμα βιογραφίας*, Αθήνα 1999, σ. 17.

Tanašije Ž Plić, *Beograd i Srbija u dokumentima arhive Zemunskog magistrata od 1739. do 1804.*, I, (1739-1788), [Το Βελιγράδι και η Σερβία στα έγγραφα του Αρχείου του Δημοτικού Συμβουλίου του Σεμλίνου από το 1739 ως τα 1804, Τ. 1, 1739-1788] Beograd 1973.

Tasanije Ž. Ilić, «Privredne i društvene prilike u Zemunu (1770-1820)» [Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες στο Σεμλίνο (1770-1820)], *Spomenica Zemunske biblioteke, 1825-1965*, Zemun 1966, σ. 13.

Trojan Stojanović, „The Conquering Balkan Orthodox Merchant“, *Journal of Economic History*, XX, 1960, pp. 234-313· Richard Clogg, *The Greek Diaspora: the Historical Context: the Greek Diaspora in the Twentieth Century*, London, 1999. (http://www.arts.yorku.ca/hist/tgallant/documents/cloggdiapora_001.pdf).

Τρίτσκοβιτς, Ρ. (1974). *Η πόλη μετά το 1970, Ιστορία του Βελιγραδίου Α΄*. Βελιγράδι.

Τ. Ε. Ευαγγελίδης, «Ο Ελληνισμός της διασποράς. Νοτιοσλαβία», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* Πυρσού 10 (1934), σ. 740.

Vaniček, F. (1875). *Specialgeschichte der Militärgrenze* (Vol. 1). Wien. Jeremić, R. (1937). *Medicinske prilike u Zemunu, 1700-1900* (Συνθήκες υγείας στο Σεμλίνο, 1700-1900). Beograd.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Φιλολογικός Τηλέγραφος, 1820, τεύχ. 20, στ. 159.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Apostolos E. Vacalopoulos, *History of Macedonia (1354-1833)*, Thessalonica 1993, σ. 387 [http://www.promacedonia.org/en/av/av_12_2.htm#1]

Cultural Monuments: the Karamata Family House, 17 Karamatina Street. (2008), από την Επίσημη Ιστοσελίδα του Zemun: <http://www.zemun.rs/eng/kultura.php>

Γράμος Καστοριάς. Τελευταία τροποποίηση στις 12 Μαρτίου 2010, από την Wikipedia: http://el.wikipedia.org/wiki/Γράμος_Καστοριάς

Franz Sartoti, *Historisch-ethnographische Übersicht der wissenschaftlichen Cultur, Geistertätigkeit und Literatur des österreichischen Kaiserthums nach seinen mannigfaltigen Sprachen und deren Bildungsstufen, Erster Theil*, Wien 1830, σ. 181 [<http://www.archive.org/details/historischethno00sartgoog>]

Karamate. Τελευταία τροποποίηση στις 27 Ιουλίου 2009, από την Wikipedia: <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Καράματε>

Kumanudi. Τελευταία τροποποίηση στις 27 Ιουλίου 2009, από την Wikipedia: <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Κυμανυδι>

Κριμαϊκός Πόλεμος. Τελευταία τροποποίηση στις 20 Μαΐου 2010, από την Wikipedia: http://el.wikipedia.org/wiki/Κριμαϊκός_Πόλεμος

Μελένικο. Τελευταία τροποποίηση στις 21 Ιουλίου 2009, από την Wikipedia: <http://el.wikipedia.org/wiki/Μελένικο>

Nikolić, Aleksandar M 2002, “Jovan Karamata”, *21st Scientific Instrument Symposium*, History of Science Programme of the Institute for Neohellenic Research, National Hellenic Research Foundation, Athens, Greece, pp. 7-9, (<http://www.eie.gr/institutes/kne/ife/newsletter/nwslt6.pdf>)

Σλάββα. Τελευταία τροποποίηση στις 11 Μαΐου 2009, από την Wikipedia: <http://el.wikipedia.org/wiki/Σλάββα>

The Building at 7, Glavna Street. The Karamata Print-shop. Από την επίσημη ιστοσελίδα του Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade [http://www.belgradeheritage.com/kulturna_dobra/zemun/kuca-u-ulici-marsalata-tita-br7-u-zemunu.html]

Vuk Stefanović Karadžić. Τελευταία τροποποίηση στις 20 September 2009, από την Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Vuk_Stefanović_Karadžić

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- Αθανασίου-Πέτροβιτς, Κωνσταντίνος 66
- Αλφαβητάριο, -ανάγνωση από το 54, -ανάγνωση από το νέο 54, -συλλαβισμός από το 54
- Απλοελληνοδιδάσκαλος 54
- Αποστόλου 24, -Θεόδωρος 24, -Νικόλαος 24
- Αριθμητική 54
- Αρομούνεν 11, 21
- Αρχιδιδάσκαλος 55
- Ατμόπλοιο Αρχιμήδης 40, 50
- Βατάλλη 26
- Βελιγράδι 8, 15, 24, 47, 58
- Βιβλιογραφικός οδηγός 9
- Βοϊβοντίνα 15, 23
- Βουκοβάλλα 26
- Γλώσσα, -ελληνική 66
- Γνώσις τῶν γραμμάτων 54
- Γραιοός, -Βλάχος 71, -Ρώμαν 71
- Γραμματική 55
- Δάρβαρης, Δημήτριος Ν. 51
- Δάσκαλοι, -ιδιωτικοί 51, -καθήκοντα 56
- Δήμαρχοι, 66
- Δημογραφική κατάσταση 17
- Δραστηριότητα, -εκδοτική 67, -κοινωνική 65, -οικονομική 45
- Εκκλησία, -Αγίου Νικολάου 53, 62, -Αγίου Σάββα 63, -Γέννησης της Θεοτόκου 61, -Κοιμήσεως της Θεοτόκου 60
- Εκπαίδευση, 51
- Ελληνική παρούσια 14, 19
- Ελληνικό στοιχείο 19, -μείωση και εξαφάνιση
- Ελληνόβλαχοι 11, 21
- Ελληνοδιδάσκαλος 55
- Ελληνομουσείον 55, 57
- Έμποροι 45
- Εμπορικοί Πρόξενοι 47
- Εορτή, -Σλάβια 19, 63
- Επαγγέλματα 49
- Ευθυμιάδη, Σπυρίδων 26
- Ζαχαριάδης, Γεώργιος 55
- Ζάχου 26, -Αναστάσιος 26
- Ζέμουν 8, 14, 17, 24
- Ζεύγη 14
- Ζεύγμιμον 14
- Θρησκεία, 60
- Πιέ, Tanašije Ž. 11, 19, 48
- Karadžić, Vuk 20, 28
- Karamata, Jovan 29
- Καλλιγραφία 54
- Καλλιγράφου-Κιρίτσας, Ιωάννης 66
- Καραβάνια 46
- Καραμάτα, -Αθανάσιος 27, -Αθανάσιος Ιωάννης 29, -Δημήτριος 27, -Ιωάννης Αθανασίου 67, -Ιωάννη Δημητρίου 28, -Στέφανος Αθανασίου 29, -τυπογραφείο 29, 67
- Καταστατικό 57
- Κατήχηση 54

- Κατράνιτσα 23, 27
- Καφάνα 45
- Κέντρα ελληνικών εγκαταστάσεων 23
- Κίκη 31, -Ευγενία 31, 66, -Νικόλαος Δ. 31, -Νικόλαος Π. 31, 66
- Κοινότητα, -Ελληνική 72, -Ελληνοσερβική 72
- Κομμισιονάριοι 46
- Κουμανούδη 33, -Αθανάσιος Δημητρίου 33, -Ανδρέα Ιωάννη 35, -Γεώργιος 36, -Γιαννάκης 49, -Δημήτριος 33, -Ιωάννης Αθανασίου 33, -Κωνσταντίνος 66, -Κώστας Δημητρίου 36, -Στέφανος Αθανασίου 34
- Κουτσόβλαχοι 11, 21, 24, 71
- Κριμαϊκός Πόλεμος 56
- Λέκου 37
- Blagojević 13, 24
- Μαθητές, -καθήκοντα 56
- Μακεδονία 14, 18, 21
- Μακεδονόβλαχοι 11, 21, 24, 71
- Μεγαλέμποροι 47
- Μέγαρα, -ελληνικά 65, -Καραμάτα 27, 65, -Σπίρτα 40, 65
- Μελένικο 18, 23, 26
- Μετανάστευση 21
- Μικρέμποροι 48
- Μόρφης, Παναγιώτης 66
- Μουσιώνης, Ιωάννης 72
- Μπάσια 37, -Σίμος 37
- Μπλαγκόγιεβιτς, Γκόρντανα 71
- Μπόντη 37
- Νάουσα 46
- Ρορονιέ, Dušan J. 10, 20, 23, 44, 48, 50, 51, 58, 59
- Παναδριανός, Ιωάννης Α. 10, 11, 19, 20, 49, 65
- Παραγγελιοδόχοι 46
- Περιοδικά, -*Istok* 69, -*Javor* 29, 67, -*Narodni Glasnik* 69, -*Narodnost* 69, -*Sadašnjost* 69, -*Semliner Volksblatt* 69, -*Srpski Odjek* 69, -*Trgovačke Novine* 33
- Πούλιου, -Δημήτριος 37, -Ιωάννης 37, 69, -τυπογραφείο 69
- Ρούσση 38
- Σάββας, Ιωάννης 71
- Σεμλίνο 8, 14, 17, -οικογένειες 24, -σχολείο 53
- Σέρβικη Ορθόδοξη Κοινότητα 53, 57
- Σέρρες, -Κλεισούρα 18, 23, 31, 39, 51
- Σλάβα 63
- Σπεδιτόροι 46, -αδελφότης 46
- Σπίρτα 39, 45, 50, -Γεώργιος Κωνσταντίνου 39, -Κωνσταντίνο Κωνσταντίνου 40, -Παύλος Γεωργίου 39, -Πέτρος Γεωργίου 42, -Χριστίνα Παύλου 39
- Σρεμ 14
- Σχολάρχης 55
- Σχολείο, -διάρθρωση 54, -ονομασία 54, -στις νότιες σερβικές περιοχές 58
- Ταγαρά 44
- Ταουρουνούμ 14
- Τάφος, -Σπίρτα 42
- Τραπεζικός Οίκος 45
- Τσίντσαροι 11, 21, 24, 71
- Τυπογραφείο 29, 67, 69
- Υποδιδάσκαλος 54